

Marek Skupien

PŘÍSPĚVEK K POZNÁNÍ DĚJIN FARNOSTI BŘEZOVÁ NA OPAVSKU DO KONCE 17. STOLETÍ

Abstract

The study attempts to concisely explain the history of a Catholic parish of the Church of Saint Nicholas in Březová near Opava up to the 17th century. At that time a brick church was built in Březová thanks to the parish priest Šimon Vojtěch Dušek from a noble family Pruskovský from Pruskov. The western part of the Church with the tower has been preserved up to the present. The contribution is based mainly on the study of sources. The author was concerned mainly with the religious administrators of the parish, property relations of the church and the vicarage, Březová churches and their movables, parish dwelling, the extent of the parish and the role of the parish in the context of the Church administration development.

Keywords: Parish, church, Catholic Church, Opava region, Olomouc diocese, Benedictines, Pruskovský from Pruskov

Březová (německy Briesau, Brüsau; latinsky Brisium) se nachází zhruba deset kilometrů od Vítkova u silnice spojující Opavu s Fulnekem. Obec je situována na povlnné stráni náhorní plošiny východního výběžku Nížkého Jeseníku s typickým rozvodím drobných vodotečí, které se rozbíhají skrze údolí na všechny světové strany.

Březová a její majitelé ve sledované periodě – krátké shrnutí

Oblast Březovska poprvé registrujeme v písemnosti moravského markraběte Přemysla vydané v roce 1238.¹ Názvu „Březová“ bylo tehdy užito pro les. Pojmenování a typologický ráz vsi nevylučují, že samotná osada vznikla možná již v etapě rané kolonizace, a to při tzv. Polské, respektive Opavské zemské cestě.² Nepřímo, ale zcela spolehlivě, je její existence doložena až v listině z roku 1298, kterou vydal březovský probošt Vlk.³ Někdy ve druhé polovině 13. století (možná někdy v 60.–70. letech) získal majetek (původně zřejmě zeměpanský) na Opavsku neznámým způsobem benediktinský klášter v Třebíči.⁴ Hospo-

¹ Srov. *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae* (dále CDB) III-1. Ed. Gustav FRIEDRICH, Prague 1942, s. 215–216, č. 174.

² Srov. Marek SKUPIEN, *Ekonomické zázemí benediktinského proboštví v Březové*, *Vlastivědné listy* 31, 2005, č. 2, s. 1–6.

³ Text dokumentu se dochoval ve vidimusu města Opavy z roku 1554 – srov. Zemský archiv v Opavě (dále ZAO), Sbirka fotografií a kopií, inv. č. 111 (fotografie vidimusu); Národní archiv (dále NA), fond České oddělení dvorské komory, Vídeň, IV, kart. 92 (originál vidimusu). K Vlkově listině srov. také např. Adolf TUREK, *Prameny k poznání vývoje sociálních poměrů na panství hradeckém do konce 16. století*, *Slezský sborník* 50, 1952, s. 255–256; Josef SVÁTEK, *Benediktinské proboštví v Březové a jeho velkostatek*, *Vitkovsko* 4, 1958, s. 1–5; Josef KRAKOVÍČ, *Zakládací listina Větrkovic u Vítkova z roku 1298*, *Oderské vrchy* 5, 1972, s. 11–13; M. SKUPIEN, *Ekonomické zázemí*, s. 3–4; nic nového k obsahu listiny nepřinesl TÝŽ, heslo *Listina týkající se lokace Větrkovic*, in: Pavel Šopák a kolektiv, *Znamení vertikál. Církevní a náboženský život českého Slezska od středověku po první světovou válku*, Opava 2013, s. 415.

⁴ K působení benediktinů na Březovsku srov. např. J. SVÁTEK, *Benediktinské proboštví*, s. 1–5; Dušan FOLTÝN, heslo *BŘEZOVÁ (Opava). Zaniklé proboštví třebíčských benediktinů u kostela sv. Mikuláše*, in: Dušan Foltýn a kolektiv, *Encyklopedie moravských a slezských klášterů*, Praha 2005; M. SKUPIEN, *Ekonomické zázemí*, s. 1–5.

dářským a správním střediskem jejich panství se zde stala právě Březová, kde si mnozí zřídili proboštví. Podle dosavadního stavu poznání náležely k ekonomickému zázemí březovské prepozitury nepochybně tyto lokality: Březová, Větkovice, Dolejší Kunčice, Goldzejf, Lukavec (část vsi) a Jančí. Pravděpodobně pak Vlkovice a Vrchy.⁵ V roce 1357 se Březová poprvé představuje jako městečko.⁶ Ke změně sídelněprávní kategorie došlo velmi pravděpodobně až zásluhou benediktinských mnichů. Následkem třicetileté války byla lokalita již natrvalo, neznámo kdy, degradovaná na ves, i nadále se však ze setrvačnosti užívalo v pramenech označení městečko.⁷ Po destrukci proboštví (naposledy se připomíná roku 1412)⁸ v době husitských válek (asi 1427) bylo jeho pozemkové vlastnictví rozděleno mezi sousední vrchnost (pokud již nebylo sekularizováno dříve).⁹ Březová se stala součástí panství hradeckého, náležejícího opavským vévodům. K němu pak příslušela až do zrušení patrimoniální správy. Po velkou část 16. století sice náleželo hradecké dominium včetně Březové českým králům, fakticky jej však drželi zástavní vlastníci. Nejdéle měli Hradec v zástavě, a to v letech 1531–1581, Cetrysové z Kynšperka. V roce 1585 prodal císař Rudolf II. panství jako dědičné zboží Pruskovským z Pruskova, kteří jej krátce spravovali již předtím jako zástavní zboží. Na samém konci 1. třetiny 18. století (1733) koupili hradecké dominium od Pruskovských Neffzernové.¹⁰

Březovská farnost ve středověku

Podobně jako v případě studia dějin mnoha jiných far v prostoru středověkého Opavska, narážíme i u Březové na fatální nedostatek pramenných zpráv¹¹. Existence březovské far-

⁵ Srov. M. SKUPIEN, *Ekonomické zázemí*, s. 3.

⁶ Text listiny je uchován ve vidimusu města Hradce (u Opavy) z roku 1575 – srov. ZAO, Sbirka fotografií a kopií, inv. č. 111 (fotografie vidimusu); NA, České oddělení dvorské komory, Vídeň, IV, kart. 92 (originál vidimusu). Dále k písemnosti srov. např. M. SKUPIEN, *Ekonomické zázemí*, s. 3.

⁷ Srov. např. matrika bíloveckého děkanátu z roku 1672, ZAO, pobočka Olomouc, fond Arcibiskupská konzistoř Olomouc (dále ACO), č. knihy 167, s. 39 – „...in Bries qvondam Oppido, nunc vero Pago“; matrika bíloveckého děkanátu z roku 1691, ZAO, pobočka Olomouc, fond ACO, č. knihy 168, s. 55 – „...Oppidum Bries...“; matrika narozených, zemřelých a oddaných z let 1691–1703 (k matrice však byl dodatečně připojen „katalog defunctorum“ počínající již rokem 1656), ZAO, Sbirka matrik bývalého Severomoravské kraje, sign. H II 1, inv. č. 631, s. 6 – „...zMiesticzka Brzezoweho...“ (k roku 1691), s. 79 – „...zMiesticzka Brzezoweho...“ (k roku 1701).

⁸ Srov. listinu březovského probošta Štěpána, ZAO, fond Velkostatek Bílovec, evid. č. 2. Dokument volně přeložil Vincenc PRASEK, *Historická topografie země Opavské*, Opava 1889, s. 69–70.

⁹ Srov. např. J. SVÁTEK, *Benediktinské proboštví*, s. 3; M. SKUPIEN, *Ekonomické zázemí*, s. 6.

¹⁰ K Hradci u Opavy a jeho majitelům ve středověku a raném novověku srov. nejnověji brilantní studie Martina Čapského (středověk), Ireny Korbelařové a Rudolfa Žáčka (raný novověk) v monografii Zdeněk JIRÁSEK a kol., *Hradec v dějinách*, Hradec na Moravici 2010, s. 24–43 a s. 44–86.

¹¹ Cílem předkládané stati je pokus zmapovat starší dějiny farnosti Březová, a to zhruba do konce 17. století, kdy byl ve vsi vystavěn nový zděný kostel sv. Mikuláše, jehož západní partie s věží v průčelí stojí dodnes. Minulost březovské farnosti se dosud nedočkala komplexního moderního zpracování metodami kritické historie. První její letmý nástin sepsal Gregor WOLNÝ, *Kirchliche Topographie von Mähren, meist nach Urkunden und Handschriften I/4*, Brünn 1862, s. 304–308. Text známého církevního topografa je však infikován některými nepřesnostmi. Další přehled, pojatý především ve formě posloupnosti duchovních správců, pak patrně někdy v 70. letech 20. století vytvořil P. Josef Krakovič, který sice přejal Wolného lapsy, přesto jeho povtařivé práce představuje víceméně solidní stručný pohled na dějiny farnosti (nepublikovaný strojepis je uložen v ZAO, fond Krakovič Josef, kart. 6, inv. č. 53). Škoda, že Krakovičovy poznatky nevyužil Josef EHLER, *Farní kostel sv. Mikuláše v Březové. Historie a výzdoba do r. 2000*, Březová 2000. Snad právě proto se bývalý dlouholetý březovský kostelník nevyhnul četným chybám. Historii kostela a farnosti pojal jen povšechně a jeho souhrn má faktografický význam v podstatě jen pro 20. století. Zcela nepochybně cenné a objevné poznatky zejména k stavebnímu vývoji březovského zděného kostela sv. Mikuláše z konce 17. století, jeho vy-

nosti je explicitně doložena až v 16. století.¹² Naše faktografické znalosti o tom, jak vypadala duchovní správa v Březové ve starším období, se sice tedy pohybují v oblasti absolutní nuloty, přesto je třeba z hlediska logiky upozornit na některé skutečnosti:

1. Jen stěží si lze představit, že by se „černí mniši“ obešli v Březové bez kostela.

2. Kostel si vybudovali buď sami, ale nelze rovněž vyloučit, že zde stával již před jejich příchodem. První zmínka o Březovsku z roku 1238 jej sice zachycuje jako zalesněné území, ale tato skutečnost a priori nevylučuje existenci lidských sídel. A výše již bylo řečeno, že název a sídelní konstituce vsi není v rozporu s tvrzením, že počátky Březové sahají do období před lánovou kolonizací. Tuto hypotézu by mohla podpořit rovněž teze, že naše starší kláštery byly sice často zakládány na odlehlých místech, protože jejich založení směřovalo ke kolonizační činnosti, ale vlastní areál kláštera byl povětšinou budován již na kulturní půdě.¹³

3. Přijmeme-li axióm, že se zároveň se založením města zřizoval téměř současně tamní farní kostel (pokud ve starší osadě nebyl dřívě), lze klást bezpečnou existenci březovského svatostánku, který byl centrem farního obvodu, před rok 1357, kdy se Březová označuje jako „oppidum“.¹⁴

4. Hradecký urbář z roku 1574 či bílovecké děkanské matriky z druhé půle 18. století a výkaz důchodů benefícia včetně deskripce farních a kostelních pozemků (1752) jednoznačně vypovídají o tom, že pozemky v majetku březovského kostela a benefícia měly výměru výrazně větší než půl lánu.¹⁵ Ve středověku bylo přitom vybavení půl lánem charakteristické pro církevní okrsky, které se vyčlenily ze starších a větších farností. Na základě této indicie bychom snad k těmto starším a větším farnostem mohli zařadit také Březovou.

5. Benedikti z Třebíče zřídili další dvě prepozitury, a to v Luhu (dnes Brno-Komárov) a v Měříně.¹⁶ Při tamních kostelech vykonávali farní správu.

bavení a farní budově přinesla Libuše DĚDKOVÁ, *Kostel a fara v Březové u Vítkova (Příspěvek k topografii umění ve Slezsku)*, Sborník památkové péče v Severomoravském kraji, 1977, č. 3, s. 195–197. To samé lze říci o dalším kratším příspěvku, který nám poprvé blíže představil okolnosti související s výstavbou výše zmíněného svatostánku – srov. Zdeněk KUDĚLKA, *Drobnosti k barokní architektuře Moravy IV*, Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity 31/32. Řada uměnovědná (F), 1982–1983, s. 89–95. Především stavební historii objektu stávajícího farního kostela sv. Mikuláše se nedávno věnoval Ondřej ANLAUF, *Kostel sv. Mikuláše v Březové (okres Opava)*, Opava 2013 (bakalářská práce obhájená na Slezské univerzitě v Opavě). Anlaufovo zdařilé dílo bezesporu naše poznatky v tomto směru obohatilo. V souvislosti s inventarizací archivního fondu Farní úřad Březová ve Státním okresním archivu Opava naposledy zaměřil svou pozornost na březovskou farnost Marek SKUPIEN, *Farní úřad Březová 1695–/2010/. Inventář*, Opava 2013, s. 3–22 (prezentovaná studie vychází z úvodu k této archivní pomůcce).

¹² První nepochybný důkaz o existenci fary v Březové přináší kopiář korespondence olomouckého biskupa Marka Khuena, ve kterém se k roku 1559 hovoří o faráři Prokopovi – srov. pozn. 25.

¹³ Srov. např. Rudolf FIŠER, *Klášter uprostřed lesa. Dvě studie o třebíčském benediktinském opatství*, Brno 2001, s. 62, pozn. 174.

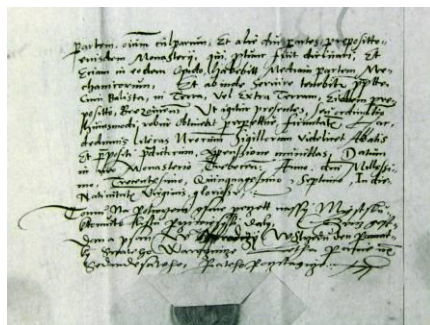
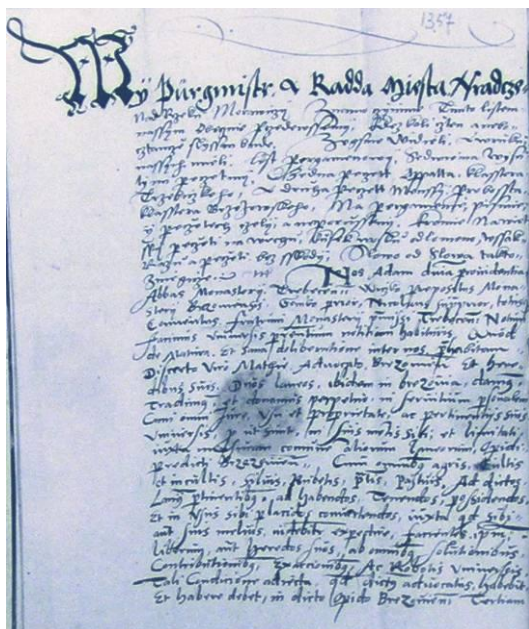
¹⁴ Srov. pozn. 6.

¹⁵ K hradeckému urbáři srov. především Josef ZUKAL, *Urbář panství Hradeckého z r. 1574*, Věstník Matice opavské, 1906, č. 14, s. 1–15 a Josef GEBAUER, *Urbář panství Hradec u Opavy*, Folia diplomatika 15, 1967, č. 1–2, s. 9–27; opis (podle J. Gebauera) urbáře je uložen v ZAO, fond Velkostatek Hradec, inv. č. 31, originál (podle J. Gebauera) pak v NA, České oddělení dvorské komory, Vídeň, IV, kart. 92. Dále srov. matrika bíloveckého děkanátu z roku 1764, ZAO, pobočka Olomouc, fond ACO, č. knihy 169, s. 44–48, s. 61; matrika bíloveckého děkanátu z roku 1771, ZAO, pobočka Olomouc, fond ACO, č. knihy 170, s. 32–35, s. 46; výkaz důchodů benefícia včetně deskripce farních a kostelních pozemků, Státní okresní archiv (dále SOKA) Opava, fond Farní úřad (dále FÚ) Březová, kart. 1, inv. č. 36.

¹⁶ K proboštstvím přehledně Jana MAŘÍKOVÁ, heslo *BRNO – KOMÁROV (Brno). Zaniklé proboštství třebíčských benediktinů při kostele sv. Jiljí*, in: Dušan Foltýn a kolektiv, *Encyklopedie moravských a slezských klášterů*, s. 194–196; Dušan FOLTÝN, heslo *MĚŘÍN (Žďár nad Sázavou). Zaniklé proboštství*

Na základě výše zmíněného se tedy můžeme domnívat, že v Březové stál v éře benediktinů kostel, který neznámo kdy obdržel farní práva. Bod č. 4. by mohl nasvědčovat, že se nejedná o faru zřízenou až v závěrečné etapě budování farní sítě na Opavsku, ukončené přibližně v polovině 14. století.

Funkce faráře byla asi spojena s úřadem březovského probošta. Listinu týkající se lokace vsi Větkovic vystavil v roce 1298 pro svého služebníka Waltera probošt Vlk („...Lupus p/r/a/eposit/us/ Brzezouiensis...“).¹⁷ Z jeho následovníků se pak k roku 1357 zmiňuje Viczko („...Wiczko p/r/a/epositus Monasterii Brzezouiensis...“), a to v písemnosti vydané třebíčskými mnichy pro březovského fojta Matěje.¹⁸ V roce 1386 prodal třebíčský klášter fojstství v Jančí svému služebníkov Duchoňovi a svědkem tohoto právního pořízení byl i probošt Hynek („...Hincō p/rae/positus in Bresouia...“).¹⁹ Posledním známým proboštem je Štěpán („...Stheffan/nus/... p/rae/positus in Bresouia...“).²⁰ Ten v roce 1412 potvrdil kunčickému (Dolejší Kunčice) fojtovi dědictví v Goldzejfů.

I. K roku 1357 působil ve funkci březovského probošta a snad i faráře Viczko. Text originální listiny se zachoval ve vidimusu města Hradce (u Opavy) z roku 1575. ZAO, Sbirka fotografií a kopií, inv. č. 111

třebíčských benediktinů u kostela sv. Jana Křtitele, in: Dušan Foltýn a kolektiv, Encyklopedie moravských a slezských klášterů, s. 419–420.

¹⁷ Srov. pozn. 3.

¹⁸ Srov. pozn. 6.

¹⁹ Text písemnosti je uchován ve vidimusu města Hradce (u Opavy) z roku 1575 – srov. ZAO, Sbirka fotografií a kopií, inv. č. 111 (fotografie vidimusu); NA, České oddělení dvorské komory, Vídeň, IV, kart. 92 (originál vidimusu). Dále k dokumentu srov. např. M. SKUPIEN, *Ekonomické zázemí*, s. 5.

²⁰ Srov. pozn. 8.

Březovská farnost v 16. století

Po likvidaci proboštvství husity prameny o březovské faře nadlouho mlčí. Kostel si však každopádně udržel farní práva. Svědčí o tom víceméně skromné zprávy z 16. století, vztahující se především k duchovním správcům. V roce 1540 pohnal březovský farář Mikuláš Čapnár z Podmlýna („*Kniez mikulass z potmlinu ffararz wbrzezowe...*“) před opavský zemský soud svou macechu Kateřinu Šelihovou ze Zubřic a Řuchova (vlastní matkou Mikuláše byla Kristina z Vranína).²¹ Vyčítal jí, že mu zadržuje podíl z dědictví po jeho otci Jiřikovi. Soud dal příslušníku erbu čápa za pravdu, nicméně Kateřina se snažila při komplikovat a z průtahů Mikuláš nakonec obvinil v roce 1541 zemského sudího Jana Planknara z Kynšperka (nevíme, zda svou část Mikuláš skutečně nakonec obdržel).²² Tehdy již kněz Mikuláš v Březové nepůsobil, protože se označuje jako farář v Kostelci.²³ Nemůžeme si být jisti, o který Kostelec se jedná. V této souvislosti upozorňujeme, že stejně tak není nepochybné, že Mikulášův osud byl spojen právě s Březovou na Opavsku.²⁴

To už však neplatí u dalšího plebána, kterým byl Prokop („...*knieze Prokopa fararže z Brzezowe...*“). Z kopiáře odeslané korespondence olomouckého biskupa Marka Khuena vyplývá, že se měl Prokop dopustit blíže nespecifikovaného přestupku týkajícího se křížma a také porušit slib celibátu, poněvadž „...*s tu Kačzy kucharžku swu... nad swu pržysahu a powinnosti se zapomenuc...*“ O obvinění se dověděl hradecký farář a současně opavský děkan Pavel Fingermann. Ten nechal Prokopa zavřít do vězení „při děkanství“ na Hradci a obrátil se na biskupa s žádostí o další instrukce. Protože zmíněný žalář byl „malý a nebezpečný“ dopravil na Markův příkaz hukvaldský úředník Jarošek Synkovský arestanta na biskupský hrad, kde měl být uvržen do žaláře, do kterého byli kdysi vsazováni kněží (vše červenec 1559).²⁵ O skromném jídle a pití, ale tak, aby si nepoškodil zdraví, pobyl Prokop na Hukvaldech asi jen do září. Někdy v té době podle biskupových slov již učinil pokání a měla mu být svěřena frenštátská farnost, kde údajně působil ženatý kněz.²⁶ Jednalo se o faráře Vojtěcha, kterému však biskup Marek v říjnu roku 1559 dovolil zůstat ve Frenštátě poté, co přislíbil chovat se jako řádný kněz.²⁷ Prokopův návrat na Opavsko jistě nelze vyloučit. Řehoř Wolný registruje v Březové k roku 1560 faráře Prokopa, který „má být potrestán“.²⁸ Odkazuje přitom na biskupskou korespondenci k roku 1560, respektive na zprávu

²¹ Srov. půhony a nálezy knížectví opavského, ZAO, fond Slezský stavovský archiv, Opava (dále AS), inv. č. 781, fol. 36v (opisy zápisů týkajících se Mikulášova sporu pak obsahuje kniha památní knížectví opavského, ZAO, fond AS, inv. č. 821, fol. 180v). K rodu Čapnárů z Podmlýna (Pocheň; německy Pochmühl; osada Úbla, od roku 1963 i s Úblem místní částí Brumovic v okrese Opava) srov. Josef PILNÁČEK, *Rody starého Slezska I*, Brno 1991, s. 92–93 (č. 106).

²² Srov. půhony a nálezy knížectví opavského, ZAO, fond AS, inv. č. 781, fol. 94v (opis zápisu v knize památní knížectví opavského, ZAO, fond AS, inv. č. 821, fol. 181v, 192r).

²³ Srov. půhony a nálezy knížectví opavského, ZAO, fond AS, inv. č. 781, fol. 94v – „*Kniez mikulass z Potmlina ffararz w Kostelci...*“.

²⁴ Vincenc Prasek, Josef Zukal, Josef Pilnáček a Josef Krakovič automaticky spojují Mikuláše s Březovou u Vítkova. Srov. V. PRASEK, *Historická topografie*, s. 70; ZAO, fond Zukal Josef, inv. č. 184, fol. 248v; J. PILNÁČEK, *Rody*, s. 193; ZAO, fond Krakovič Josef, kart. 6, inv. č. 53. G. WOLNÝ, *Kirchliche Topographie I/4*, s. 304–308, faráře Mikuláše Čapnára z Podmlýna neuvádí. J. EHLER, *Farní kostel*, s. 4 a O. ANLAUF, *Kostel sv. Mikuláše*, s. 16–17, registrují z neřeholních duchovních správců v Březové až Šimona Vojtěcha Duška k roku 1656. V. PRASEK, *Historická topografie*, s. 67–71, zaznamenává ze světských kleriků jen Mikuláše Čapnára z Podmlýna.

²⁵ Srov. ZAO, pobočka Olomouc, fond Arcibiskupství Olomouc (dále AO), inv. č. 49, fol. 112r. Srov. také ZAO, fond Zukal Josef, inv. č. 184, fol. 248r.

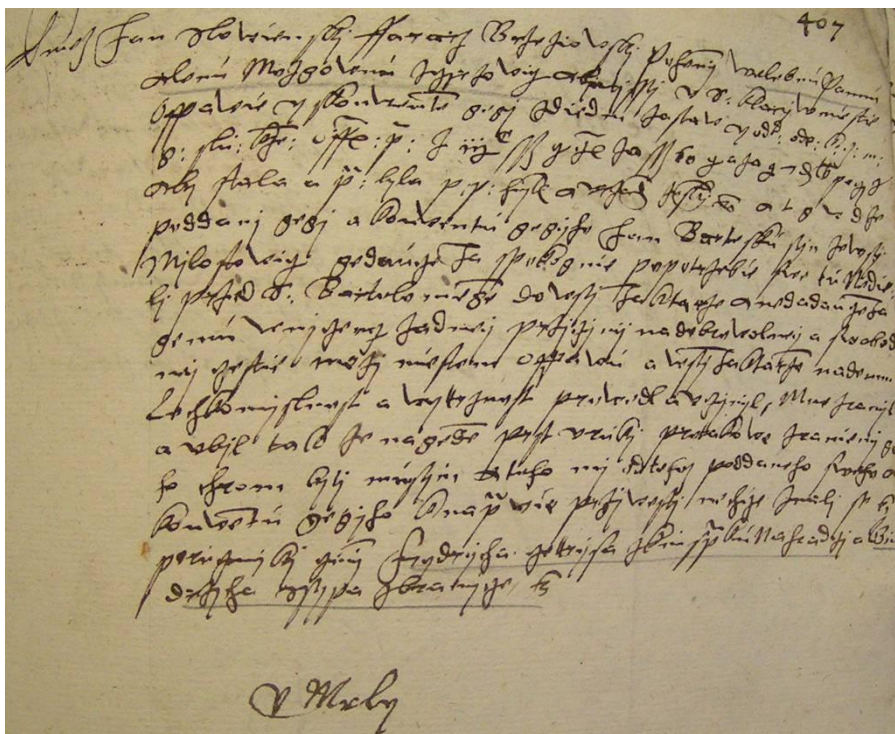
²⁶ Srov. ZAO, pobočka Olomouc, fond AO, inv. č. 49, fol. 148r.

²⁷ Srov. ZAO, pobočka Olomouc, fond AO, inv. č. 49, fol. 170r.

²⁸ Srov. G. WOLNÝ, *Kirchliche Topographie I/4*, s. 307. Z Wolného vychází J. Krakovič – ZAO, fond Krakovič Josef, kart. 6, inv. č. 53.

Antonína Bočka. V biskupském kopiáři ale žádná taková informace není a zřejmě se jedná o Bočkovo mylné vročení výše zmíněné kauzy.

Pokud tedy směřovaly Prokopovy kroky z Hukvald opět na „místo činu“, pak v Březové pobyl jen krátce. Podle záznamů barokních kronik hradecké fary byl totiž 23. března 1560 instalován do úřadu březovského faráře Jan Slověnský. Podle uvedených pramenů podával také podobojí a z kronik dále vyplývá, že si vedl nějaké pamětní zápisky.²⁹ Duchovním správcem v Březové byl ještě v roce 1579. Tehdy zažaloval u opavského zemského soudu abatyši opavských klarisek Alenu Mozgovnu z Čiřovic. V letních dnech jel farář („*Kniez Jan Slowiensi ffararz Brzeziowski...*“) „...spokognie popotrzenie swe...“ do vsi Jaktáře. Někde mezi Opavou a cílem cesty jej bezdůvodně „...zranil a vbil...“ poddaný konventu Jan Barteska z Milostovic. Poranil knězi prst na ruce, což si podle něj vyžádá dlouhého léčení.³⁰ Půhon je označen jako umrlý, jedna ze stran tedy zemřela. Víme, že abatyše to rozhodně nebyla. Jan Slověnský tedy zesnul v roce 1579 či krátce poté.

2. V roce 1579 zažaloval u zemského soudu abatyši opavských klarisek furář z Březové Jan Slověnský. ZAO, fond AS, inv. č. 790, fol. 407r

²⁹ Srov. pamětní kniha farnosti Hradec nad Moravicí (tzv. Matrica nova), s. 15–16, 43 (originál kroniky se nachází na fáře v Hradci nad Moravicí, xerokopie je uložena v SOKA Opava, fond FÚ Hradec nad Moravicí, kopie přiložená u fondu; srov. také *Farní kronika farnosti Hradec nad Moravicí* (dále Farní kronika). Ed. Artur SOMMER, Hradec nad Moravicí 2002, s. 17, 31); pamětní deník farnosti Hradec nad Moravicí, SOKA Opava, fond FÚ Hradec nad Moravicí, inv. č. 54 (srov. záznamy k 23. březnu). Zápisy v hradecké farní kronice (tzv. Matrica nova) týkající se Slověnského registroval poprvé J. Krakovič – ZAO, fond Krakovič Josef, kart. 6, inv. č. 53. G. WOLNÝ, *Kirchliche Topographie* 1/4, s. 304–308, faráře Slověnského nezná.

³⁰ Srov. půhony a nálezy knížectví opavského, ZAO, fond AS, inv. č. 790, fol. 407r. Srov. také ZAO, fond Zukal Josef, inv. č. 184, fol. 247v (údaje barokních hradeckých kronik Zukal nepodchytil).

Výše uvedená fakta nám sice neumožňují proniknout do problematiky fungování farnosti v 16. století, nicméně zároveň naznačují, že poměry v ní nemusely být zrovna konsolidované. Koncem 16. století se na Opavsku (především pak v Opavě) zvýšila činnost evangeliků na poli náboženském i politickém. K vyvrcholení náboženských střetů pak došlo na počátku 17. století v hlavním městě vévodství, a to v souvislosti s důraznou protireformační politikou nového olomouckého biskupa Františka z Ditrichštejna.³¹ Adolf Turek, který studoval materiál související s vyhotovením nového urbáře hradeckého panství, sice konstatoval, že „...*poddaní na Hradecku byli okolo r. 1570–1580 většinou katolíky*“³², přesto provinění faráře Prokopa a podávání podobojí (zpráva je však až z 18. století) jeho nástupcem Slověnským by mohly představovat určitou indicii pro průnik myšlenek Martina Luthera do březovské farnosti. Jistou roli přitom mohl sehrát i fakt, že v letech 1531–1581 měli hradecké dominium v zástavě horliví luteráni Cetrysové z Kynšperka.³³ O jejich vztazích s březovskými duchovními správci však nevíme nic. Jinou stopu nám přináší kopíře biskupa Stanislava II. Pavlovského z Pavlovic. Dne 11. srpna 1590 napsal biskup dopis opavskému děkanovi a hlučinskému faráři Tomáši Krenciovi³⁴ ohledně různých záležitostí týkajících se reformace v opavském děkanátu.³⁵ Mimo jiné jej informoval, že napíše panu Pruskovskému, tj. Kašparovi Pruskovskému z Pruskova,³⁶ v záležitosti jménem neznámého faráře v Březové. Pruskovský se měl postarat o to, aby páter předstoupil před děkana nebo před biskupa. Důvod? Měl být vyšetřován v příčině „sňatku a víry“.³⁷ Pochybnosti nad pravověrností duchovního správce nebo přímo eventuální konflikty s farářem pak mohly horlivého katolíka Pruskovského vést k tomu, že když později žádal Pavlovského o obsazení fary „...*miesteczka Brzezowe*...“, výslovně prosil o „...*porzadneho knieze*...“. Evidentně tím myslel faráře katolického vyznání. Podle biskupa (odpověď Pruskovskému z listopadu 1594) však nebylo vhodné období pro obsazování far a navíc o žádném „pořádném“ knězi nevěděl. O ty byla podle biskupových slov tehdy velká nouze. Těch „nepořádných a poběhlých“, kteří sami „...*oswe ujmie neysaucz ktomu powolanij na aurzad ffararzsky se wtiragi*...“, by Pavlovský našel daleko víc. Zároveň biskup přikázal, aby s hledáním vhodného adepta na březovské beneficium, znalého češtiny a němčiny, vypomohl opavský děkan Tomáš Krencius. Ten měl být patronem informován, jaké zabezpečení životními potřebami by kněz v Březové nalezl. Biskup by pak samozřejmě uchazeče na faru investoval.³⁸ Bohužel nevíme, zda do městečka přišel někdy v té době nový duchovní správce. Určité indicie však nasvědčují, že Březová mohla být někdy v půli 90. let 16. století svěřena do správy faráři z blízkého Hradce (srov. níže).

³¹ K reformaci na Opavsku nejnověji Radek FUKALA, *Reformace ve Slezsku a na Opavsku*, Opava 2010, s. 69–128; srov. také např. Karel MÜLLER – Rudolf ŽÁČEK (edd.), *Opava*, Praha 2006, s. 159–164.

³² Srov. A. TUREK, *Prameny*, s. 254; dále srov. TÝŽ, *Z minulosti Hradce a panství hradeckého*, Hradec u Opavy 1960, s. 9.

³³ O náboženské orientaci Cetrysů z Kynšperka hovoří J. GEBAUER, *Urbář*, s. 12; k jejich působení na hradeckém panství srov. A. TUREK, *Z minulosti Hradce*, s. 8 a s akcentem na centrum dominia rovněž I. KORBELÁŘOVÁ – R. ŽÁČEK, *Raně novověký Hradec*, s. 47–54.

³⁴ Těž Krentius, Crentius, Kancer; tedy Rak.

³⁵ Srov. kopíř latinské korespondence biskupa Pavlovského z let 1590–1591, ZAO, pobočka Olomouc, fond AO, inv. č. 104, fol. 57r (údaje o březovském faráři na fol. 57v).

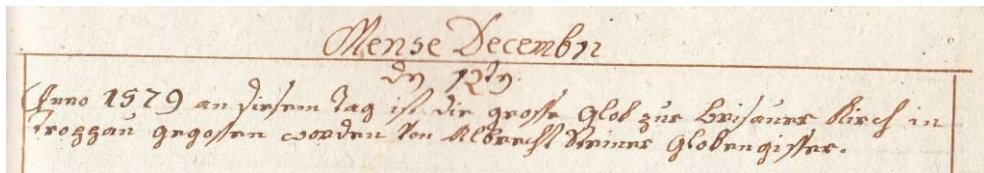
³⁶ Kašpar Pruskovský z Pruskova – od roku 1581 zástavní a od roku 1585 dědičný pán hradeckého panství, patron březovského kostela, zemřel roku 1603. K hradeckému dominium za éry Pruskovských (tj. v letech 1581–1733) srov. A. TUREK, *Z minulosti Hradce*, s. 10–14 a s důrazem na samotný Hradec také I. KORBELÁŘOVÁ – R. ŽÁČEK, *Raně novověký Hradec*, s. 54–80.

³⁷ Srov. také ZAO, fond Zukal Josef, inv. č. 184, fol. 248r.

³⁸ Srov. kopíř české korespondence biskupa Pavlovského s úředníky, šlechtou a městy z roku 1594, ZAO, pobočka Olomouc, fond AO, inv. č. 106, fol. 236v. Srov. také G. WOLNÝ, *Kirchliche Topographie I/4*, s. 307; ZAO, fond Zukal Josef, inv. č. 184, fol. 248r; ZAO, fond Krakovič Josef, kart. 6, inv. č. 53.

Pokud byla výše zmíněná obvinění vznesená vůči březovským plebánům pravdivá, pak se rozhodně nechovali bohobojně a ve shodě s disciplínou katolické církve (připomeňme, že podobnou situaci můžeme pozorovat i v sousední farnosti hradecké)³⁹. Nedokážeme ale posoudit, zda skutečně a do jaké míry jednali v souladu s novým luterským učením. Stejně tak nevíme, jak se eventuální přestupky, případně luteránská doktrína, promítly do života farnosti. Turkovo konstatování⁴⁰ o víceméně katolických obyvatelích hradeckého dominia k období let 1570–1580 nasvědčuje tomu, že se myšlenky luterství v okrsku březovského farního kostela v éře protestantských Cetrysů z Kynšperka pravděpodobně výrazně neprosadily. A po roce 1581 to zřejmě muselo být daleko obtížnější, protože na hradecké panství přichází přísní katolíci Pruskovští z Pruskova.

Naše znalosti o březovské farnosti 16. století lze ještě doplnit o následující fakta. Podle Adolfa Turka byl k roku 1574 v Březové malý poškozený kostel a velmi špatně na tom byla také farní budova.⁴¹ Nevalný stav svatostánku a fary mohl sice souviset s náboženskou orientací Cetrysů z Kynšperka, na druhou stranu je třeba také uvažovat o jejich finanční situaci, která byla svízelná.⁴² Informace o farních pozemcích a desátcích pak nacházíme v urbáři hradeckého panství (1574). K faře patřilo pět a půl lánu. Poněvadž duchovní správce nebyl v době sestavování urbáře v městečku a farníci si nepamatovali, kolik mají odvádět, nebylo množství desátku pro Březovou v knize zaznamenáno. Lidé z Lesních Albrechtic platili faráři („dem Pfarrer zu Brisen...“) desátek v penězích, obyvatelé z Jančí v žitu a ovsu (není explicitně uvedeno, že se jedná o faráře v Březové).⁴³ V souvislosti s prodejem hradeckého panství císařem Rudolfem II. Kašparu Pruskovskému (1. srpna 1585; vklad do zemských desk v roce 1586) se připomíná patronát – „...městečko Březová s podacím kostelním v tomž městečku...“⁴⁴ Další zprávu pak přináší barokní pamětní deník hradecké farnosti. Dne 12. prosince 1579 měl být Albrechtem Steinerem odlit pro březovský svatostánek velký zvon.⁴⁵ Dílo známého opavského renesančního zvonáře se bohužel nedochovalo.⁴⁶

3. Barokní zápis o odlití velkého zvonu pro březovský farní kostel opavským renesančním zvonářem Albrechtem Steinerem v roce 1579. Pamětní deník farnosti Hradec nad Moravicí, SOKA Opava, fond FÚ Hradec nad Moravicí, inv. č. 54, záznam k 12. prosinci

³⁹ Srov. např. I. KORBELÁŘOVÁ – R. ŽÁČEK, *Raně novověký Hradec*, s. 56.

⁴⁰ Srov. pozn. 32.

⁴¹ Srov. A. TUREK, *Prameny*, s. 254.

⁴² Srov. J. GEBAUER, *Urbář*, s. 13, 19.

⁴³ Srov. ZAO, fond Velkostatek Hradec, inv. č. 31, fol. 35r, 37r, 42r; J. ZUKAL, *Urbář panství*, s. 10–12. Albrechtští měli podle Zukala odvádět z lánu dva groše a dva halře (?), obyvatelé Jančí pak dva věrtele rži a stejně tolik ovsu (jednalo se však o šefly, které odevzdával jen rychtář). Ve skutečnosti byla výše desátku pro jednotlivé osadníky mnohdy rozdílná.

⁴⁴ Srov. *Opavské zemské desky. Knihy zadní. 1537–1613* (dále ZDO 1537–1613). Ed. Miloslav ROHLÍK, Opava 1961, s. 328.

⁴⁵ Srov. pamětní deník farnosti Hradec nad Moravicí, SOKA Opava, fond FÚ Hradec nad Moravicí, inv. č. 54 (srov. záznam k 12. prosinci).

⁴⁶ Ke Steinerovi srov. např. Leoš MLČÁK – Pavel ŠRÁMEK, *K dílu opavských renesančních zvonářů*, ČSZM–B 49, 2000, s. 232, 234–235. Steinerův zvon pro Březovou autoři neevidují.

Březovská farnost v 17. století

Vlivný a bohatý Kašpar Pruskovský byl nepochybně štědrým příznivcem katolické církve, a to už jen proto, že jeho zásluhou se hradečtí farníci mohli pochlubit novým kostelem sv. Petra a Pavla. Náboženské poměry v hradecké farnosti se v jeho době bezpochyby stabilizovaly.⁴⁷ O vztahu Kašpara k březovskému kostelu však víme velmi málo. Ostatně celé období od konce 16. století do roku 1656 nám ve spojitosti s farou v Březové přináší spoustu otazníků. Jak již bylo uvedeno, v roce 1590 řešil Kašpar problém s březovským farářem, který měl být prošetřován ve věci pravověrnosti a dodržování celibátu, a o čtyři léta později pak biskupa žádal o obsazení březovského benefícia katolickým knězem. Kašparova snaha o podporu svatostánku v Březové a úsilí o zabezpečení dominantní pozice katolické církve na hradeckém dominiu se výrazně projevila v jeho testamentu z roku 1603. Farním kostelům na panství odkázal peníze (měly být uloženy na úrok) na potřebné opravy. Konkrétně kostelu v Březové byl určen kapitál 200 tolarů.⁴⁸ Výsadní postavení katolíků mělo být zajištěno následujícím ustanovením: „*Co se pak kosteluo v mých hradeckého, březovského a dětrichovského dotýče, o tom taktó nařizují: Jestliže by kdy a kteréhokoli času po smrti mé nějaká rozdílność z strany víry katolické by se měniti chtěla a jiné náboženství začínalo, tehdy toho žádným způsobem na věčné časy dopuščeno býti nemá, nýbrž, pokudž by se to dalo, ihned ty kolatury na Jeho Mt knížecí pana biskupa olomúckého, nynějšího i budoucího, převedeny a oddány býti mají.*“⁴⁹ Patronát se připomíná ještě na jiném místě závěti – „...*městečko Březové z podací/m/ fary.*“⁵⁰

Není vůbec jisté, zda Kašpar Pruskovský v roce 1594 nebo krátce poté získal pro Březovou faráře. K roku 1606 sice v městečku působil Martin Procerus, je však možné, že byl pouze vikářem faráře v Hradci.⁵¹ Tzv. Matrice nova založená v roce 1784 a psaná na základě starších záznamů totiž uvádí mezi faráři a vikáři, kteří byli spojeni s Březovou, také jistého Jana Cancera.⁵² Zde jde pravděpodobně o faráře v Hradci Tomáše Kancera z Lesnice.⁵³ Ten zastával úřad hradeckého správce v letech 1594–1610.⁵⁴ Situace tedy v polovině 90. let 16. století mohla vypadat následovně: nedostatek katolických kněží byl v důsledku reformace natolik značný, že se pro Březovou nenašel vlastní farář a beneficium bylo svěřeno hradeckému duchovnímu správci, kterého zastupoval vikář. Tím snad byl také blíže neznámý Jan Trabač a jistý Jan Hil.⁵⁵ Posledně jmenovaný byl patrně totožný s Janem Hilem Silesiem, vychovatelem Kašpara Pruskovského a knězem olomoucké diecéze k roku 1601, jenž měl složit pohřební báseň na Kašparovu manželku Barboru Revayovou

⁴⁷ Srov. např. Marek SKUPIEN, *Farní úřad Hradec nad Moravicí /1600/–1973. Inventář*, Opava 2008, s. 7 a I. KORBELÁŘOVÁ – R. ŽÁČEK, *Raně novověký Hradec*, s. 56.

⁴⁸ Srov. ZDO 1537–1613, s. 540.

⁴⁹ Srov. ZDO 1537–1613, s. 541.

⁵⁰ Srov. ZDO 1537–1613, s. 538.

⁵¹ Martin Procerus (tj. Dlouhý) měl být v roce 1604 investován na faru Vizovice, k roku 1612 je zachycen v Drásově (okres Brno-venkov) – srov. k němu Jan TENORA – Josef FOLTYNOVSKÝ, *Bl. Jan Sarkander. Jeho doba, život a blahoslavení*, Olomouc 1920, s. 46, 48, 52, 97. Procerus mohl v Březové úřadovat jako vikář či farář maximálně do roku 1610, kdy se hradeckým a březovským duchovním správcem stal Matěj Závadský (srov. pozn. 57), respektive jako vikář do roku 1612, kdy je zachycen v Drásově.

⁵² Srov. pamětní kniha farnosti Hradec nad Moravicí (tzv. Matrice nova), SOKA Opava, fond FÚ Hradec nad Moravicí, kopie přiložená u fondu, s. 16; *Farní kronika*, s. 17.

⁵³ Není totožný s výše připomenutým opavským děkanem Tomášem Krenciem, Kancerem.

⁵⁴ Srov. např. ZAO, fond Šigut František, kart. 12, inv. č. 152 (strojopis týkající se dějin hradecké farnosti).

⁵⁵ Oba uvádí bez věcných a časových souvislostí pamětní kniha farnosti Hradec nad Moravicí (tzv. Matrice nova), SOKA Opava, fond FÚ Hradec nad Moravicí, kopie přiložená u fondu, s. 16; *Farní kronika*, s. 17.

z Revy.⁵⁶ Hypotézu o březovském komendátním kostele již koncem 16. století by mohl podpořit také fakt, že když Tomáš Kancer z Lesnice odešel z Hradce, obdržel jeho nástupce Matěj Závadský také Březovou a filiálky.⁵⁷ Investován byl dne 20. února 1610 a do úřadu jej uvedl jaktařský farář Mikuláš Kassoviade. Ačkoliv zde mohou panovat jisté pochybnosti, vypadá to, že Březová pak byla spravována exkurendo z Hradce až do roku 1656, tedy v době kdy tam farářovali Jiří František Kochtan (1616), Vavřinec Kempa (1616–1643) a František Alexius Světlík (1643–1695).⁵⁸ Dopis posledně jmenovaného konzistoři z 1. května 1656 nám přináší zajímavá fakta. Když se Světlík v roce 1643 ujal hradeckého benefícia, byla mu zároveň svěřena do správy sousední farnost Březová, a to jako filiálka („...*commendata mihi fuit vicina Parochia... tanqua/m/ Filialis, in Bries seu Brzezowa...*“), aby se tam mohly vykonávat alespoň nutné svátosti, tak jak to činil předchozí hradecký farář („...*sicut prior Parochus Grazensis...*“), a bohoslužby. Do Březové byl před dánským vpádem povolán Kryštof Fusius, a to jako vikář hradeckého duchovního správce („...*ante Mansfeldicum tumultu/m/, Parochu/m/ ibi residentem, Christophoru/m/ Fusium qui Vicarius Grazensis Parochi...*“). Vikář odevzdával zmíněnému Světlíkovu předchůdci část příjmů.⁵⁹ Kryštof Fusius tedy kázal slovo Boží v březovském kostele určitě za hradeckého faráře Vavřince Kempy (tedy před rokem 1626), kterému byl podřízen. Slova faráře Světlíka nejsou v rozporu s údaji, které nám o Fusiovi přináší tzv. Matrica nova a hradecký pamětní deník. Fusius měl působit v městečku již k roku 1612, kdy napsal hradeckému faráři Matěji Závadskému, dále okolo roku 1616 a zemřel v Březové údajně v roce 1627. Kryštof Fusius, původem z Tošku ve Slezsku, si evidentně vedl nějaké poznámky zachycující řádění jednotek krnovského vévody Jana Jiřího Hohenzollerna (právě tehdy měl být březovským „farářem“), z nichž pak čerpaly oba výše zmíněné mladší prameny.⁶⁰ Jediný spolehlivě doložený vikář je v souvislosti s Březovou zmiňován také k roku 1615.⁶¹ Okolo roku 1625 pak byl podle Řehoře Wolného z městečka vyhnán Mansfeldovými vojáky.⁶²

Okolnosti týkající se správy březovského farního okrsku v první čtvrtině 17. století jsou poněkud komplikovány osobou jistého Martina Porcella. Podle Vincence Praska, Augustina Weltzla a Josefa Zukala vykonával tento rodák z Křanovic úřad březovského faráře v letech 1606–1616.⁶³ Weltzl a po něm Zukal rovněž zmiňují jeho velké zadlužení. Také Řehoř Wolný připomíná dotyčného jako faráře v Březové a zároveň velkého dlužníka k roku 1606 a odkazuje přitom na biskupskou korespondenci.⁶⁴ Jenže v kopiáři pošty kardinála Františka z Ditrichštejna je dopis ohledně Porcellova („*Martino Porcello Parocho in Brisow*“)

⁵⁶ Srov. pamětní kniha farností Hradec nad Moravicí (tzv. Matrica nova), SOKA Opava, fond FÚ Hradec nad Moravicí, kopie přiložená u fondu, s. 43; *Farní kronika*, s. 33.

⁵⁷ Srov. František SNOPEK, *Nová akta kardinála Ditrichštejna. Příspěvek k církevní topografii moravské*, Časopis Matice moravské 27, 1903, s. 295; ZAO, fond Šigut František, kart. 12, inv. č. 152 (strojopis týkající se dějin hradecké farnosti).

⁵⁸ K těmto farářům srov. např. ZAO, fond Šigut František, kart. 12, inv. č. 152 (strojopis týkající se dějin hradecké farnosti) a G. WOLNÝ, *Kirchliche Topographie I/4*, s. 303. Podle Wolného rezignoval Jiří František Kochtan na hradeckou faru v roce 1617.

⁵⁹ Srov. ZAO, pobočka Olomouc, fond ACO, kart. 3302.

⁶⁰ Srov. pamětní kniha farností Hradec nad Moravicí (tzv. Matrica nova), SOKA Opava, fond FÚ Hradec nad Moravicí, kopie přiložená u fondu, s. 16, 46; *Farní kronika*, s. 17, 33; pamětní deník farnosti Hradec nad Moravicí, SOKA Opava, fond FÚ Hradec nad Moravicí, inv. č. 54 (srov. záznamy k 5. únoru, 22. červenci a 24. prosinci).

⁶¹ Srov. J. TENORA – J. FOLTYNOVSKÝ, *Bl. Jan Sarkander*, s. 48.

⁶² Srov. G. WOLNÝ, *Kirchliche Topographie I/4*, s. 307.

⁶³ Srov. Vincenc PRASEK, *Rodáci z Opavska a Frýdecka*, Opava 1885, s. 24; Augustin WELTZEL, *Besiedlungen des nördlich der Oppa gelegenen Landes II.*, Leobschütz 1891, s. 74; ZAO, fond Zukal Josef, inv. č. 184, fol. 247r.

⁶⁴ Srov. G. WOLNÝ, *Kirchliche Topographie I/4*, s. 307.

dluhu blíže neznámému Bartoloměji Kroměřížskému datován 9. březnem roku 1612.⁶⁵ Připomeňme, že Matěj Závadský obdržel Hradec s Březovou v roce 1610 a bezpečně ji měl na starosti i v roce 1613, kdy patron Jan Kryštof Pruskovský řešil farářův konflikt s Janem Skrbenským z Hříště (majitel panství Fulnek) ohledně desátků z Gručovic náležejících do březovského farního obvodu.⁶⁶ A již o rok dříve mohl hradecký duchovní správce zastupovat v Březové Kryštof Fusius.⁶⁷ Na základě výše řečeného se nám tedy jako nejpravděpodobnější jeví fakt, že Martina Porcella (tj. Praska) nelze spojovat s Březovou na Opavsku. Zpráva Tenory a Foltynovského týkající se žádosti o dosazení katolického faráře do Březové k roku 1616 patrně souvisí s úmrtím hradeckého faráře Matěje Závadského.⁶⁸

Zdá se tedy, že se březovský kostel možná už někdy na konci 16. století (určitě pak roku 1610) dostal do správy farářů v Hradci a tento stav zůstal nezměněn do roku 1656.⁶⁹ Příčinou mohl zprvu být jen nedostatek katolických kněží. Po dánském vpádu (1626–1627) ale každopádně v Březové nebyly podmínky pro působení kněze v místě, protože farní dvůr byl zpustlý.⁷⁰ A v neposlední řadě se hradečtí plebáni patrně také dlouho nechtěli vzdát slušných důchodů plynoucích z březovského farního obvodu.⁷¹ Hradecké faráře zastupoval v nedalekém městečku vikář. Bezesporu máme prokázáno jen Kryštofa Fusia před dánským vpádem na Opavsko. Po jeho smrti, tzn. údajně po roce 1627, již žádný vikář v Březové neúřadoval. Z prezentační listiny Jiřího Kryštofa I. Pruskovského z roku 1656 vyplývá, že březovská fara byla po Fusiově smrti uprázdňena – „*Cum Parochia in Bris post obitum... Christophori Fusij hactenus (tj. až do roku 1656) vacaverit...*“⁷² Zmiňované Světlíkovo intervenční psaní (1656) hovoří o Březové jako o farnosti a zároveň filiálce. Už jen uvedená prezentační listina Jiřího Kryštofa ovšem svědčí o tom, že kontinuita farních práv kostela v Březové nebyla přerušena („...*Parochia in Bries...*“; „...*pro Parochia praefata...*“).⁷³

Zlé chvíle si obyvatelé březovské farnosti museli prožít během třicetileté války. Hradecké panství nutně nemohlo ujít pozornosti císařské armády nebo habsburských nepřátel. Hradecký zámek měl totiž pro obě strany důležitý strategický význam. Vojenské posádky protivníků se zde obměňovaly a při bojových akcích pochopitelně netrpělo jen centrum dominia, ale také jeho okolí.⁷⁴ V létě roku 1621 řádily na Hradecku oddíly krnovského knížete Jana Jiřího z Hohenzollernu.⁷⁵ Hradecký pamětní deník naznačuje, že neblahému osudu neunikla asi ani Březová. Podle barokního kronikáře, který čerpal z poznámek tehdejšího

⁶⁵ Srov. kopiář latinské korespondence biskupa Ditrichštejna z let 1612–1617, ZAO, pobočka Olomouc, fond AO, inv. č. 118, fol. 10v.

⁶⁶ Srov. ZAO, fond Šigut František, kart. 12, inv. č. 152 (strojopis týkající se dějin hradecké farnosti).

⁶⁷ Srov. pozn. 61.

⁶⁸ Srov. J. TENORA – J. FOLTYNOVSKÝ, *Bl. Jan Sarkander*, s. 48.

⁶⁹ Srov. pozn. 93.

⁷⁰ Srov. pozn. 143.

⁷¹ Dle výše uvedeného přímluvného Světlíkova dopisu (srov. pozn. 59) pobíral Fusius vedle dalších příjmů ročně na desátkách 11 maldrů pšenice a ova a z toho odváděl určitou část hradeckému nadřízenému. Pokud se týče desátku, tzv. *Matrica nova* hovoří o polovině pro faráře a polovině pro vikáře – nesprávně udává množství v 11 měřicích či šeflech. K roku 1656 mohl nový březovský farář dostávat na desátkách už jen 7 maldrů, poněvadž některá pole farníků zpustla. Srov. ZAO, pobočka Olomouc, fond ACO, kart. 3302; pamětní kniha farnosti Hradec nad Moravicí (tzv. *Matrica nova*), SOKA Opava, fond FÚ Hradec nad Moravicí, kopie přiložená u fondu, s. 16; *Farní kronika*, s. 17.

⁷² Srov. ZAO, pobočka Olomouc, fond ACO, kart. 2921.

⁷³ Srov. ZAO, pobočka Olomouc, fond ACO, kart. 2921.

⁷⁴ K Hradci a hradeckému panství v době třicetileté války srov. A. TUREK, *Z minulosti Hradce*, s. 11–12; I. KORBELÁŘOVÁ – R. ŽÁČEK, *Raně novověký Hradec*, s. 57–59.

⁷⁵ Srov. A. TUREK, *Z minulosti Hradce*, s. 11; I. KORBELÁŘOVÁ – R. ŽÁČEK, *Raně novověký Hradec*, s. 57–58.

„faráře“ Kryštofa Fusia, mělo být městečko vyplněno dvakrát.⁷⁶ V prvním případě byl vykraden i kostel. Vojáci odcizili mimo jiné kasule, monstranci, kalich, alby, agendu a konsekrované hostie.⁷⁷ V Hradci Jan Jiří ustavil protestantskou duchovní správu.⁷⁸ Nevíme, jak se tato skutečnost projevila v Březové, ale zřejmě nijak výrazně, protože po odchodu krnovského vévody do Uher registrujeme na zámku císařskou posádku.⁷⁹ Ta jistě evangelického duchovního nestrpěla. Další těžké chvíle přišly s dánskou okupací Opavska v letech 1626–1627. Vévodství strádalo průtahy vojsk, verbováním, ubytováním, rekvírováním a výpalným. Hradec Dánové obsadili bez boje v srpnu 1626.⁸⁰ Opět nastalo drancování a ničení. Mansfeldovi muži se zřejmě nevyhnuli ani Březové. Podle svědectví jistého Michaela Wöllertha, vyhotoveného v roce 1683 v souvislosti se sporem faráře Šimona Vojtěcha Duška s obyvateli Dolejších Kunčic, zpuštěn v Březové v době dánské nadvlády farní dvůr.⁸¹ Ten zůstal pustým dlouho a nebydlel v něm žádný kněz. Tento fakt koresponduje se sdělením Řehoře Wolného, totiž, že vojáci Arnošta Mansfelda vyhnali okolo roku 1625 z Březové zdejšího duchovního správce Kryštofa Fusia.⁸² Ten možná následoval svého hradeckého kolegu a nadřízeného Vavřince Kempu, který se údajně takřka celý rok musel skrývat v civilním oděvu v lesích či mezi farníky.⁸³ Na místo svého posledního působení se možná vrátil, protože měl zemřít v Březové v roce 1627.⁸⁴ V ohrožení pak byla Březová ve 40. letech 17. století, kdy na Opavsko pronikali Švédové. Zůstává nejasné, zda ji skutečně ve spojení s Valachy dobyli.⁸⁵ Nejistota panuje také u Hradce.⁸⁶ Zdejší a zároveň březovský farář Světlík se však v úřadu zřejmě udržel – „*Tempore Sveci ut versus pastor non fugit, sed fideliter ovibus servivit, imo liberum passum obtinuit, ut etiam hostes ipsi eidemmagis adjuncto fuerint, quam impedimento.*“⁸⁷

⁷⁶ Srov. pamětní deník farnosti Hradec nad Moravicí, SOKA Opava, fond FÚ Hradec nad Moravicí, inv. č. 54 (srov. záznamy k 5. únoru a 24. prosinci). Datace k 5. únoru 1620 a 24. prosinci 1621 je ovšem mylná – armáda krnovského knížete obsadila Hradec 22. června, držela jej ještě koncem července a posléze pevnost opustila – srov. I. KORBELÁŘOVÁ – R. ŽÁČEK, *Raně novověký Hradec*, s. 57–58.

⁷⁷ Srov. pamětní deník farnosti Hradec nad Moravicí, SOKA Opava, fond FÚ Hradec nad Moravicí, inv. č. 54 (srov. záznamy k 5. únoru) – „*Anno 1620 an diesem Tag (tj. 5. února) haben die Marggraffische Jägerndorfische Soldaten, Ungern, Schlowaken, Polaken etc: das Städtlein Bries auf der Herrschafft Grätz geplündert, auch aus der Kirch Kasel, Monstranz, Kelich, Chorräke, Agenda etc genomern, auch consecirte hostias. schreibt Christophorus Fusius p:t: Parochus ibidem in annotationibus*“.

⁷⁸ Srov. např. A. TUREK, *Z minulosti Hradce*, s. 11.

⁷⁹ Srov. A. TUREK, *Z minulosti Hradce*, s. 11; I. KORBELÁŘOVÁ – R. ŽÁČEK, *Raně novověký Hradec*, s. 58.

⁸⁰ Srov. A. TUREK, *Z minulosti Hradce*, s. 11; I. KORBELÁŘOVÁ – R. ŽÁČEK, *Raně novověký Hradec*, s. 58.

⁸¹ Srov. ZAO, pobočka Olomouc, fond ACO, kart. 4765.

⁸² Srov. pozn. 62.

⁸³ Srov. pamětní kniha farnosti Hradec nad Moravicí (tzv. Matrica nova), SOKA Opava, fond FÚ Hradec nad Moravicí, kopie přiložená u fondu, s. 46; *Farní kronika*, s. 33.

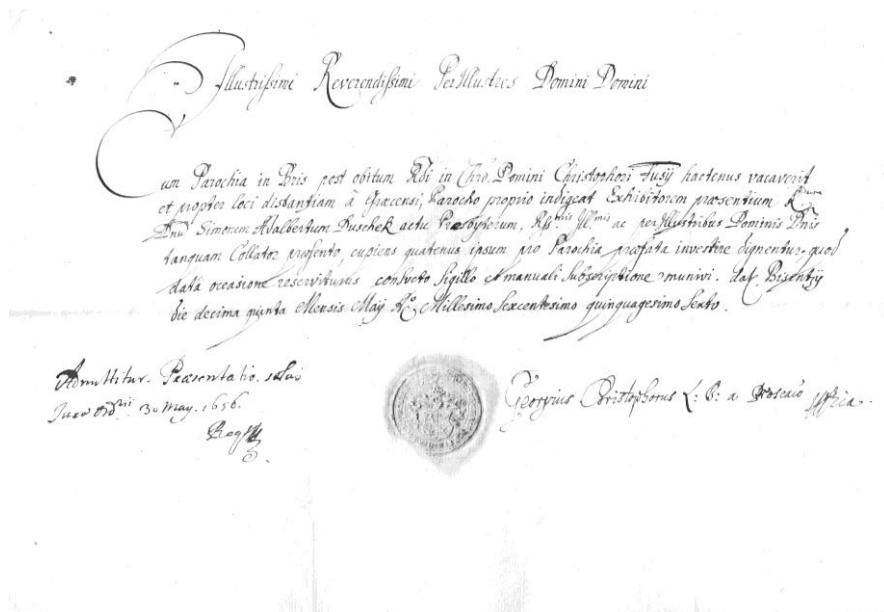
⁸⁴ Srov. pamětní kniha farnosti Hradec nad Moravicí (tzv. Matrica nova), SOKA Opava, fond FÚ Hradec nad Moravicí, kopie přiložená u fondu, s. 16; *Farní kronika*, s. 17.

⁸⁵ Bez odkazu na pramen to konstatují V. PRASEK, *Historická topografie*, s. 71; J. SVÁTEK, *Benediktinské probošství*, s. 3; Josef GEBAUER, *Sociální skladba hradeckého panství a feudální renta poddaných v 16. století*, ČSM–B 18, 1969 s. 30 a J. EHLER, *Farní kostel*, s. 4, který se dokonce zmiňuje o vydrancování březovského kostela (?). Dále srov. A. TUREK, *Z minulosti Hradce*, s. 11. O švédských vpádech v souvislosti s Březovou neurčitě hovoří i pamětní kniha farnosti Hradec nad Moravicí (tzv. Matrica nova), SOKA Opava, fond FÚ Hradec nad Moravicí, kopie přiložená u fondu, s. 16 (srov. také *Farní kronika*, s. 17).

⁸⁶ Srov. I. KORBELÁŘOVÁ – R. ŽÁČEK, *Raně novověký Hradec*, s. 58–59.

⁸⁷ Srov. pamětní kniha farnosti Hradec nad Moravicí (tzv. Matrica nova), SOKA Opava, fond FÚ Hradec nad Moravicí, kopie přiložená u fondu, s. 50 (srov. také *Farní kronika*, s. 35).

František Alexius Světlík mohl mít eminentní zájem, aby v místě jeho rodiště po dlouhé době opět sídlil kněz.⁸⁸ Přemýšlel o tom snad již delší dobu, protože v roce 1653 žádal dolnokunčické osadníky o příspěvek na opravu devastované březovské fary.⁸⁹ Patronovi Jiřímu Kryštofovi I. Pruskovskému nakonec doporučil svého žáka a rovněž březovského rodáka Šimona Vojtěcha Duška.⁹⁰ Prvního květnového dne roku 1656 pak Světlík sepsal dopis konzistorií, ve kterém se za svého kolegu přimlouval. Mimo jiné se zmínil o příjmech pro nového faráře, přičemž sám se veškerych důchodů vzdal, a také připomenul obtíže spojené se správou od Hradce přece jen vzdálených vsí. Jako březovský duchovní správce neměl navíc na starosti jen svatostánek v Březové („...*templa etiam, quae tria ibi...*“). V kostelech by se tedy nyní mohly sloužit častěji bohoslužby.⁹¹

4. V roce 1656 prezentoval patron Jiří Kryštof I. Pruskovský z Pruskova na březovské farní benefícium Šimona Vojtěcha Duška. ZAO, fond ACO, kart. 2921

⁸⁸ Farář Světlík se narodil 23. října 1616 v rodině březovského rektora Šimona Světlíka, který si podobně jako jeho syn vedl jakési pamětní záznamy, které se bohužel nedochovaly – srov. pamětní kniha farnosti Hradec nad Moravicí (tzv. Matrica nova), SOKA Opava, fond FÚ Hradec nad Moravicí, kopie přiložená u fondu, s. 47, 48, 50 (srov. také *Farní kronika*, s. 33, 35).

⁸⁹ Srov. ZAO, pobočka Olomouc, fond ACO, kart. 4765.

⁹⁰ V pramenech psán také jako Vojtěch/Adalbert Šimon Dušek a Šimon Petr Dušek. O tom, že byl Dušek Světlíkovým žákem informuje pamětní kniha farnosti Hradec nad Moravicí (tzv. Matrica nova), SOKA Opava, fond FÚ Hradec nad Moravicí, kopie přiložená u fondu, s. 53 – „*Alumnos, qui se ad tempus apud ipsum* (tedy u Světlíka) *exercebant in Concionibus, et aliis, habuit Adamum Kunert... Simonum Duschek...*“; (srov. také *Farní kronika*, s. 39). K Duškově rodišti srov. např. matrika bíloveckého děkanátu z roku 1691, ZAO, pobočka Olomouc, fond ACO, č. knihy 168, s. 55.

⁹¹ Srov. ZAO, pobočka Olomouc, fond ACO, kart. 3302.

V polovině května prezentoval Duška na beneficium Jiří Kryštof I. Pruskovský.⁹² Patronovi a Světlíkovi bylo vyhověno a 9. června 1656 Šimon Vojtěch Dušek obdržel investituru. Do úřadu jej uvedl opavský děkan Maxmilián Linder (Lindner).⁹³ Březovskou farnost řídil velmi dlouho a dovedl ji na práh 18. století.⁹⁴

Byl to právě farář Dušek, který nám stručně přiblížil stav farnosti po třicetileté válce. Sepsal totiž zprávu pro bílovecké děkanské matriky z let 1672 a 1691. Zmíníme se jen o některých faktech. K roku 1672 stál v Březové, kdysi městečku nyní však vsi („...*quondam Oppido, nunc vero Pago*“), dřevěný a nově opravený farní kostel zasvěcený sv. Mikuláši. Jako patron se nám představuje Jiří Kryštof II. Pruskovský z Pruskova. Ze zařízení svatostánku uveďme např. tři oltáře (o zasvěcení se nehovoří), nad kterými se celebulovalo s portatile (to benedikoval v roce 1654 vratislavský sufragán), dále pozlacené mosazné ciborium, čtyři korporály, čtyři pally, čtyři véla, dvě bursy, šest purifikatorií, tři zvonky, tři birety, dvě nové alby, dvě cingula, dvě kasule, tři humerály, dva římské misály, tři štóly, dvě mešní konvičky s miskami, dvě korouhve, kadidelnici s lodičkou, postříbřený krucifix, procesní kříž, dva pohřební kříže („*Crux funebris, Mortuale*“), dvě cínové ampule pro mešní víno, obraz Zmrtvýchvstání, superpelici, tři hedvábné pásy, tři antependia, 10 dřevěných svícňů, křtitelnici s rekvizitami, čtyři mantily, šest větších ubrousků/šátků („*mappae majores*“), nový rituál, dvě soukenné „tógy“, tři poháry z cínu, kamene a postříbřené mosazi a tři konsekrované zvony. Duškova konsignace zaznamenala také výše připomenutou fundaci Kašpara Pruskovského z roku 1603. Základní kapitál 200 tolarů byl určen na údržbu svatostánku. Peníze s úroky však zadržovali dědicové fundátora. Teprve v roce 1654 finance uvolnil Jiří Kryštof I. Pruskovský. Farní kostel měl 12 „železných“ krav. Plat z každé činil 16 krejcarů ročně. Desátek v pšenici a ovsu plynul z Březové, Jančí, Větrkovic, Gručovic a Dolejších Kunčic. Celkově se jednalo o osm maldrů, pět šeflů (nepochybně opavských) a dva věrtele obilí. Z Leskovce (i od vrchnosti) plynulo kdysi 12 šeflů obilí, k roku 1672 však nic (zpusnul ve třicetileté válce; po obnovení vsi někdy před rokem 1662 byli noví osadníci zřejmě načas zproštění placení desátku). Rovněž z Goldzejfu nedostával duchovní správce žádný příjem (byl pustý). Obyvatelé Lesních Albrechtic odevzdávali desátek v penězích (jeden tolar a čtyři krejcarey). Březovskému farářovi byl jako komendát svěřen kostel ve Skřipově, ke kterému patřilo také Hrabství. Skřipovští posílali do Březové jako desátek dalších 12 šeflů (kdysi 16 šeflů) obilí, z Hrabství platila jen vrchnost, a to jeden tolar. Březovská fara měla neúrodná pole (pronajatá část dávala plat sedm tolarů a 14 grošů ročně), tři podmáčené louky, dvě zahrady a pod farní budovou se nacházely dva zpustlé rybníčky. V minulosti dostával kostel i fara od vrchnosti dřevo. Další pozemky a důchody patřily březovskému farářovi díky tomu, že spravoval filiální kostely ve Větrkovicích a Dolejších Kunčicích a komendátní kostel ve Skřipově. Obecně se dá konstatovat, že březovský farář byl solidně zabezpečen. Na starosti měl kolem 1 500 duší, o Velikonocích přijímal cirká 1 020 farníků. Ještě připomeňme, že kostel sv. Mikuláše měl dříve dva kostelníky

⁹² Srov. ZAO, pobočka Olomouc, fond ACO, kart. 2921.

⁹³ K Duškově investituře a instalaci srov. matrika bíloveckého děkanátu z roku 1691, ZAO, pobočka Olomouc, fond ACO, č. knihy 168, s. 55. Počínaje Šimonem Vojtěchem Duškem máme v Březové doloženou souvislou řadu jmenovitě známých farářů – k jejich posloupnosti srov. např. G. WOLNÝ, *Kirchliche Topographie I/4*, s. 307–308; ZAO, fond Krakovič Josef, kart. 6, inv. č. 53; J. EHLER, *Farní kostel*, s. 12–13 a M. SKUPIEN, *Farní úřad Březová*, s. 11.

⁹⁴ Dušek zemřel 4. února 1703, nikoliv tedy v lednu, jak uvádí G. WOLNÝ, *Kirchliche Topographie I/4*, s. 307; srov. matrika zemřelých let 1703—1784, ZAO, Sbirka matrik bývalého Severomoravského kraje, sign. H II 5, inv. č. 635, fol. 2r.

osvobozené od robot. Na počátku 70. let 17. století však o svatostánek pečoval za plat už jen jeden.⁹⁵

Takřka o dvacet let později (1691) se Dušek k deskripci farnosti vrátil. Patronem byl stále Jiří Kryštof II. Pruskovský z Pruskova. Na úvod se pochlubil, že farnost byla velmi dlouhou ve špatném stavu a zanedbána. S obtížemi ale došlo k nápravě. Dřevěný kostel sv. Mikuláše byl nedávno „z úplných trosek“ nově vystavěný („*Parochialis Ecclesia... non pridem ex totali ruina noviter erecta...*“). Kromě nového menšího kalicha neměl svatostánek jistou dobu vůbec nic. Potřebné náčiní však již bylo pořízeno a zapsáno do inventáře (zařízení není oproti starší matrice specifikováno). Z pronajatých luk a polí bral farní kostel tři zlaté, další příjmy mu plynuly ze sedmi „železných“ krav, ze zvonečku (skromný počet krejcarů) a ze zvonění při pohřbech (šest či tři krejcarry). Farnímu kostelu bylo dluženo 334 zlatých a na jeho údržbu měl duchovní správce v hotovosti 20 zlatých. Desátek začali odevzdávat i obyvatelé obnoveného Leskovce a jeho příjem se tak zvýšil na celkových devět maldrů, 11 šeflů a jeden věrtel pšenice a ova a leskovečtí farníci přidali také desátek v penězích (tři zlaté). Další důchody byly spojeny s pronájmem farních luk a polí (Dušek měl problémy s březovskými zahradníky, kteří mu dlužili za nájem) a se správou filiálních kostelů ve Větrkovicích, Dolejších Kunčicích a Skřípově. Dříví získával farář z lesika v Březové. Ten se nacházel v místech bývalého rybníka, který sloužil k užítku březovského kostela a fary. Zvláštní pozornost věnoval duchovní správce vylíčení sporů. Tak například jej zlobila skutečnost, že hradecká vrchnost zcizila benefíciu 11 větších a dva menší březovské zahradníky. Z pustých Fojtovic pak chtěl dostávat desátek, protože zdejší pozemky byly rozparcelovány a užívány pod peněžním platem. Také z Goldzejfu (rovněž zpustlý) požadoval po Janovi Františkovi Antonínovi Bruntálském z Vrbna desátek (od roku 1656 mu dlužil 17 maldrů a šest šeflů). Dále jevil zájem o příjmy z polí a rybníku obhospodařovaných větřkovicou obcí a o plat z březovských luk, který mu byl odňat. Velké trable měl březovský farář se Skřípovem. Patronem tamního kostela bylo město Opava. Opavští konšelé neplatili desátek ze skřípovského fojtství, respektive krčmy (od roku 1675 dluh obnášel sedm maldrů, dva šefly a dvě měrky obilí). Budova bývalé fary („farní domeček“) byla do základů zpusťošena a město neposílalo finance na její opravu. Konšelé rovněž neodevzdávali plat z pronajatých kostelních a obročních polí a důležitá rozhodnutí týkající se duchovního správce a kostela činili ve svůj prospěch a bez vědomí faráře. Jejich chování bylo podle Duška skandální. Své povinnosti si neplnili ani skřípovští osadníci. Nechtěli se starat o údržbu svatostánku, stejně tak jako o faru, kterou bylo třeba opět postavit.⁹⁶

Duškův přípis konzistoři z roku 1683 vypovídá, že problémů se Skřípovem se vyskytlo více.⁹⁷ Opavané podle něj dlužili kostelu sv. Jana Křtitele 100 říšských tolarů a stříbrný pozlacený kalich a zdráhali se podílet na odlití zvonů. Dále březovského faráře trápila mj. tolerance nekatolíků, neodvácení desátků a neochota opravit bývalou faru. Záznam v děkanské matrice ukazuje na déletrvající neshody, které se ještě v roce 1691, určitě alespoň v některých směrech, nepodařilo vyřešit.⁹⁸ Kauzu tehdy (1683) vyšetřovali opavský děkan Linder a hlučínský děkan Jan František Knur. Stejní pánové pak byli konzistoří pověřeni prozkoumáním dalšího případu týkajícího se březovského faráře. Obsáhlejší korespondence z let 1682–1684 totiž svědčí o značných rozepřích Duška s obyvateli Dolejších Kunčic a jejich vrchností, tedy evangelíkem Františkem Albrechtem Skrbenským

⁹⁵ Srov. matrika bíloveckého děkanátu z roku 1672, ZAO, pobočka Olomouc, fond ACO, č. knihy 167, s. 39–44.

⁹⁶ Srov. matrika bíloveckého děkanátu z roku 1691, ZAO, pobočka Olomouc, fond ACO, č. knihy 168, s. 55–59.

⁹⁷ Srov. ZAO, pobočka Olomouc, fond ACO, kart. 4765.

⁹⁸ Srov. matrika bíloveckého děkanátu z roku 1691, ZAO, pobočka Olomouc, fond ACO, č. knihy 168, s. 59.

z Hříště.⁹⁹ Kunčičti především dlužili kostelu sv. Vavřince 1 300 zlatých včetně úroků. Kostelní peníze v částce kolem 335 tolarů byly kdysi obci zapůjčeny tehdejšími patrony, tzn. Pertoltem (zemřel 1634) a jeho synem Hynkem Václavem (zemřel 1652) Tvorkovskými z Kravař.¹⁰⁰ Dále farníci zabraňovali Duškovi v přístupu ke kostelnímu pokladu, financím a účtům, odmítali se podílet na opravě březovské školy, fary (farního dvora)¹⁰¹ a svatostánku sv. Mikuláše.

Z výše řečeného je patrná snaha Šimona Vojtěcha Duška o dodržování farních práv a konsolidaci poměrů v březovské farnosti po obtížných letech třicetileté války. Práce to byla jistě nesnadná, protože vedle farního kostela pečoval ještě o další tři svatostánky.¹⁰² Díky němu se snad obnovilo v Březové i školní vyučování. Pavel Josef Černohorský působil totiž podle mladší děkanské matriky jako březovský učitel již dlouhých 34 let.¹⁰³ Do své funkce tedy nastoupil ve stejné době jako Dušek. Zásluhy březovského duchovního správce o renovaci, respektive výstavbu, kostela sv. Mikuláše a farních stavení jsou pak již zcela neoddiskutovatelné (srov. níže).

Březovské svatostánky do konce 17. století

Nyní věnujeme několik slov březovským kostelům. O podobě a poloze benediktinského svatostánku můžeme pouze spekulovat. Nevíme ani, zda byl dřevěný, nebo zděný.¹⁰⁴ Pokud se týče pozice, nejčastěji se v literatuře objevuje nedoložený názor, že umístění středověkého kostela a probošství je indikováno umístěním současného březovského svatostánku, který stojí na víceméně rovinném terénu v severovýchodním rohu náměstí.¹⁰⁵ Podle Josefa Svátka byl konventní a farní kostel v Březové po husitském vpádu už jen zříceninou a posléze zde patrně vyrostla nová sakrální stavba.¹⁰⁶ To je jistě možné, nicméně je třeba konstatovat, že o konkrétních důsledcích eventuálního řádění kališníků v Březové neřikají prameny zhola nic. Totéž víceméně platí pro období třicetileté války. V tomto případě jsme informováni jen o vykradení svatostánku vojáky Jana Jiřího Krnovského.¹⁰⁷ Musíme se tak smířit s tím, že první stručné poznatky o březovském kostele sv. Mikuláše pocházejí až z počátku 70. let 17. století. Ve zprávě pro biloveckou děkanskou matriku z roku 1672 farář Dušek napsal: „*Ecclesia Parochialis/ in Dominio Graecensi, ducatus Oppa/vien/sis est sub Titulo S/ancti/ Nicolai Epi/scopi/, Conf/essoris/ lignea, neorestaurata.*“¹⁰⁸ Kostel v Březové byl tedy dřevěný a nově opravený. Renovace proběhla zásluhou Šimona Vojtě-

⁹⁹ Srov. ZAO, pobočka Olomouc, fond ACO, kart. 4765, 4729. Na okraj poznamenejme, že značné spory vedl s farníky z Dolejších Kunčic a Hrabství a jejich vrchností i Duškův nástupce Matěj Karel Polišenský (v Březové působil v letech 1703–1718) – srov. ZAO, pobočka Olomouc, fond ACO, kart. 4729; M. SKUPIEN, *Farní úřad Březová*, s. 13, 18.

¹⁰⁰ Ještě v roce 1691 dlužila vrchnost kostelu 1 000 zlatých, zda ovšem tato částka souvisela s dluhem Tvorkovských, nelze spolehlivě určit – srov. matrika biloveckého děkanátu z roku 1691, ZAO, pobočka Olomouc, fond ACO, č. knihy 168, s. 56.

¹⁰¹ Na renovaci fary nakonec přispěli – srov. níže pozn. 149.

¹⁰² Srov. pozn. 91.

¹⁰³ Srov. matrika biloveckého děkanátu z roku 1691, ZAO, pobočka Olomouc, fond ACO, č. knihy 168, s. 58.

¹⁰⁴ Připomeňme, že v Měříně vybudovali třebičští mniši zděnou románskou trojlodní basiliku sv. Jana Křtitele, při komárovském probošství se pak nacházel zděný románský jednolodní kostel sv. Jiljí. Srov. J. MAŘÍKOVÁ, heslo *BRNO – KOMÁROV*, s. 194–196 a D. FOLTÝN, heslo *MĚŘÍN*, s. 419–420.

¹⁰⁵ Srov. J. SVÁTEK, *Benediktinské probošství*, s. 3; Karel KUČA, *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku I*, Praha 1996, s. 380; J. EHLER, *Farní kostel*, s. 4; D. FOLTÝN, heslo *BŘEZOVÁ*, s. 256; M. SKUPIEN, *Ekonomické zázemí*, s. 3; O. ANLAUF, *Kostel sv. Mikuláše*, s. 14.

¹⁰⁶ Srov. J. SVÁTEK, *Benediktinské probošství*, s. 3.

¹⁰⁷ Srov. pozn. 77.

¹⁰⁸ Srov. matrika biloveckého děkanátu z roku 1672, ZAO, pobočka Olomouc, fond ACO, č. knihy 167, s. 39.

cha Duška, a to nedlouho před sestavením výkazu pro uvedenou matriku. Jednoznačně o tom svědčí údaj z dnes bohužel nezvěstného kostelního inventáře, vypracovaného nepochybně Duškem, z roku 1672. S pramenem pracovala ještě v roce 1977 Libuše Dědková a mj. z něj citovala následující úryvek: „*Haec ecclesia lignea (...) ob vetustatem his annis restaurata...*“¹⁰⁹ Farní kostel se tedy z důvodu sešlosti renoval v roce 1672. V této souvislosti je třeba upozornit na zásadní omyl, který do literatury vnesl Řehoř Wolný. Církevní historik totiž s odkazem na děkanskou matriku z roku 1672 zaznamenal, že kostel byl k uvedenému datu „po mnoho let ve všem úplně zanedbaný“.¹¹⁰ Nic takového ovšem v knize nenacházíme. Ve skutečnosti Wolný evidentně pracoval (?) s textem mladší bílovecké děkanské matrice z roku 1691. Zároveň se dopustil druhého lapsu, protože informace o „zanedbanosti“ se netýká kostela, ale farnosti („*Parochia haec uti plurimis annis in omnibus desolatissima et jam pro derelicta habebatur...*“).¹¹¹ Wolného omyl pak převzali Josef Svátek a v nedávné době Ondřej Anlauf.¹¹² Právě v bílovecké děkanské matrice z roku 1691 se nachází dosud neregistrovaný Duškův záznam, že farní kostel byl nedávno nově vystavěn „z úplných trosek“ a ze zařízení neměl určitou dobu nic, kromě nového menšího kalicha.¹¹³ V roce 1672 opravený dřevěný kostel sv. Mikuláše byl tedy někdy krátce před rokem 1691 nahrazen rovněž dřevěnou novostavbou. Informace o kalichu indikuje nějakou katastrofu, tedy nepochybně požár, při kterém shořel i kostelní mobiliář. O podobě březovských svatostánků připomínaných v poslední třetině 17. století (1672, 1691) neznáme bohužel nic bližšího. Z přípisu Jiřího Kryštofa II. Pruskovského z Pruskova konzistoří z března 1683 se pouze dovídáme, že březovský kostel měl věž, a že se obyvatelé Dolejších Kunčic zdráhali podílet na jeho opravě společně s farním dvorem, což si mělo vyžádat značné náklady.¹¹⁴

V okamžiku, kdy Šimon Vojtěch Dušek sestavoval pro nadřízené orgány svůj druhý výkaz o stavu farnosti, ještě netušil, že nově postavený farní kostel zakrátko podlehne ničivému požáru.¹¹⁵ Sám nás o tomto neštěstí lakonicky informoval na stránkách březovské křestní matrice – „8: *Tohož /dne/ kostel veřhorzel*“.¹¹⁶ Z kontextu je patrné, že se tak stalo v srpnu roku 1691. Pohromu zaznamenává i další dobový pramen, tedy činžovní kniha farnosti – „*Anno D/omi/ni 1691. 8. Augusti exusta est Eccl/es/ia Brisensis una cum Parochia...*“¹¹⁷

Farář Dušek byl tedy nucen vybudovat v Březové již druhý kostel.¹¹⁸ Nestalo se tak ovšem v letech 1691¹¹⁹, ani 1692¹²⁰, ani 1692–1694.¹²¹ V září 1695 zaslal farář klimkovický

¹⁰⁹ Srov. L. DĚDKOVÁ, *Kostel a fara*, s. 195, 196, pozn. 2.

¹¹⁰ Srov. G. WOLNÝ, *Kirchliche Topographie I/4*, s. 305.

¹¹¹ Srov. matrika bíloveckého děkanátu z roku 1691, ZAO, pobočka Olomouc, fond ACO, č. knihy 168, s. 55.

¹¹² Srov. J. SVÁTEK, *Benediktinské probostství*, s. 3; O. ANLAUF, *Kostel sv. Mikuláše*, s. 17.

¹¹³ Srov. matrika bíloveckého děkanátu z roku 1691, ZAO, pobočka Olomouc, fond ACO, č. knihy 168, s. 55 – „*Parochialis Ecclesia... non pridem ex totali ruina noviter erecta, nihil habuit praeter modernum Caliculum...*“.

¹¹⁴ Srov. ZAO, pobočka Olomouc, fond ACO, kart. 4729.

¹¹⁵ O blešku se nikde nehovoří, jak uvádí O. ANLAUF, *Kostel sv. Mikuláše*, s. 17.

¹¹⁶ Srov. matrika narozených, zemřelých a oddaných z let 1691–1703 (k matrice však byl dodatečně připojen „katalog defunctorum“ počínající již rokem 1656), ZAO, Sbirka matrik bývalého Severomoravského kraje, sign. H II 1, inv. č. 631, s. 5.

¹¹⁷ Srov. SOKA Opava, fond FÚ Březová, inv. č. 2.

¹¹⁸ Za faráře Duška byl podle všeho vystavěn (fekněme kolem roku 1685) také dřevěný kostel ve Skřipově, jehož předchůdce shořel (byl rovněž dřevěný). Srov. matrika bíloveckého děkanátu z roku 1691, ZAO, pobočka Olomouc, fond ACO, č. knihy 168, s. 56 – „*Lignea tota ante paucos annos ex diurnis cineribus erecta...*“.

¹¹⁹ Srov. matrika bíloveckého děkanátu z roku 1771, ZAO, pobočka Olomouc, fond ACO, č. knihy 170, s. 39.

¹²⁰ G. WOLNÝ, *Kirchliche Topographie I/4*, s. 305; L. DĚDKOVÁ, *Kostel a fara*, s. 195; inventář březovského farního kostela z roku 1804, ZAO, fond Zemská vláda slezská Opava, inv. č. 50; pamětní kniha farnosti

a současně děkan bílovecký (Březová tehdy patřila k děkanátu Bílovec) František Ignác Vojnovský dopis konzistorii týkající se „znovupostavení“ březovského kostela. Konzistorii mu měla odpovědět na některé otázky související s financováním stavby, pro jejíž započetí urgoval licenci. Materiál byl již obstarán a dělníci najati. Ještě v roce 1695 se chystalo položení základů a následně „vztyčení zdi pod střechou“ („...*etiam actu materialia jam procuravit, et operarios conduxit: intentionatus hoc Anno ad huc fundamenta ponere, et Sequenti muros sub tectum erigere...*“). Děkan také požádal o povolení k exhumaci mnohých pohřbených.¹²² Vojnovský zároveň do Olomouce poslal jako přílohu výkaz potřebného materiálu a dělníků, který obdržel od hraběte Pruskovského („...*adjacenti specificatione materialium, et operarium, ab... Comite de Pruskau mihi transmissa...*“). Zmíněný seznam (vyhotoven 30. června 1695) se naštěstí dochoval. Ke stavbě bylo připraveno 400 sáhů kamene, 80 tisíc cihel, čtyři měrice vápna, 14 kop desek, šest kop čerstvého dřeva, 30 kmenů suchého dřeva, osm ocelových ankrů, 50 kop hřebíků a 300 silných skob. K zaplacení zedníků a jejich pomocníků (bylo počítáno s šesti zedníky a osmi až devíti pomocníky) potřeboval patron 2 000 zlatých (za jeden čtvereční sáh „zdi či klenby“ se vyplácela obvyklá částka tři zlaté). Dále musel Pruskovský hradit víno, pivo, stravu a píci pro koně. S budováním základů se mělo začít ještě po žních roku 1695 („...*noch heür gleich nach den Schnitt die fundament auß dem Grundt aufzuführen...*“). Z výkazu dále vyplývá, že plán „vnější a vnitřní“ podoby kostela včetně věže vypracoval „...*Mauer Mayster von Njes...*“ Michael Josef Klein, kterému bylo vyplaceno 1 000 zlatých.¹²³ Jedná se o nejstarší známý realizovaný Kleinův projekt v prostředí Moravy a Slezska. S osobou Michaela Josefa Kleina z Nisy, později významného architekta a dvorního stavitele vratislavského biskupa, jsou v českých zemích spojeny stavby jezuitského kostela Panny Marie Sněžné v Olomouci, radnice a kostela sv. Trojice v Javorníku a piaristického kostela Navštívení Panny Marie v Bílé Vodě.¹²⁴

Nový zděný raně barokní kostel sv. Mikuláše v Březové byl tedy vystavěn někdy v půli 90. let 17. století. Patrně v roce 1695 vznikla hrubá stavba a někdy v následujícím období byl kostel dokončen. Z výše uvedeného je zřejmé, že klíčovou roli při tom sehrál patron Jiří Kryštof II. Pruskovský z Pruskova. Snad to byl ještě on, případně jeho nástupce Erdman Kryštof Pruskovský z Pruskova (hradecké panství držel od roku 1697), kdo nechal do nadpraží portálu věže umístit dodnes dochovaný reliéfní štít s erbovním znakem Pruskovských.¹²⁵

Zásluhou patrona a jistě též faráře Duška vyrostl v Březové nový kostel, jehož západní partie s věží se dochovaly do dnešních dnů.¹²⁶ Zmíníme se krátce jen o celkové dispozici

Březová z let 1909–1999 (retrospektivně zachycuje události od středověku), SOKA Opava, fond FÚ Březová, kopie přiložená u fondu (originál uložen na faře v Březové), s. 6.

¹²¹ Srov. J. EHLER, *Farní kostel*, s. 4; O. ANLAUF, *Kostel sv. Mikuláše*, s. 17.

¹²² Srov. ZAO, pobočka Olomouc, fond ACO, kart. 4729.

¹²³ Srov. ZAO, pobočka Olomouc, fond ACO, kart. 4729. Výkaz publikoval Z. KUDĚLKA, *Drobnosti*, s. 89–90, nevšiml si však, že se jedná o přílohu k dopisu Vojnovského. Srov. také O. ANLAUF, *Kostel sv. Mikuláše*, s. 17.

¹²⁴ Srov. např. Z. KUDĚLKA, *Drobnosti*, s. 90; Ondřej JAKUBEC, heslo *Olomouc (Olomouc)*. *Bývalý konvent minoritů „U sv. Františka“ s kostelem P. Marie, následně kolej Jesuitů s kostelem P. Marie Sněžné se školami a konviktem s kaplí Božího těla*, in: Dušan Foltýn a kolektiv, *Encyklopedie moravských a slezských klášterů*, s. 480; Bohumil SAMEK, *Umělecké památky Moravy a Slezska 1, A/I*, Praha 1994, s. 45; TÝŽ, *Umělecké památky Moravy a Slezska 2, J/N*, Praha 1999, s. 38.

¹²⁵ Rodový znak Pruskovských z Pruskova na březovském kostele registrují B. SAMEK, *Umělecké památky 1*, s. 292; evidenční list nemovitě kulturní památky, rejstříkové číslo 101864 (zpracovala M. Jančarová); O. ANLAUF, *Kostel sv. Mikuláše*, s. 60.

¹²⁶ V průběhu věků byl nový farní kostel samozřejmě opravován a rovněž přestavován. Zásadní adaptace proběhla v letech 1862–1863, kdy byl svatostánek rozšířen, a to především zásluhou agilního faráře Jana

objektu. Jednalo se o orientovanou podélnou jednolodní stavbu ukončenou presbytářem nejasného půdorysu a snad již od počátku vybavenou sakristií a kaplí. V ose západního průčelí předstupovala zděná hranolová věž (původně s dřevěným zvonicevým patrem?). Podle kostelního inventáře z roku 1804 byl kostel dlouhý 10,5 sáhů (přibližně 19,9 metru) a široký 5,5 sáhů (přibližně 10,4 metru).¹²⁷ Mladší březovská farní kronika ovšem udává celkovou délku o jeden sáh kratší.¹²⁸ Obdélná loď měla mít přitom délku 6 sáhů (přibližně 11,4 metru) a šířku 5,5 sáhů, čtvercový presbytář pak dosahoval délky a šířky 3,5 sáhů (přibližně 6,6 metru). Zmíněný inventář (1804) dále uvádí obdélnou sakristii (poprvé zachycena k roku 1764) o rozměrech 2 × 1,5 sáhů (přibližně 3,8 × 2,8 metru) a stejně velkou protilehlou kapli (poprvé zachycena až k roku 1804).¹²⁹ Bílovecká děkanská matrika z roku 1764 situuje malou a navlhlou sakristii na evangelní stranu.¹³⁰ Sakristie se tak nacházela na severní a kaple na jižní straně kostela. Prameny bohužel nespécifikují, zda oba prostory přiléhaly k lodi či presbytáři. Pravděpodobnější je varianta druhá. V 60. letech 19. století došlo k demolici stávajícího presbytáře a k prodloužení lodi. Lze předpokládat, že pokud se sakristie s kaplí přimykaly k lodi, bylo by jejich zbourání zbytečné. Skutečnost, že navazovaly na presbytář, by mohla podpořit zajímavá hypotéza Ondřeje Anlaufa. S půdorysem samotného presbytáře totiž máme problém. Plány vypracované v roce 1859 v souvislosti s prodloužením svatostánku nám představují odsazený, půlkruhově ukončený presbytář.¹³¹ Na druhé straně v indikační skice z roku 1836, katastrální mapě Březové z roku 1836 a také v katastrální mapě přibližně z roku 1850 má tvar obdélníku, přitom podle farní kroniky byla jeho základna čtvercová.¹³² O nějaké pozdější přestavbě kněžiště neslyšíme, ostatně jeví se jako nepřilíživě reálná, protože by se tím nevyřešila nedostatečná kapacita svatostánku. Připomeňme, že na zmíněných mapách nejsou sakristie a kaple u lodi zakresleny. Sakristie a kaple mohly být k presbytáři přistavěny podle Anlaufa tak, že při pohledu ze západu se jevíly všechny tři prostory celkově jako obdélník.¹³³ Další otázku zůstává, jestli sakristie a kaple byly vystavěny již koncem 17. století. Zejména u kaple panuje nejistota. Děkanské matriky z druhé půle století následujícího o kapli vůbec nehovoří, zmiňuje se o ní až inventář z roku 1804.¹³⁴ O eventuálních přístavbách ovšem prameny mlčí.

Chovance. Tehdy došlo ke zbourání dosavadního presbytáře (zřejmě se sakristií a kaplí) a k prodloužení stávající lodi. K novému presbytáři byla ze severní strany přistavěna sakristie. K stavebně-historickému vývoji kostela srov. M. SKUPIEN, *Farní úřad Březová*, s. 13–15 a především O. ANLAUF, *Kostel sv. Mikuláše*, 156 s.

¹²⁷ Srov. ZAO, fond Zemská vláda slezská Opava, inv. č. 50. Podle Libuše Dědkové měl kostel rozměry asi 18 x 10,5 metru – srov. L. DĚDKOVÁ, *Kostel a fara*, s. 195.

¹²⁸ Srov. pamětní kniha farnosti Březová z let 1909–1999 (retrospektivně zachycuje události od středověku), SOKA Opava, fond FÚ Březová, kopie přiložená u fondu (originál uložen na faře v Březové), s. 6.

¹²⁹ Srov. ZAO, fond Zemská vláda slezská Opava, inv. č. 50.

¹³⁰ Srov. matrika bíloveckého děkanátu z roku 1764, ZAO, pobočka Olomouc, fond ACO, č. knihy 169, s. 52.

¹³¹ Srov. SOKA Opava, fond Okresní úřad Opava, kart. 109, inv. č. 815; ZAO, fond ACO, kart. 4543.

¹³² Srov. ZAO, fond Stabilní katastr slezský, kart. 7, inv. č. 25 (indikační skica); ZAO, fond Velkostatek Hradec (dodatky), inv. č. 803 (katastrální mapa z roku 1836); SOKA Opava, fond FÚ Březová, inv. č. 58 (katastrální mapa asi z roku 1850); pamětní kniha farnosti Březová z let 1909–1999 (retrospektivně zachycuje události od středověku), SOKA Opava, fond FÚ Březová, kopie přiložená u fondu (originál uložen na faře v Březové), s. 6. Srov. také O. ANLAUF, *Kostel sv. Mikuláše*, s. 109.

¹³³ O. ANLAUF, *Kostel sv. Mikuláše*, s. 18.

¹³⁴ Srov. matriku bíloveckého děkanátu z let 1764 a 1771, ZAO, pobočka Olomouc, fond ACO, č. knihy 169, 170. Dále srov. inventář březovského farního kostela z roku 1804, ZAO, fond Zemská vláda slezská Opava, inv. č. 50.

Kostelní mobiliář do konce 17. století

O zařízení farního kostela ve starším období nám není téměř nic známo. První zpráva týkající se mobiliáře se vztahuje k roku 1579, kdy Albrecht Steiner z Opavy údajně odlil pro březovský svatostánek velký zvon.¹³⁵ V době třicetileté války měli vojáci krnovského knížete Jana Jiřího z Hohenzollernu kostel vykrást. Vzali tehdy také kasule, monstranci, kalich, alby, agendu a konsekrované hostie.¹³⁶ Výkaz faráře Duška sepsaný v roce 1672 pro bíloveckou děkanskou matriku ukazuje, že inventář nebyl tehdy nijak zvlášť bohatý.¹³⁷ S tím korespondují slova Libuše Dědkové, která pracovala s jinou, zřejmě nedochovanou, Duškovou konsignací hlásící se rovněž k letopočtu 1672: „...vnitřní zařízení kostela bylo za třicetileté války velmi poškozeno a cenné movitosti uloupeny.“¹³⁸ Mobiliář evidovaný březovským farářem ve výše uvedených pramenech však někdy po roce 1672 podlehl zkáze podobně jako kostel. Ten měl dlouho jen nový menší kalich, jak o tom vypovídá mladší bílovecká děkanská matrika.¹³⁹ Požár, jenž postihl svatostánek sv. Mikuláše v letních dnech roku 1691, jistě nešetřil ani jeho zařízení. Zachránil se ovšem zvon sv. Mikuláše. Je ale možné, že ve věži ještě nevisel. Bílovecká děkanská matrika z 60. let 18. století totiž klade jeho odlití právě k datu 1691.¹⁴⁰

Obydlí březovských farářů do přelomu 17. a 18. století

O obydlí březovských duchovních správců ve středověku prameny mlčí. Pro budovu benediktinského proboštvství platí to, co je možné říci i o kostelu. Tedy, že ani nevíme z jakého materiálu byla vystavěna a kde stála (nejspíše v okolí dnešního svatostánku).¹⁴¹ Stejně tak se již asi nedovíme, do jaké míry utrpěla zásahem husitských válečníků. O farním stavění nás poprvé informuje Adolf Turek, podle něhož byla fara (dřevěná?) k roku 1574 velmi poškozená.¹⁴² Podle všeho velmi zlé časy zažil farní dvůr v čase „nepokojných let“. Svědectví kunčického rodáka Michaela Wöllerttha z roku 1683 hovoří o tom, že následkem dánského vpádu zpustnul. Později byl sice obnoven, nicméně ve zchátralém stavu zůstal velmi dlouho a neobýval jej žádný kněz („...*das in dem Mansfeldiſchen vnfrieden, der Pfarrhoſ in dem dorf Brieß wüſt geſtanden, und alß nachmahlen ſelbter widerumben erbawet worden... So lange d'er/ Pfarrhoſ wüſt geſtanden, und kein Priester daſelbſten geweßen...*“).¹⁴³ Vikář hradeckého faráře Kryštof Fusius byl asi mansfeldskými vojáky z fary vyhnán.¹⁴⁴ Do Březové se snad ještě vrátil, ale údajně tam ještě v roce 1627 ze-

¹³⁵ Srov. pozn. 45 a 46.

¹³⁶ Srov. pozn. 77.

¹³⁷ Srov. pozn. 95.

¹³⁸ Srov. L. DĚDKOVÁ, *Kostel a fara*, s. 195. V této souvislosti je nutné upozornit na omyl dr. Dědkové, podle které tři oltáře nacházející se k roku 1672 v kostele konsekroval v roce 1654 vratislavský biskup – L. DĚDKOVÁ, *Kostel a fara*, s. 195. Ve skutečnosti benedikoval vratislavský sufragán v uvedeném roce portatile – srov. matrika bíloveckého děkanátu z roku 1672, ZAO, pobočka Olomouc, fond ACO, č. knihy 167, s. 39.

¹³⁹ Srov. matrika bíloveckého děkanátu z roku 1691, ZAO, pobočka Olomouc, fond ACO, č. knihy 168, s. 55; srov. také pozn. 113.

¹⁴⁰ Srov. matrika bíloveckého děkanátu z roku 1764, ZAO, pobočka Olomouc, fond ACO, č. knihy 169, s. 52. Ke kostelnímu zařízení v mladším období srov. např. L. DĚDKOVÁ, *Kostel a fara*, s. 196; O. ANLAUF, *Kostel sv. Mikuláše*, s. 18–51; M. SKUPIEN, *Farní úřad Březová*, s. 16–17.

¹⁴¹ Srov. pozn. 105.

¹⁴² Srov. A. TUREK, *Prameny*, s. 254.

¹⁴³ Srov. ZAO, pobočka Olomouc, fond ACO, kart. 4765.

¹⁴⁴ Srov. G. WOLNÝ, *Kirchliche Topographie I/4*, s. 307.

mřel.¹⁴⁵ Již víme, že duchovní správu v okrsku kostela sv. Mikuláše posléze obstarávali přímo hradečtí faráři a v Březové nesídlil žádný duchovní. Tato skutečnost a bezpochyby také tristní hospodářská situace na hradeckém panství se podepsaly na žalostném stavu fary. Farní areál stále více chátral. Odpověď kunčického rychtáře hradeckému faráři Světlíkovi vypovídá o jeho katastrofálním stavu ještě v roce 1653. Tehdy byl farní dvůr označen jako „neudržovaný, zaneřádný a trouchnivějící“.¹⁴⁶ Posledně uvedené adjektivum svědčí, že faru vystavěli ze dřeva. Jinak o ní nevíme nic. Na jaře 1653 se řešila její oprava, a to nepochybně v souvislosti se Světlíkovým záměrem dosadit do Březové kněze, který by sídlil v místě. Hradecký farář tehdy narazil na negativní stanovisko kunčických sedláků. Dolejší Kunčice, jako „malá a chudá“ ves, se odmítly na renovaci podílet.¹⁴⁷ Rekonstrukce farního dvora nakonec zřejmě proběhla, protože za pár let (1656) přišel do Březové Šimon Vojtěch Dušek. Problémy s kunčickými osadníky registrujeme také v následujícím období. Koncem roku 1682 zaslal hradecký pán a patron březovského kostela Jiří Kryštof II. Pruskovský s Pruskova dopis konzistoři.¹⁴⁸ Z něj se mimo jiné dovídáme, že březovský farář bude muset vynaložit vysoké náklady na opravu fary. Poddaní Františka Albrechta Skrbenského z Hříštlé (tj. kunčičtí) ale nechtěli odvést povinný příspěvek, zatímco ostatní vsi farností se tomu nebránily. Konzistoř možná u Skrbenského intervenovala, protože z mladších písemností (1703) je zřejmé, že v roce 1684 (případně v letech 1684–1685) svou kvótu (20 zlatých) odvedli.¹⁴⁹ Každopádně rozsáhlejší korespondence z let 1682–1684 svědčí, že se případ vlekl delší dobu a netýkal se jen fary.¹⁵⁰ Někdy v půli 80. let 17. století se tedy fara opravovala. Byla totiž pravděpodobně ve značně špatném stavu. Svědectví březovského rychtáře a přísedních o odevzdání podílu kunčických v letech 1684–1685 totiž hovoří o příspěvku na „opatření nebezpečného domu“.¹⁵¹ Zmínka Pruskovského o velkých nákladech pak vypovídá o rozsáhlejších opravách.¹⁵² V srpnu 1691 postihla Březovou katastrofa. Shořel tehdy nejen kostel sv. Mikuláše, ale také fara.¹⁵³ V přípisu faráře Polišínského konzistoři (1703) se hovoří o úplné destrukci („...*Parochia Briesensis... ex integro exusta...*“).¹⁵⁴ Ještě roku 1703 nebyla fara znovu vystavěna. Farníci byli požádáni, aby se zbudovalo alespoň něco. Všichni kromě obyvatel Dolejších Kunčic a Hrabství souhlasili. Osadníků „vzpurných“ vsí se zastal jejich pán a majitel bíloveckého dominia František Vilém Antonín Sedlnický z Choltic. Na stranu Polišínského se postavil farář klimkovický a děkan bílovecký Matěj František Balzar. Podle Sedlnického se jeho poddaní z Dolejších Kunčic nemohli podílet na stavbě fary jednoduše proto, že ve vsi nestál filiální kostel, ale pouze kaple (?).¹⁵⁵ Na okraj připomeňme, že to nebyly spory jediné – kunčičtí údajně svévolně disponovali kostelním mobiliářem a penězi a bránili faráři, aby bez jejich vědomí najímal dělníky na opravu svatostánku. Obyvatelé Hrabství pak opírali svůj argument o povinnosti ke zrušené farní budově ve Skřipově.¹⁵⁶ Jak spor dopadl, nevíme. Polišen-

¹⁴⁵ Srov. pamětní kniha farností Hradec nad Moravicí (tzv. Matrice nova), SOKA Opava, fond FÚ Hradec nad Moravicí, kopie přiložená u fondu, s. 16, 46; *Farní kronika*, s. 17.

¹⁴⁶ Srov. ZAO, fond ACO, kart. 4765.

¹⁴⁷ Srov. ZAO, fond ACO, kart. 4765.

¹⁴⁸ Srov. ZAO, fond ACO, kart. 4729.

¹⁴⁹ Srov. ZAO, fond ACO, kart. 4729.

¹⁵⁰ Srov. ZAO, fond ACO, kart. 4765, 4729. Srov. také pozn. 99.

¹⁵¹ Srov. ZAO, fond ACO, kart. 4729.

¹⁵² Srov. ZAO, fond ACO, kart. 4729. Srov. také pozn. 148.

¹⁵³ Srov. SOKA Opava, fond FÚ Březová, inv. č. 2. Srov. také pozn. 117.

¹⁵⁴ Srov. ZAO, fond ACO, kart. 4729.

¹⁵⁵ Srov. ZAO, fond ACO, kart. 4729.

¹⁵⁶ Srov. ZAO, fond ACO, kart. 4729.

ského dopis hovoří o „úplném“ vyhoření.¹⁵⁷ Je ovšem nejasné, zda březovský duchovní správce Dušek poté faru jen provizorně opravil a dál v ní bydlel, nebo žil dlouhodobě v „azylu“. Situace se každopádně jevila tristní ještě v době, kdy Duška nahradil v úřadě Polišínský (1703). Stav farního dvora nám stručně přiblížil rovněž bílovecký děkan. Březovský farní dvůr neposkytoval duchovnímu správci a čeledi příhodné bydlení. Kvůli sešlým stájím trpěl i dobytek. Ten mohl být navíc odcizen.¹⁵⁸ Po roce 1703 již prameny o restaurování fary mlčí. Matěj Karel Polišínský ji asi někdy kolem poloviny prvního desetiletí 18. století opět vystavěl a usídlil se v ní.¹⁵⁹

Rozsah březovského farního obvodu a jeho postavení v kontextu vývoje církevní správy do konce 17. století

Otázku velikosti březovské farnosti ve středověku asi již nikdy uspokojivě nevyřešíme. Vsi, které náležely benediktinskému probošství, nemusely automaticky patřit do okrsku kostela v Březové, respektive některé osady mohly mít své vlastní farní kostely. Z lokační listiny Dolejších Kunčic (1301) vyplývá, že v nové osadě se chystali vybudovat svatostánek obdarovaný pozemky o rozsahu jednoho lánu.¹⁶⁰ Také ve Větrkovcích snad stál kostel již v době předhusitské. Pokud ano, pak jej zbudovali samotní benediktini po roce 1298. Ještě hradecký farář Světlík viděl „na oblouku“ větrkovického svatostánku letopočet 15. srpna 1471.¹⁶¹ Tehdy se měl kostel světit. Fara ve Větrkovcích je pak poprvé explicitně doložena v hradeckém urbáři (1574).¹⁶² Ve Valtěrovících (dnes Vrchy), které byly pravděpodobně součástí benediktinského majetku, vystavěli kostel bezpochyby již v době předhusitské. Nelze vyloučit, že se tak stalo zásluhou „černých mnichů“. V roce 1412 totiž svědčí na listině březovského probošta „... *plebanus in Waltheri villa*...“¹⁶³ Je možné, že tento valtěřovský plebán byl příslušníkem benediktinského řádu. Samozřejmě pod duchovní správou mnichů z Březové mohly patřit i lokality nenáležící k majetkovému zázemí probošství.

S ohledem na nevelkou vzdálenost od kostela v Březové a se zřetelem na prameny ze 17. století náležely k březovské středověké farnosti nejpravděpodobněji tyto vesnice: Jančí, Gručovice, Leskovec, Lesní Albrechtice a Fojtovice. Připomeňme, že v případě Leskovce¹⁶⁴ a Fojtovic¹⁶⁵ odkazují bílovecké děkanské matriky (1672, 1691) na někdejší desátky

¹⁵⁷ Srov. ZAO, fond ACO, kart. 4729. Srov. také pozn. 154. Na faře patrně shořely v roce 1691 matriky, zachránila se asi pouze dochovaná matrika úmrtní od roku 1656.

¹⁵⁸ Srov. ZAO, fond ACO, kart. 4729.

¹⁵⁹ Faru obýval Polišínský každopádně v roce 1704, kdy do ní vniklo 15 Valachů a údajně duchovnímu správci vše uloupili a „nenechali mu ani máz piva“ – srov. např. seznam březovských farářů a kooperátorů od roku 1703 (vypracován v roce 1806), ZAO, fond Zemská vláda slezská Opava, inv. č. 50. K faře a hospodářským budovám v mladším období srov. M. SKUPIEN, *Farní úřad Březová*, s. 18–20. Na okraj připomeňme, že k demolici dřevěné barokní fary (velmi pravděpodobně šlo o dům vystavěný Polišínským na počátku 18. století) došlo v roce 1789. Tehdy byla také postavena současná zděná barokní březovská fara, a to na náklady patrona Karla Aloise Lichnovského. Farář Jan Redl přispěl částkou 300 zlatých. Projekt fary vypracoval v roce 1788 „stavitel a inženýr ve Fulneku“ Jan Sarkander Thalherr.

¹⁶⁰ Originál listiny je uložen v ZAO, fond Velkostatek Bílovec, evid. č. 1.

¹⁶¹ Srov. pamětní kniha farnosti Hradec nad Moravicí (tzv. Matrice nova), SOKA Opava, fond FÚ Hradec nad Moravicí, kopie přiložená u fondu, s. 27 (srov. také *Farní kronika*, s. 21); pamětní deník farnosti Hradec nad Moravicí, SOKA Opava, fond FÚ Hradec nad Moravicí, inv. č. 54 (srov. záznamy k 15. srpnu).

¹⁶² Srov. ZAO, fond Velkostatek Hradec, inv. č. 31, fol. 27r; o dávkách farářů nepřesně J. ZUKAL, *Urbář panství*, s. 10.

¹⁶³ Srov. listinu březovského probošta Štěpána, ZAO, fond Velkostatek Bílovec, evid. č. 2.

¹⁶⁴ Ves zpustla v době třicetileté války, 1633 se uvádí jako pustá, 1662 jako osazená; srov. Adolf TUREK a kol., *Místopisný rejstřík obcí českého Slezska a severní Moravy*, Opava 2004 (opravené a doplněné vydání připravené Zdeňkem Kravarem s kol.), s. 398.

plynoucí ze vsí, což by mohlo podpořit domněnku o jejich starší příslušnosti k březovskému svatostánku.¹⁶⁶ Teprve až hradecký urbář z roku 1574 jednoznačně dokládá příslušnost Lesních Albrechtic k okrsku kostela v Březové (obyvatelé Jančí také platili desátek farářů, není ovšem výslovně uvedeno, že se jedná o faráře březovského).¹⁶⁷ O přínáležitosti Gručovic k březovské faře pak vypovídá spor o desátky z osady, který registrujeme na počátku druhého desetiletí 17. století.¹⁶⁸ Duškův „katalog defunctorum“ (veden od roku 1656) nám sice naše znalosti o rozloze březovského farního obvodu bezpochyby zpřesňuje, nicméně první spolehlivou představu o kompletním rozsahu okrsku kostela sv. Mikuláše nám přináší až děkanské matriky z let 1672 a 1691.¹⁶⁹ Do kompetence březovského faráře spadala tato místa: Březová, Jančí, Větrkovice, Gručovice, Dolejší Kunčice, (Moravský) Leskovec, Lesní Albrechtice, Goldzejf¹⁷⁰, Hrabství, Skřipov a Fojtovice (uvedeny pouze v roce 1691 v souvislosti s bývalými desátkami).

Dle sdělení výše uvedených děkanských matrik spravoval březovský farář rovněž filiální kostel Nanebevzetí Panny Marie ve Větrkovicích, filiální kostel sv. Vavřince v Dolejších Kunčicích a kostel sv. Jana Křtitele ve Skřipově.¹⁷¹ Posledně jmenovaný je ve starší matrice označen jako komendát, v mladší jako filiální.¹⁷² Všechny tři svatostánky měly kdysi farní práva (určitá nejistota může panovat u Dolejších Kunčic). Bohužel není známo z jakých důvodů a kdy (nejspíše následkem reformace, respektive nedostatku katolických kněží) se staly filiálkami Březové. Víme, že farář Matěj Závadský obdržel v roce 1610 nejen Hradec, nýbrž i Březovou s filiálkami.¹⁷³ Pravděpodobně se jednalo jen o dva kostely. Když se totiž v roce 1656 hradecký duchovní správce Světlík přimlouval za investituru budoucího březovského faráře Duška, zmínil se o tom, že v březovském církevním okrsku jsou tři kostely.¹⁷⁴ Tedy farní sv. Mikuláše a ještě dva další. Mezi ně bezpochyby patřil svatostánek v Dolejších Kunčicích. Dokládá to přípis kunčického rychtáře hradeckému faráři Světlíkovi ohledně rekonstrukce březovské fary (1653).¹⁷⁵ Po dánském vpádu však vykonávali po jistou dobu duchovní právu ve vsi fulnecktí augustiniáni. Alespoň o tom vypovídá již uvedený svědectví kunčického rodáka Wölllertha (1683).¹⁷⁶ Z přípisu biloveckého děkana Balzara (1703) se dovídáme, že Tvorkovští z Kravař uzavřeli dohodu s fulneckým proboštem

¹⁶⁵ Osada zpusla v 15. století. Na místě Fojtovic zřídila vrchnost dvůr – Hirschhof, který obývalo pouze několik osob. Ves – Hirschdorf, Jelenice – byla opět vysazena krátce před rokem 1719 Erdmanem Pruskovským z Pruskova. Srov. A. TUREK a kol., *Místopisný rejstřík*, s. 298 a V. PRASEK, *Historická topografie*, s. 361–362.

¹⁶⁶ Srov. matrika biloveckého děkanátu z roku 1672, ZAO, pobočka Olomouc, fond ACO, č. knihy 167, s. 40; matrika biloveckého děkanátu z roku 1691, ZAO, pobočka Olomouc, fond ACO, č. knihy 168, s. 58.

¹⁶⁷ Srov. ZAO, fond Velkostatek Hradec, inv. č. 31, fol. 37r (Lesní Albrechtice; „*dem Ffarer zu Briesen...*“), fol. 42v (Jančí); J. ZUKAL, *Urbář panství*, s. 11, 12.

¹⁶⁸ Srov. ZAO, fond Šigut František, kart. 12, inv. č. 152 (strojopis týkající se dějin hradecké farnosti).

¹⁶⁹ Srov. ZAO, Sbirka matrik bývalého Severomoravské kraje, sign. H II 1, inv. č. 631; matrika biloveckého děkanátu z roku 1672, ZAO, pobočka Olomouc, fond ACO, č. knihy 167, s. 39–44; matrika biloveckého děkanátu z roku 1691, ZAO, pobočka Olomouc, fond ACO, č. knihy 168, s. 55–59.

¹⁷⁰ Goldzejf zanikl snad s březovským proboštvstvím za husitských válek. Parcelaci dvora vzniklého v 16. století bylo koncem 20. let 18. věku na jeho místě založeno Nové Vrbno. Srov. např. M. SKUPIEN, *Ekonomické zázemí*, s. 5.

¹⁷¹ Srov. matrika biloveckého děkanátu z roku 1672, ZAO, pobočka Olomouc, fond ACO, č. knihy 167, s. 42–44; matrika biloveckého děkanátu z roku 1691, ZAO, pobočka Olomouc, fond ACO, č. knihy 168, s. 56.

¹⁷² Srov. matrika biloveckého děkanátu z roku 1672, ZAO, pobočka Olomouc, fond ACO, č. knihy 167, s. 44; matrika biloveckého děkanátu z roku 1691, ZAO, pobočka Olomouc, fond ACO, č. knihy 168, s. 56.

¹⁷³ Srov. F. SNOPEK, *Nová akta*, s. 295.

¹⁷⁴ Srov. ZAO, pobočka Olomouc, fond ACO, kart. 3302; srov. také pozn. 91.

¹⁷⁵ Srov. ZAO, fond ACO, kart. 4765.

¹⁷⁶ Srov. ZAO, pobočka Olomouc, fond ACO, kart. 4765.

o oddělení Dolejších Kunčic od fulnecké farnosti a (opětovněm) připojení k Březové.¹⁷⁷ Muselo se tak stát někdy před rokem 1652, kdy Hynek Václav Tvorkovský z Kravař postoupil Dolejší Kunčice své sestře Juditě Barboře, provdané za Jana staršího Skrbenského z Hříště.¹⁷⁸ Dohoda byla možná uzavřena krátce před zmíněným datem a nelze vyloučit, že souvisela se Světlíkovým plánem dosadit do Březové Duška. Ještě v roce 1655 měl být totiž podle kunčického jejich kostel administrován jako komendát z Fulneku.¹⁷⁹ Výše připomenutý dopis kunčického rychtáře to však vylučuje.¹⁸⁰ Druhým kostelem, který měl Světlík na mysli, byl svatostánek ve Větrkovcích. Výtah z účtů kostela Nanebevzetí Panny Marie pro léta 1656–1694 totiž prozrazuje, že Větrkovice kdysi spravoval hradecký farář Světlík (před rokem 1656).¹⁸¹ Ještě testament Kryštofa Pruskovského z Pruskova z roku 1603 dokládá farní práva mariánského kostela.¹⁸² Někdy poté o ně musel přijít. K Větrkovcím či Dolejším Kunčicím pravděpodobně původně náležela osada Goldzejf ležící nedaleko obou vsí. Skřipov se stal komendátem Březové patrně až po nástupu Duška. Někdy v období let 1672–1691 poklesl na filiálku. Do obvodu skřipovského kostela sv. Jana Křtitele spadala i ves Hrabství.¹⁸³

Závěrem se zmíníme o postavení březovské farnosti v kontextu vývoje církevní správy. Prostor piastovské holasické kastelánie spadal až do poslední čtvrtiny 12. století do kompetence biskupa z Vratislavi.¹⁸⁴ Následně se území Opavska (v rámci přemyslovské přerovské a posléze holasické/opavské provincie) ocitlo v hranicích olomoucké diecéze¹⁸⁵ a bylo vtěleno k některému z arcijáhenství vytvořeného biskupem Jindřichem Zdíkem.¹⁸⁶ Nejpozději ve druhé čtvrtině 13. století byl nově ustaven opavský děkanát, přičemž někdy před rokem 1255 proběhlo jeho včlenění do vyššího správního celku, a to do arcijáhenství opavského, o jehož vznik se zasloužil biskup Bruno ze Schauenburku.¹⁸⁷ Komponentou této

¹⁷⁷ Srov. ZAO, pobočka Olomouc, fond ACO, kart. 4729.

¹⁷⁸ K postoupení Dolejších Kunčic srov. např. Radek FUKALA, heslo *Tvorkovští z Kravař*, in: Biografický slovník Slezska a severní Moravy. Sešit 9., Ostrava 1997, s. 118.

¹⁷⁹ Srov. dopis kunčického rychtáře z roku 1683, ZAO, pobočka Olomouc, fond ACO, kart. 4765.

¹⁸⁰ Srov. ZAO, fond ACO, kart. 4765.

¹⁸¹ Srov. SOKA Opava, fond FÚ Březová, kart. 1, inv. č. 33.

¹⁸² Srov. ZDO 1537–1613, s. 541; srov. také pozn. 49.

¹⁸³ Dokládá to např. matrika bíloveckého děkanátu z roku 1672, ZAO, pobočka Olomouc, fond ACO, č. knihy 167, s. 44. Ke změnám kompetencí březovského duchovního správce a úpravám rozsahu církevního okrsku kostela sv. Mikuláše v mladším období srov. M. SKUPIEN, *Farní úřad Březová*, s. 21. Připomeňme jen, že po obnovení samostatné duchovní správy ve Větrkovcích (1900) nabyla březovská farnost dnešního (a možná opět i původního) rozsahu. Patří k ní Březová, Jančí (od roku 1979 místní část Březové), Leskovec (od roku 1979 místní část Březové), Lesní Albrechtice (od roku 1979 místní část Březové), Jelenice (od roku 1963 místní část Větrkovic, od roku 1979 s Větrkovci místní část Vítkova) a Gručovice (od roku 1979 místní část Březové).

¹⁸⁴ Ovšem přemyslovská holasická enkláva v okolí Hradce u Opavy (k českému státu připadla nejpozději v roce 1039) patrně patřila pod pravomoc olomouckého biskupa. Církevní příslušnost k Vratislavi trvala de iure do roku 1229 – srov. Dalibor PRÍX, *Vývoj církevní organizace na Opavsku do poloviny 14. století. Stav a úkoly výzkumu*, in: M. Borák (ed.), *Slezsko v dějinách českého státu. Sborník příspěvků z vědecké konference, pořádané pod záštitou prezidenta České republiky Václava Havla u příležitosti 50. výročí Slezského ústavu SZM v Opavě*, Opava 1998, s. 89–90; Pavel KOUŘIL – Dalibor PRÍX – Martin WIHODA, *Hrady českého Slezska*, Brno – Opava 2000, s. 417–418.

¹⁸⁵ V roce 1201 Přemysl Otakar I. postoupil biskupství desátky z Holasicka – CDB II. Ed. Gustav FRIEDRICH, Prague 1912, s. 18–21, č. 22. Srov. také D. PRÍX, *Vývoj*, s. 92 a P. KOUŘIL – D. PRÍX – M. WIHODA, *Hrady*, s. 417.

¹⁸⁶ Jednalo se buď o arcijáhenství olomoucké, či přerovské (hradecká enkláva se stala součástí některého ze zmíněných arcijáhenství již dříve?). Srov. D. PRÍX, *Vývoj*, s. 93.

¹⁸⁷ V roce 1244 prameny zmiňují opavského děkana a zároveň plebána v Nové Cerekvi Jana – CDB IV-1. Edd. Jindřich ŠEBÁNEK – Saša DUŠKOVÁ, Prague 1962, s. 131–132, č. 46. Arcijáhnelem opavským se poprvé jmenuje kanovník Heidolf, a to v listině z roku 1255 – CDB III-1, s. 109–112, č. 55. Srov. také D. PRÍX,

hierarchické struktury byla jako nejnižší článek dlouhou dobu také březovská farnost. V roce 1670 se ovšem církevní okrsek kostela sv. Mikuláše stal součástí nově vzniklého děkanátu Bílovec.¹⁸⁸ Bíloveckému děkanovi pak zůstal březovský farář podřízen po celý zbytek sledovaného období.¹⁸⁹

5. Erb Pruskovských z Pruskova v nadpraží portálu věže březovského farního kostela. Foto Karel Müller (2013)

Vývoj, s. 94–95. Opavské arcijáhenství bylo v neznámé době zrušeno. S jistotou lze říci, že v 16. století řídil opavský „distrikt“ arcijáhen přerovský. Svědčí o tom dopis olomouckého biskupa Marka Khuena z roku 1564 Blažejí Siebenlothovi. Ten měl jako arcijáhen přerovský v kompetenci nejen Přerovsko, ale i Opavsko (srov. SOkA Opava, fond Archiv města Opava, kart. 46, inv. č. 751). K opětovnému zřízení opavského arcijáhenství došlo pravděpodobně někdy kolem roku 1600. V roce 1614 totiž umírá v hodnosti kanovníka olomouckého a arcijáhna opavského Daniel Haylig (srov. Metoděj ZEMEK, *Posloupnost prelátů a kanovníků olomoucké kapituly od počátku po nynější dobu I. 1131–1652*, opis z roku 1999 podle exempláře uloženého v knihovně ZA v Opavě, pobočka v Olomouci, č. 777).

¹⁸⁸ Ke zřízení děkanátu srov. Gregor WOLNÝ, *Kirchliche Topographie von Mähren, meist nach Urkunden und Handschriften I/3*, Brünn 1859, s. 213.

¹⁸⁹ K dalšímu vývoji srov. M. SKUPIEN, *Farní úřad Březová*, s. 22.

Summary

Contribution to the understanding of the history of Březová parish in Opava region up to the end of the 17th century

The presented study attempts the reconstruction of the history of Catholic parish of the Church of Saint Nicholas in Březová in Opava region. The older history of this Church institution has not yet been researched using the methods of modern critical history and strictly speaking it has not attracted attention of historians very much. The study concludes the history of the above mentioned parish with the construction of a new brick church at the end of the 17th century. At the same time the situation in the Březová parish was stabilised after the difficult period of the 30 Years War and also a long period without a religious administrator. Up to the 20s of the 15th century, the history of Březová was connected with Benedictine monks from the Moravian Třebíč. In the 13th century, they established their provostry in Březová. They may have built also the church, but it could have been there before their arrival as well. We assume that it possessed parish rights as early as in the period of Benedictines. We do not know anything about neither the Middle Ages Březová sanctuary nor the building of provostry. From the Provosts who held also the function of a parish priest, we know only Vlč (1298), Viczk (1357), Hynek (1386) and Nicholas (1412). Březová provostry ceased to exist as a consequence of the Hussite wars (around the year 1427). Březová became part of Hradec domain and secular priests were appointed to the local vicarage.

The first known was probably Mikuláš Čapnár from Podmlýn (according to the evidence, he was a priest in Březová to the year 1540). However, it is not certain that his history was connected with Březová in Opava region. This is not the case of Prokop, another especially mentioned plebanus. The reference to him from the year 1559 gives also reliable and explicit evidence of the parish status of Březová church. The reformatory ideas of Martin Luther most probably did not take root in Březová parish. Inhabitants of the church parish were mainly Catholics. Possibly as a consequence of the reformation, concretely due to the lack of Catholic priests, the Březová parish did not have its own priest. Thus, perhaps already from the end of the 16th century the Březová parish fell upon the authority of parish priests in the nearby Hradec near Opava. They were sometimes stood in for by a vicar. We positively know just about Kryštof Fusia, who was the vicar in Březová before the Danish invasion of the Opava region in the years 1626–1627. As late as in 1656 did the Březová parishioners get their own parish priest – Šimon Vojtěch Dušek. Under parish priest Dušek (he died in Březová in 1703), the situation of the Church of Saint Nicholas parish finally stabilised after the difficult war years, even though his own situation was not altogether easy. He was responsible for an extensive parish including four churches. In the last quarter of the 17th century, the following places belonged under the authority of Březová parish priest: Březová, Jančí, Větrkovice, Gručovice, Dolejší Kunčice, (Moravian) Leskovec, Lesní Albrechtice, Goldzejf, Hrabství, Skřípov and Fojtovice. Dušek consistently observed compliance with the parish rights and after the fires he in cooperation with a benefactor managed to build two sanctuaries in Březová. The newer brick church was built in 1695 or shortly after. It was an oriented longitudinal one nave building with presbytery of unclear plan at its end, perhaps from the beginning provided with a sacristy and a chapel. In the axis of the western frontage a brick prismatic tower came forward. In the years 1862 – 1863 the sanctuary was extended and thus from the Baroque church just the western parts with the tower have been preserved up to the present.

Martin Pelc

METEOROLOGICKÉ SLOUPY – PŘÍKLAD OPAVY A KRNOVA

Abstract

Meteorological columns serve the public of towns, spa and touristic resorts from the 19th century partly for facilitating the weather forecast, partly as an element giving tasteful finishing touch to the public space. The text studies their significance, purpose and typology. It compares selected examples from Hungarian Silesia within the Middle-European framework.

Keywords: *meteorological columns, history of science*

Požizování skříněk s meteorologickými měřicími přístroji pro veřejné prostory, parky, náměstí nebo promenády, se stalo fenoménem a možno říci módou druhé poloviny 19. a první třetiny 20. století. Obliba meteorologických sloupů dosáhla svého vrcholu v éře pozdního historismu a secese (přibližně mezi lety 1880 a 1914). Šlo o fenomén internacionální, ovšem s výrazným těžištěm v širším středu Evropy.¹ Drobné památky, o nichž bude řeč, se v dobové němčině nazývaly nejčastěji *Wetterhäuschen* nebo *Wetterssäulen*. Dnes převládá druhý termín, zatímco slovo *Wetterhäuschen* se užívá spíše pro domácí dekorativní barometry. V dobové češtině zdomácnělo patrně jako překlad z němčiny označení *meteorologické sloupy*. Termín převzala i starší odborná literatura. Pojmenování *skříňka na barometr/teploměr* nebo jen *barometr*, které se objevuje v běžné mluvě ale i v některých vědeckých textech, je nepřesné, neboť aneroidy a teploměry tvořily jen část původního přístrojového vybavení sloupů. Ty jsou jistě minoritním předmětem úvah, na první pohled snad hraničícím i s trivialitou. Jejich nesmírná dobová obliba a početnost však nutí k zamyšlení. Tematicky stály meteorologické sloupy doposud na pomezí zájmu historie, dějin umění a památkové péče. Snad i proto zatím postrádáme odpovídající zhodnocení. Relativně největší pozornost jim věnovala sama meteorologie. Významné producenty meteorologických skříněk nezmiňuje dokonce ani sborník Gézy Hájose *Die Stadtparks in der österreichischen Monarchie 1765–1918*, který jinak průkopnický srovnával vznik veřejné zeleně v alpských zemích, Uhrách, Chorvatsku, Slovinsku a Krakově.² Viděno z hlediska „velkých dějin“ jsou následující úvahy ohmatáváním okrajů měšťanské kultury 19. století s jejími kontinuitami do meziválečného období, jak se ale ukázalo, kloubí v sobě meteorologické skřínky některé její konstitutivní rysy.

Ozdobné skřínky nebo sloupy s měřicími meteorologickými přístroji nechávaly ve veřejném prostoru osazovat městské samosprávy, okrašlovací, alpské a horské (turistické) spol-

¹ Studie vznikla v rámci plnění vědecko-výzkumných aktivit projektu OP VK 2.3 „Historizace střední Evropy“ (CZ.1.07/2.3.00/20.0031), jehož nositelem je Slezská univerzita v Opavě.

² Z obecné literatury viz Géza HÁJOS (Hg.), *Stadtparks in der österreichischen Monarchie 1765–1918. Österreich, Ungarn, Kroatien, Slowenien und Krakau*, Wien – Köln – Weimar 2007; Karel KRŠKA – Ferdinand ŠAMAJ, *Dějiny meteorologie v českých zemích a na Slovensku*, Praha 2001. Obecně k meteorologickým sloupům zatím jen Martin PELC, *Jak bude zítra? O meteorologických sloupech*, Dějiny a současnost 2014, č. 12, s. 33–36.

ky, svazy pro povznesení cestovního ruchu, lázeňské správy a jiné subjekty³ přibližně od poslední čtvrtiny 19. století. Nad jejich významem a formou se zamyslíme na příkladu dvojice odlišných meteorologických skříněk z prostoru Rakouského Slezska, dodnes dochovaných v Opavě a Krnově. Poodhalíme motivy a peripetie jejich pořízení, smysl, jenž jim byl přičítán, a formálně je porovnáme s jinými lokalitami. Nutno zdůraznit, že obě jmenovaná města nepředstavují v rámci regionu někdejšího Rakouského Slezska a severní Moravy výjimku: meteorologické sloupy známe například i z Jeseníku, Karlovy Studánky, Moravské Ostravy, kde je nalezneme na některých fotografiích u vstupu do Schillerova parku při Německém domě, Moravského Berouna a dalších míst. Z dochovaných stanic je možno zmínit novojičínský sloup vytvořený ve dvacátých letech známým frývaldovským sochařem Engelbertem Kapsem. Také zbytek území Moravy skýtá dostatek příkladů: Hranice, Prostějov, Brno, Znojmo. Do desítek jde počet meteorologických sloupů v Čechách, po celé střední Evropě bychom jich našli stovky, zejména na území bývalého Rakouska-Uherska, Německa, Švýcarska a některých sousedních zemí. Fenomén expandoval i do zámoří. Meteorologické sloupy známe ze Severní i Jižní Ameriky. Obě jmenované lokality v Rakouském Slezsku byly nicméně zvoleny záměrně jako *pars pro toto*, neboť ukazují dva různé typy a dva odlišné přístupy k řešení problému meteorologických měřicích stanic.

Kde tkví kořeny umístování měřicích přístrojů na oči veřejnosti? Selhání idealistických snah na politickém poli v revoluci 1848–1849⁴ a především nebývalý rozvoj techniky s nevídanou produkcí nových vynálezů vyústil ve druhé polovině 19. století v dominantní postavení přírodních věd. Důsledkem byla fascinace novými kapacitami, přesností a schopností proniknout do tajů přírody, získat nad ní *moc*. Hlubší kořeny prorůstají až do osvícenského úsilí o *totální* poznání světa, vytlačující vše mytické jako iracionální mimo přípustný diskurz. – Je náhoda, že zřejmě nejstarší meteorologický sloup stál od roku 1838 v Rousseauově rodišti Ženevě? – Vše mělo být změřeno, klasifikováno, popsáno, aby nic nezůstalo *mimo* sféru empirie a tudíž racionálna, neboť už sama představa tohoto *mimo* byla vlastním pramenem strachu. Ze strachu z neznámého je příroda měněna v objektivitu, kvality jsou redukovány na kvantitu, platí zákon ekvivalence. Pořádající duch a tvořící bůh se jako vládci nad přírodou sobě rovnají. Ve vztahu k přírodě jsou ponechány jen dvě eventualy: buďto upadnout zpátky do mýtu nebo ji opanovat. Poznání přináší uklidnění, ekvivalence se stává fetišem.⁵ V tomto smyslu lze chápat i umístování měřicích přístrojů do veřejného prostoru: každému chodci je umožněno *presvědčit se*, změnit se v libovolném okamžiku v demytizátora, demiurga nového, racionálního světa. Údaje z meteorologických skříněk mohou být náhodně odečítány kolemjdoucími, opisovány ustanovenými pedagogy z reálek a zanášeny do souvislých řad, které od poznání stavu směřují k pochopení vývoje. Nezapomínejme, že přes nadřazené postavení přírodních věd a pozitivismu se stále ještě pohybujeme v éře historismu s jeho ideálem *individuality* událostí a *genetickým* (vývojovým) viděním dění jako rozumově pochopitelné příčiny a následku.

Prvotním účelem zařízení byla snaha umožnit každému provést předpověď počasí, zvláště tam, kde se lidé pohybují pod širým nebem a jsou na něm závislí – v turistických a lázeňských místech, v koloniích letních bytů a na promenádách. Člověk opanuje přírodu tím, že nejen pozná její *historický vývoj* a současný stav, ale dokáže prohlédnout její nejbližší pro-

³ Jejich okruh přibližuje už název příručky firmy Wilhelm LAMBRECHT, *Wo und wie soll man Wettersäulen bauen? Eine Mahnung an Kur- und Städteverwaltungen, Verschönerungs-Vereine, Vereine zur Hebung des Fremdenverkehrs sowie ein Wink für Gönner der Wissenschaft*, Göttingen s. d.

⁴ Srv. Werner TELESKO, *Das 19. Jahrhundert. Eine Epoche und ihre Medien*, Wien – Köln – Weimar 2010, s. 204.

⁵ Srv. Theodor W. ADORNO – Max HORKHEIMER, *Dialektika osvícenství. Filosofické fragmenty*, Praha 2009, s. 17–52; Friedrich JAEGER – Jörn RÜSEN, *Geschichte des Historismus*, München 1992.

měny. Nepřekvapí, že se zřizovatelům meteorologických skříněk tento vývoj jeví v dějinně optimistické perspektivě, jako *pokrok, progres*. Ostatně firma známého producenta meteorologických sloupů Heinricha Kappellera se pyšnila *Medailí pokroku* z vídeňské světové výstavy (1873).⁶ Slovo pokrok se v propagačních textech objevuje zas a znovu: jde zejména o pokrok technický, skoro verneovský viděný, nezadržitelný. Pokrok techniky má ale za následek i progres v možnostech a schopnostech lidstva. Přesto, nepřeceňujme reálný dopad fenoménu: není pravděpodobné, že se kolem skříněk srocovaly davy, byť zřizovatelé unisono hovoří o *značné pozornosti*, kterou měly hlavně v menších městech sloupy budit. Není ale nakonec třeba jevit o přístroje skutečný zájem, v zásadě totiž uklidňuje už samotná jejich přítomnost a možnost je využít. Umístěním na promenádách s jejich pomalým tempem chůze, usnadňujícím sociální kontakt, snad tyto meteorologické stanice nabízely i příležitost, jak zapříst hovor o počasí s neznámou nebo zběžně známou osobou. Emancipující se a emancipované měšťanstvo 19. století coby hrdý dědic osvícenských ideí mohlo z fenoménu meteorologických sloupů těžit i sociálně. V tomto textu však nejde tolik o reálný ohlas jako spíše o nárok a ideál.⁷

Umisťování meteorologických skříněk v neposlední řadě pomáhalo naplňovat dobovou představu elegantních promenád lázeňských míst, městských parků, náměstí i jiných veřejných prostranství. Monitorovací zařízení byla jedním z fakultativních prvků, které *doplnily* ansámbl pomníků, fontán, laviček, alpin, gloriétů a hudebních pavilonů. Jejich funkce byla jednak esteticko-urbanistická: měly dotvářet, gradovat a *zkrášlovat* veřejný prostor, jak naznačuje už pojmenování *okrašlovací spolek* pro jejich časté zřizovatele. Především adjektivum *elegantní*, případně *pitoreskní* se v tomto ohledu stalo přímo heslem. Druhá funkce meteorologických stanic byla vědecká a osvětově didaktická: často stávaly v blízkosti škol a mohly tak plnit roli učební pomůcky. Například Kappellerův nabídkový katalog z roku 1895 hovořil o „*meteorologische Wetterhäuser für Curorte, öffentliche Plätze, Park- und Garten-Anlagen und Schulgebäude*“, případně „*Lehranstalten*“.⁸ Jiný významný výrobce, Wilhelm Lambrecht, vydal zřejmě na počátku 20. století brožuru pod příznačným názvem *Die Wettersäule, als Bildungs- und Erziehungsmittel für das Volk und ihr Wert für das praktische Leben*, kde jde vzdělání s osvětou ruku v ruce.⁹ Méně často připadla meteorologickým sloupům úloha místa paměti, pro niž se vzhledem k absenci monumentality příliš nehodily. Zopakujme, že *Wettersäulen* byly v první řadě *pitoreskní*.

Obdobně jako je dvojí funkce meteorologických sloupů, pohybuje se i jejich typologie v magnetickém poli mezi autorským dílem a sériově vyráběným produktem. Většina drobných textů o fenoménu *Wettersäule* na ně pohlíží jako na solitérní díla, zatímco ve skutečnosti jde z velké části o katalogové výrobky s řadou paralel po celé střední Evropě. Druhým typologizačním ukazatelem je jejich formální řešení. Valná část meteorologických sloupů zřízených před první světovou válkou zachovává jednotné schéma: zastřešená historizující skřínka s přístroji na kamenném podstavci: jako taková navazuje na vzor pomníku s jeho architekturou piedestalu, byť náležitě miniaturizovanou. Historické formy i zde, jako u řady jiných moderních novinek, tvoří přijatelný rámec pro *techniku* (přístrojové vybavení), které samo o sobě může být vnímáno jako neestetické. Analogií je celá řada: budovy nádraží,

⁶ Heinrich KAPPELLER, *Preis-Verzeichnis und Abbildungen physikalischer und meteorologischer Instrumente zum wissenschaftlichen allgemeinen und Fabriks-Gebrauch*, Wien 1895.

⁷ Další obecné souvislosti, bohužel bez vazby na meteorologické sloupy, lze nalézt ve sborníku Taťána PETRASOVÁ – Pavla MACHALÍKOVÁ (eds.), *Člověk a stroj v české kultuře 19. století. Sborník příspěvků z 32. ročníku symposia k problematice 19. století Plzeň, 23.–25. února 2012*, Praha 2013.

⁸ H. KAPPELLER, *Preis-Verzeichnis und Abbildungen*.

⁹ *Die Wettersäule, als Bildungs- und Erziehungsmittel für das Volk und ihr Wert für das praktische Leben*, Göttingen s. d.

vodáren, alegorie železnice, telegrafie ad., kde historicky důvěrně známé formy pomáhají integrovat technické inovace do obecně pochopitelného obrazu rychle se měnícího, modernizujícího se světa. Nejběžnější čtvercový půdorys skříněk diktuje sama příroda: existují přece čtyři světové strany, k nimž zde odkazují případné symboly, čas plyne v rytmu čtyř ročních období, mnohdy opět zpřítomněných alegoriemi. Některé typy skříněk mohly mít trojúhelníkový půdorys a byly využitelné například při křížení trojice cest, hlavně nákladnější typy pak bývaly šestiúhelníkového tvaru. Proti popsanému typu historizujících plechových (výjimečně dřevěných) skříněk se ve 20. století staví moderní meteorologické sloupky, využívající jako hlavní materiál kámen, beton, kov nebo sklo (v českých zemích například České Budějovice, Hrádek nad Nisou, Chrástava, Mimoň nebo nejbližše meteorologický sloup z konce dvacátých let 20. století v zahradě Masarykovy střední školy zemědělské a Vyšší odborné školy, Opava).

Tolik obecné předpoklady. Podívejme se nyní na dva konkrétní případy dodnes zachovaných meteorologických sloupů z oblasti někdejšího Rakouského Slezska. Literatura dosud o obou, stejně jako o celém fenoménu dekorativních meteorologických stanic, uvádí jen zmínky se stručným uměleckohistorickým popisem. Sousedíme se proto na opomíjený sociální kontext jejich vzniku. Prvním příkladem je opavský secesní meteorologický sloup, který v roce 1913 nahradil málo známou, dosluhující stanici pořizenou místním okrašlovacím spolkem roku 1902.¹⁰ *Verein zur Erhaltung und Verschönerung öffentlicher Anlagen der Stadt Troppau und Umgebung*, jak zněl celý název sdružení, se ustavil 5. listopadu 1876 v návaznosti na počátky zahradnické úpravy první části promenádních parků, zahájené v prostorech Schillerových sadů právě v první polovině sedmdesátých let. Myšlenkou pořízení meteorologické skřínky se spolek začal zabírat nejpozději od roku 1884. Na schůzi dne 25. března 1884 navrhl jeho zakoupení pro promenádní parky majitel líkérky Sigmund Spitzer.¹¹ Na plenárním shromáždění 17. dubna 1887 vystoupil opět s návrhem postavit meteorologický sloup „wie solche in Wien, Gratz etc.“¹² Nákup tedy nezdůvodňoval jeho nezbytností, ale implicitně jej prezentoval jako dohánění modernizačního náskoku větších center monarchie. Když o více než deset let později meteorologický sloup stále ještě nestál, navrhl tehdejší předseda, cukrovarník Heinrich Janotta, na valné hromadě 14. července 1898 „irgendeine große Anschaffung (etwa ein Wetterhäuschen oder desgleichen) in den städtischen Anlagen“.¹³ Meteorologická skřínka se znovu objevuje na pořadu dne nikoli jako cosi, co se ospravedlňuje samo o sobě, nýbrž jako libovolný prvek zkrášlení v té době dobudovaných parků.

Na módu meteorologických stanic reagovalo několik především německých a rakouských firem, které se na jejich výrobu specializovaly. Opavský okrašlovací spolek kontaktoval nejdříve jednu z méně známých společností, firmu F. Ludwig ze Štýrského Hradce, jež v roce 1888 vypracovala kalkulaci na 2 200 zl.¹⁴ Suma asi spolek od akvizice odradila, protože na dalších deset let zmizel *Wetterhäuschen* z pořadu jednání. Teprve v roce 1897 adresoval okrašlovacímu spolku korespondenční lístek (patrně z Opavy oslovený) Heinrich Kappeller. Ve fondu okrašlovacího spolku se dále nachází katalog tohoto renomovaného

¹⁰ Martin PELC, *Utváření novodobého obrazu města Opavy ve druhé polovině 19. a první polovině 20. století*, In: Michaela Ferencová – Jana Nosková a kolektiv, *Paměť města. Obraz města, veřejné komemorace a historické zlomy v 19.–21. století*, Brno – Bratislava 2009, s. 43–65, zde zejm. s. 55, 62; Vlastimil KRČMÁŘ – Pavel ŠOPÁK, *Meteorologická skřínka Žabka v Opavě. Stavebně historický průzkum. Strojopis*. Opava 2001.

¹¹ SOkA Opava, f. Okrašlovací spolek Opava, protokol ze schůze 25. 3. 1884.

¹² SOkA Opava, f. Okrašlovací spolek Opava, protokol ze schůze 17. 4. 1887.

¹³ SOkA Opava, f. Okrašlovací spolek Opava, protokol z valné hromady 14. 7. 1898.

¹⁴ SOkA Opava, f. Okrašlovací spolek Opava, protokol ze schůze 15. 4. 1888.

producenta meteorologických sloupů: firma Heinrich Kappeller z Vídně bývá v Lehmannových adresářích uváděna jako „*Erz[eu]g[er] physikalischer u[nd] meteorologischer Instrumente*“.¹⁵ Uplatnila se hlavně v rakouských dědičných zemích: její realizace jsou zatím známy například z Bad Hallu, Mödlingu, Perchtoldsdorfu, Sankt Pöltnu nebo Schärdingu am Inn. V českých zemích měla dodat meteorologickou skříňku pro Šluknov.¹⁶ Návrh na pořízení Kappellerova meteorologického sloupu pro Opavu byl přijat na valné hromadě 29. dubna 1901. Vybíralo se ze tří nákresů, z nichž byl jednomyslně zvolen čtyřhranný sloup v ceně 1 420 K, označený jako (*raně*) *renesanční*.¹⁷ V Kappellerově vzorníku (obr. 1) z roku 1895 se nabízejí tyto stylově odlišené varianty: gotická (5 m vysoká), která stála například v Radničním parku ve Vídni, raně renesanční (3,4 m), renesanční (4,5 m, 3,2 m, 2,5 m, 2 m) a barokní (3,5 m).¹⁸ První opavský meteorologický sloup se objevil i na obálce zmíněného katalogu a byl zřejmě nejrozšířenějším Kappellerovým modelem. Jeho exemplář lze dodnes spatřit v Jeseníku.¹⁹

1. Vzorník meteorologických sloupů a jejich zařízení, firma Heinrich Kappeller, Vídně (1895), na obálce vyobrazen typ užitý mj. v Opavě nebo dnešním Jeseníku. SOKA Opava

¹⁵ Srv. např. *Lehmann's allgemeiner Wohnungs-Anzeiger nebst Handels- und Gewerbe-Adreßbuch für die k. k. Reichs-Haupt- und Residenzstadt Wien nebst Floridsdorf und Jedlersdorf*, Wien 1900, s. 366.

¹⁶ *Bohemia* 8. 6. 1905, s. 6.

¹⁷ SOKA Opava, f. Okraňovací spolek Opava, protokol z valné hromady z 29. 4. 1901.

¹⁸ H. KAPPELLER, *Preis-Verzeichnis und Abbildungen*.

¹⁹ Reprodukce fotografie opavského sloupu v Josefských sadech byla publikována v V. KRČMÁŘ – P. ŠOPÁK, *Meteorologická skříňka*, příl.

K základnímu vybavení spolek objednal ještě tabulku s popisem místních poměrů a anemometr v ceně 400 K. Přístroje byly dále doplněny o mramorovou desku s vyznačením směrů a vzdáleností Opavy od významných evropských měst. Mramorový sokl pod skříňku zajistila obec. Kappellerův *Wetterhäuschen* byl usazen v roce 1902. Zpravodajové v této záležitosti, Hugo Hampel a Sigmund Spitzer, referovali 18. listopadu 1902, kdy vytkli některé nedostatky ze strany dodavatele i nedostatečné hlídání sloupu, jenž se snad stal terčem vandalismu.²⁰ Hlavní problém spočíval ale v jeho umístění při vstupu do parku směrem k pomníku Josefa II. (obr. 2 a 3). Stanoviště uvolnilo nedávné odstranění nízkého domu, zvaného *Clavier*, pozůstatku systému Hradecké brány.²¹ Silný provoz na Ostrožné ulici a s ním spojené ořesy jemné měřicí přístroje soustavně poškozoval, až nakonec nebyly v létě 1911 znovu osazeny (některé snad byly vyňaty). Na jaře roku 1909 žádal okrašlovací spolek městskou radu o přemístění stanice.²² Městská rada 4. května 1910 schválila jak nové umístění meteorologického sloupu v parčíku před budovou městské spořitelny, tak 400 K na jeho usazení. Zda šlo o přesun původní nebo již pořízení nové skříňky, není známo.

Než se dostaneme k chronologii vzniku dodnes dochovaného artefaktu, nabízí se otázka, kam zmizel původní meteorologický sloup. Známé fotografie horní části Ostrožné ulice jej nezachycují. Na pohlednici jihovýchodní strany Náměstí Františka Josefa (Náměstí Republiky) při vstupu do Heiderichových (Dvořákových) sadů je například zřetelný objekt, který by bylo možno s původní meteorologickou skříňkou ztotožnit (obr. 4).²³ Srovnání ale spíše ukazuje, že mohlo jít o jiný výrobek tohoto druhu. Tvarově odpovídá produktům hamburské firmy *Die Annoncen-Uhr-Actien-Gesellschaft* (obr. 5). Ta patřila k nejúspěšnějším, její modely byly v Rakousku pořízeny pro města Gmunden, Linec nebo Steyer, v českých zemích pro Děčín. V tehdejší Německu se výrobky společnosti uplatnily snad na stovkách míst (namátkou jmenujme: Bad Sulza, Ebersbach, Gera, Goczalkowice-Zdrój, Hamburk, Ilmenau, Inowrocław, Kaiserslautern, Kassel-Harleshausen, Lübeck, Meiningen, Międzyzdroje, Oława, Quedlinburg, Trzebnica, Werdau, Wilsnack). Společnost údajně existovala jen v letech 1884–1895. Fotograficky zachycený opavský sloup, pokud je určení správné, musel tedy vzniknout v tomto období. Je tu však jedno ale: popsaný výrobek nemusel sloužit meteorologickým účelům. Přestože na fotografii rozeznáváme větrnou korouhev, mohlo jít o uplatnění amerického vynálezu, hodinami opatřeného oznamovacího sloupku, do nějž se vkládaly plakáty a tištěná sdělení.²⁴

Dodnes dochovaná skříňka s meteorologickými přístroji byla v roce 1913 umístěna v malém parku před spořitelní budovou (obr. 6 a 7) jako upomínka k 65. výročí panování císaře Františka Josefa I. Snad sehrálo roli, že prostor dnešního Náměstí Republiky nesl jméno panujícího mocnáře, kterého se nepodařilo oslavit vhodnějším způsobem. Už u příležitosti padesátého jubilea císařova panování se zemský svaz válečných veteránů Slezska na své schůzi 30. května 1898 usnesl, že v Opavě postaví jeho pomník. Protektorát nad akcí převzal zemský hejtmán Heinrich hrabě Larisch-Mönnich.²⁵ Pomník měl být umístěn právě

²⁰ SOkA Opava, f. Okrašlovací spolek Opava, protokol z valné hromady z 6. 2. 1903.

²¹ Petra KANIOVÁ, *Demolice opavského opevnění v 19. století*, in: František KOLÁŘ (ed.), *Opavské hradby*, Opava 2013, s. 111.

²² *Verhandlungsschriften des Troppauer Gemeinderates*, 17. 3. 1909.

²³ Hodinových a vývěsních sloupů tohoto typu bylo zřejmě v Opavě více. Další nalézáme např. na fotografiích z ulice Mezi Trhy i Náměstí Republiky. Srv. např. fotografii obchodního domu Breda & Weinstein: Milan MYŠKA, *Breda & Weinstein (Kapitoly z dějin opavského obchodního domu 1898–1998)*, Opava 1998, s. 39.

²⁴ Katrin SEILER-KROLL, *Zwischen Werbung und Propaganda. Die Plakatsammlung des Kieler Stadt- und Schifffahrtsmuseums*, Kiel 2006, s. 13.

²⁵ *Silesia* 30. 3. 1911, s. 3.

na Náměstí císaře Františka Josefa před vojenskou administrativní budovou, která zde byla postavena v posledních letech před první světovou válkou podle plánů architekta Alfreda von Stutterheim. Ten se měl vyjádřit i k vhodnému stanovišti pro pomník císaře. Skromné prostředky, jež svaz veteránů do roku 1914 sebral, ale nedovolily pokročit dále než k rozhodnutí uspořádat soutěž na výtvarné řešení monumentu mezi slezskými umělci (sděleno městské radě Opavy 21. dubna 1914).²⁶ Opava tedy neuspěla v úsilí oslavit císaře monumentálním místem paměti, což se naopak podařilo v Těšíně, kde byl v roce 1910 odhalen pomník Františka Josefa I. od Josefa Obetha, a hlavně v Krnově, kde od roku 1908 stál jediný jezdecký pomník na území Rakouského Slezska. V Opavě jako zemském hlavním městě císaře kromě pojmenování vzpomínaného náměstí, některých veřejných budov, kulturních a sociálních institucí nebo Jubilejní aleje na Olomoucké ulici připomínalo jen ono poněkud bizarní místo paměti v podobě meteorologické skříňky.

2. Umístění staršího meteorologického sloupu firmy Heinrich Kappeller v Opavě při vstupu do Josefských sadů z Ostrožné ulice. Slezské zemské muzeum

Dedikace císaři byla uvedena na tabulce, jež původně měla nést nápis: *Zur Erinnerung an die glorreiche Regierung Seiner Majestät des Kaisers Franz Josef I. 2. Dezember 1848 – . – 2. Dezember 1913 der Stadtgemeinde TROPPAU gewidmet vom Troppauer Verschönerungs-Verein Modelliert von A. Redl.* V tomto znění ji schválila i městská rada. Na doporučení zemského prezidenta Coudenhoveho měl být text změněn tak, aby nepřipouštěl výklad, že panování je již ukončeno (místo *Regierung* mělo být uvedeno *Regierungs-Jubiläum*).²⁷ Co je však důležitější, dnes neexistující nápis prozrazoval autora díla. Byl jím Alois Redl, umělec z hornorakouského Gmundenu (24. 10. 1881 – 8. 11. 1947, tamtéž), který po absolvování státní živnostenské školy studoval v letech 1901 až 1905 sochařství na vídeňské

²⁶ Verhandlungsschriften des Troppauer Gemeinderates, 15. 7. 1914.

²⁷ SOkA Opava, f. Okrašlovací spolek Opava, dopis purkmistra Opavy okrašlovacímu spolku z 22. 12. 1913; dopis zemského prezidenta Coudenhoveho purkmistrovskému úřadu ze 6. 2. 1914.

akademii výtvarných umění a v rozmezí 1906–1915 působil jako vyučující na středních školách v Opavě: 17. října 1906 byl jmenován asistentem pro předmět kreslení na zdejší reálce, obsadil tak místo udělované opakovaně absolventům vídeňské akademie výtvarných umění. Redlovým předchůdcem zde byl v letech 1905–1906 sochař Paul Stadler.²⁸ Od roku 1909 působil Redl též jako suplent na gymnáziu s německou vyučovací řečí, než 16. srpna 1915 narukoval „do zbraně“.²⁹ V každém případě jeho zdejší působení spadá vjedno se vznikem meteorologického sloupu. Po roce 1918 se zaměstnání v Opavě zřekl a mezi válkami opět žil v rodném Gmundenu, kde i několikrát vystavoval. Psal rovněž básně v hornorakouském dialektu, z nějž si zřejmě vypůjčil i pseudonym *Waldbua* (bua=Junge, chlapec). Z jeho sochařských děl jsou známy například válečné pomníky v Gmundenu a Altmünsteru, další jeho práce uchovává muzeum v Gmundenu. K nim nyní můžeme přiřadit i opavský *Wetterhäuschen*. Rakouský biografický slovník Redla registruje jako sochaře a pasíře (*Stahlschneider*),³⁰ což skutečně odpovídá provedení meteorologického sloupu pro Opavu. Ten je typický jak svým čtvercovým půdorysem, tak užitou emblematickou: rosnička, vegetabilní dekor (jírovec), alegorie čtyř ročních období v lunetách. Typově podobný sloup stál například ve vídeňském parku na Turecké šanci, z dochovaných je srovnatelná stanice v Hradci Králové. Na soklu pod opavskou skříňkou rozeznáváme na fotografiích heraldický znak (orlice, zřejmě znak Opavy). Na zadní straně soklu je vytesán nápis *Verschönerungsverein 1913*. (Podstavec z leštěné slezské žuly pod meteorologickou skříňkou dodala firma Steinwerke H. Kulka & Co.) Na dobové fotografii vidíme i některé z přístrojů, kterými byla skříňka osazena, včetně mechanických zapisovačů naměřených hodnot. Protože náklady přesáhly 7 000 K, použil okrašlovací spolek 2 000 K z fondu na Rochowanského kašnu, postavenou nakonec až ve druhé polovině třicátých let na dnešním Bezručově náměstí.³¹ Přes poměrnou konvenčnost užitě symboliky si opavský *Wetterhäuschen* zachovává ve srovnání s katalogovými typy originální kvality. Unikátních artefaktů je ve srovnání se sériově vyráběnými meteorologickými sloupy nepoměrně méně: jmenujme novojičínskou *Wettersäule* Engelberta Kapse, meteorologické stanice v Hranicích, Táboře, Českých Budějovicích nebo v Hradci Králové. K opavskému meteorologickému sloupu zbývá dodat, že byl po druhé světové válce přemístěn před budovu někdejší reálky, kde vyučoval Alois Redl. Kouzlem nechtěného tak došlo k symbolickému propojení tohoto uměleckého díla s dřívějším působištěm jeho autora.

Ve srovnání s opavským artefaktem představuje krnovská meteorologická stanice (obr. 8) odlišný typ zařízení. Rozdíly zčásti vyplývají už ze skutečnosti, že je o čtvrtstoletí starší: v krnovských parcích byl umístěn v prosinci 1890. Městu jej věnoval majitel továrny na sukna Franz Kurz st.³² Krnovská městská rada jeho nabídku projednala v říjnu 1890 a usnesla se Kurzův dar v hodnotě asi 600 zl. přijmout. *Wetterhäuschen* esteticky dotvářel prostor hlavní aleje promenádních parků nedaleko místa, kde byla v roce 1888 postavena *grotta* k počtě Hansi Kudlichovi (dnes dochována velmi torzovitě) a poblíž pomníku císaře Josefa II. (dnes pomník Bedřicha Smetany). Soudobý zpravodaj jej popisuje jako železnou konstrukci s měděnou stříškou na postamentu z černého slezského mramoru a dokonce

²⁸ *Jahresbericht der k. k. Staats-Oberrealschule in Troppau für das Schuljahr 1904–05*, Troppau 1905, s. 32; tamtéž, 1905–06, s. 37; tamtéž 1906–07, s. 32.

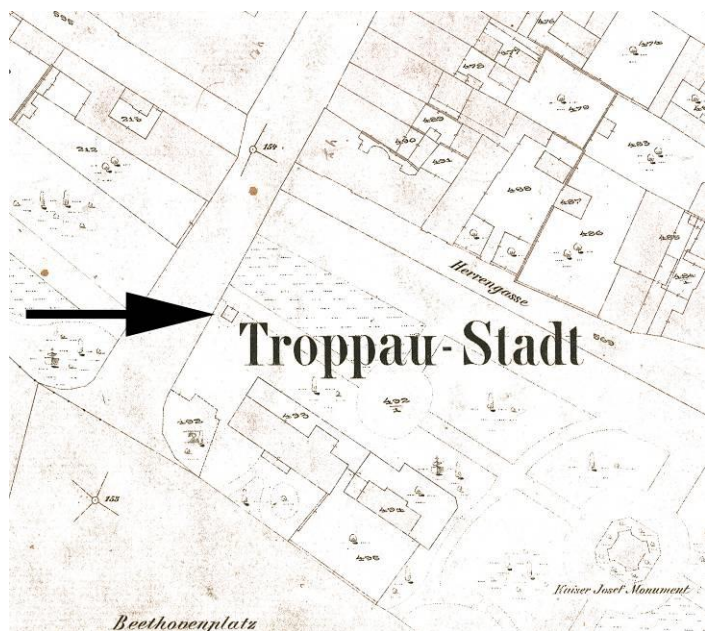
²⁹ *Festschrift zur Feier des 300-jährigen Bestandes des Deutschen Staatsgymnasiums in Troppau*, Troppau 1930, s. 97.

³⁰ G. WACHA, *Redl Alois*, in: *Österreichisches biographisches Lexikon 1815–1950, Band 9, Lieferung 41*, Wien 1984, s. 8.

³¹ SOKa Opava, f. Okrašlovací spolek Opava, dopis purkmistrovského úřadu Opavy okrašlovacímu spolku ze 6. 3. 1914, dopis firmy Steinwerke H. Kulka & Co., G. m. b. H. okrašlovacímu spolku z 8. 4. 1914.

³² SOKa Bruntál se sídlem v Krnově, f. Archiv města Krnova, inv. č. 1098, kart. 694.

i přístroje jsou v dobové zprávě *elegantní*. Pisatel hodnotil novinku jako přínos zejména pro zájemce o vědecké předpoklady předpovědi počasí. U krnovské stanice známe i přístrojové vybavení: běžný teploměr s trojí stupnicí (Réaumur, Celsius, Fahrenheit), jehož výška se u menších sloupků pohybovala kolem 38 cm, termograf, tj. teploměr zaznamenávající minimální teplotu s obrácenou stupnicí (modře vyznačené stupně, čím nižší teplota, tím umístěny výše) a teploměr zaznamenávající maximální teplotu se standardní stupnicí, přičemž termometrickou tekutinou byla nikoli rtuť, nýbrž líh, který se nacházel před rtuť, sloužící jen jako ukazatel aktuální teploty. Většina osob údajně sledovala patentní *Wetter-Telegraph* se dvěma paralelně zavěšenými přístroji zaznamenávajícími tři faktory považované za nejdůležitější pro předpověď počasí: teplotu, vzdušnou vlhkost a tlak vzduchu. Levý přístroj byl termohygrooskop (kombinace teploměru a hygrometru), pravý aneroid (barometr), kalibrováný na nadmořskou výšku Krnova. Pro laiky se pod přístroji nacházely nákresy s modelovými příklady předpovědi počasí na následujících třicet hodin dle naměřených hodnot. Čtvrtým přístrojem krnovské meteorologické skříňky byl tzv. lambrechtovský polymetr, který ukazoval několik hodnot současně.³³

3. Starší meteorologický sloup na katastrální mapě Opavy z roku 1906. SOKa Opava

Pokud jde o samotnou konstrukci meteorologického sloupu, byl krnovský *Wetterhäuschen* klasickým typem katalogového produktu německé firmy Wilhelma Lambrechta z Göttingenu (později Hannover). Je zajímavé, že v příslušném spisu ve fondu Archivu města Krnov je vložen i aktuální leták (září 1890) firmy Heinricha Kappellera, tedy výrobce prvního opavského meteorologického sloupu, o němž se zřejmě uvažovalo i jako o do-

³³ *Anerkennungen bezüglich Meteorologischer Apparate und Instrumente von Wilh. Lambrecht Göttingen (Hannover). Herbst 1893, Göttingen 1893, s. 54–55.*

davateli obdobného zařízení pro Krnov.³⁴ Nakonec ale padla volba na konkurenční výrobek německé firmy. Lambrechtova továrna na jemnou mechaniku se na tento sortiment specializovala od šedesátých let 19. století. Osobnost jejího majitele registruje jako významného producenta přesných měřicích přístrojů i *Neue deutsche Biographie*. Wilhelm Lambrecht (1834–1904) se vyučil technikem a jeho pozornost záhy vzbudily těžké a přesto málo odolné měřicí přístroje jako například rtuťi plněné barometry. Na jejich zdokonalení pracoval s pomocí několika přírodovědců, a po neúspěšných pokusech o prosazení se na trhu začal konečně od sedmdesátých let se svými meteorologickými sloupy sklízet úspěchy. O svých vynálezech publikoval několik brožur.³⁵ V době vzniku krnovské meteorologické skříňky nabízely Lambrechtovy ceníky řadu modelů odstupňovaných podle místa určení a náročnosti provedení.³⁶ Tomu odpovídaly ceny od 350 do 50 000 marek! Od nejjednoduššího po nejhonosnější bylo možno vybírat z modelů Flora (pro zahrady, parky, vily, lovecké zámečky, 350–450 M), Ceres (pro venkovské usedlosti a velkostatky, 450–550 M), Tourist (pro veřejné parky, turistická místa atd., 620–800 M), Sanitas (pro klimatické lázně, přímořská letoviska, vnitrozemské lázně, parky, 950–1 100 M), Publica (pro veřejné prostory, města, nádraží atd., 1 100–1 400 M), Hortensia (pro velké parky, promenády atd., 1 600 až 2 000 M), Aeskulap (pro lázně a klimatické lázně, 4 500–5 500 M), Gauss-Weber (pro promenády, aleje atd., 5 500 M), Maxima (pro náměstí, parky atd., 11 000–16 000 M), a Sultan Abdul Hamid (pro knížecí majetky, 50 000 M). Ceny byly uváděny bez podstavců, které většinou zadával objednavatel samostatně, stejně jako zasklení. Poslední jmenovaný sloup obsahoval jako symbol luxusu veškeré nabízené měřicí přístroje, byl kryt orientálním kovovým baldachýnem se zlacenými prvky, neseným několika sloupy. Vnitřní strana baldachýnu byla zdobena výmalbou představující různé formy oblačnosti a meteorologických jevů.³⁷

Krnovský meteorologický sloup patří k nejhojněji zastoupeným, protože cenově nejdostupnějším modelům Lambrechtovy továrny. Je jednou z variací modelu *Tourist*. Jeho výška s metrovým podstavcem činila zhruba 3 m. V jeho případě jde o relativně ranou realizaci. Podobné nebo identické meteorologické skříňky typu *Tourist* nebo *Publica* byly pořízeny v Předlitavsku například pro Krásnou Lípu, Špindlerův Mlýn, Hartberg, Herzogenburg, Payerbach, objevily se i v Uhrách (Starý Smokovec, Šoproň), Německu (Augustusburg, Bytom, Königstein im Taunus). Nejhojněji byly ale zastoupeny ve Švýcarsku (Baden, Bremgarten, Bülach, Cham, Engelberg, Flims, Gletsch, Grindelwald, Horgen, Meiringen, Rapperswil, St. Gallen, Sils Maria, Thalwil, Vallorbe, Vulpera). Odlišné typy od téže firmy se v českých zemích nacházejí v Liberci (model *Hortensia*) či Teplicích (model *Sanitas*, určený primárně pro lázně; jediný dosud známý dochovaný exemplář tohoto typu). Z ostatních míst Předlitavska lze jmenovat Hinterbrühl, z Německa Bad Neuenahr, Köthen in Anhalt, Wiesbaden, ze Švýcarska Wädenswil a Zofingen. Dříve bychom jeden kus našli i v někdejší ruském Polsku (Ciechocinek). Lambrechtova firma patřila k neúspěšnějším i ve srovnání s dalšími specializovanými dílnami a továrnami. V počtu realizací jí nemohla

³⁴ Leták propaguje méně častý model na trojúhelníkovém půdorysu. – SOkA Bruntál se sídlem v Krnově, f. Archiv města Krnova, inv. č. 1098, kart. 694.

³⁵ Wilhelm KLINKERFUES – Wilhelm LAMBRECHT, *Kurze Beschreibung und Anleitung zum Gebrauch des Klinkerfues'schen Patent-Hygrometers für praktischen Meteorologie und Freunde der Naturwissenschaft*, Göttingen 1877; Wilhelm LAMBRECHT, *Eine Wetterwarte im Kleinen die keine Vorkenntnisse erfordert. Zugl. e. Apparat für naturwiss., techn. u. hygienische Zwecke. Gebrauchsanweisung u. Wetterregeln*, Hannover 1889.

³⁶ Wilhelm LAMBRECHT, *Illustrierte Preisliste von Wettersäulen nebst Beschreibung der Instrumente*. Göttingen (Georgia-Augusta). Heft II. Göttingen s. d.

³⁷ TAMTĚŽ.

konkurovat Kappellerova vídeňská společnost, ani ostatní producenti (*Pfister & Streit /Hermann & Pfister*, Bern; *C. A. Ulbrich & Co.*, Curych; *R. Ph. Wagner*, Vídeň; *Die Urania-Uhren- und Säulen-Commanditgesellschaft*, Berlín; *Mack*, Frankfurt nad Mohanem), snad s výjimkou hamburské *Die Annoncen-Uhr-Actien-Gesellschaft*, která ale – jak bylo zmíněno výše – dodávala i výhradně vývěsní a hodinové sloupky.

4. Pohlednice zachycující jižní okraj Náměstí Františka Josefa (Náměstí Republiky) v Opavě a okraj Dvořákových (Heiderichových) sadů s reklamním a hodinovým sloupkem, patrně z produkce hamburské firmy Die Annoncen-Uhr-Actien-Gesellschaft. Slezské zemské muzeum

Oba blíže představené meteorologické sloupky reprezentují dva póly jediného fenoménu. Přes veškeré rozdíly je zde však také několik paralel. Ta nejvýznamnější spočívala v sociálním zázemí. V Krnově jako v Opavě byla nositelem myšlenky meteorologické stanice technická inteligence. Dodavatelské firmě oznamoval 26. prosince 1890 instalaci přístrojů ředitel krnovské reálky Josef Wunsch. Výrobci doporučovali pro meteorologické sloupky stálou obsluhu, které se v Krnově ujal učitel Friedrich Heinrich. Zavázal se provádět každodenní pozorování, záznamy a seřizování.³⁸ V Opavě byl odborným dozorem nad měřicími přístroji druhého meteorologického sloupu pověřen profesor státní vyšší reálky dr. Franz Kneifel. Ten měl praxi s vedením meteorologické stanice, zřízené za přispění vídeňské *Zentralanstalt für Meteorologie*, která zajišťovala i servis přístrojů. Stanice byla umístěna přímo v budově reálky, její provoz byl zahájen 1. ledna 1906, hodnoty byly zapisovány třikrát denně a pověřená učitelská síla byla za práci honorována 200 K ročně.³⁹ Franz Kneifel, který převzal funkci vedoucího meteorologické pozorovací stanice 1. října

³⁸ *Anerkennungen bezüglich Meteorologischer Apparate und Instrumente von Wilh. Lambrecht Göttingen (Hannover). Herbst 1893, s. 54.*

³⁹ *Jahres-Bericht der k. k. Staats-Oberrealschule in Troppau für das Schuljahr 1905–06, Troppau 1906, s. 50–51.*

1906,⁴⁰ pravidelně publikoval průměrné naměřené hodnoty za jednotlivé měsíce ve výročních zprávách reálky. Nyní měl po odborné stránce na starost i meteorologický sloup, jehož občasnou technickou údržbu obstarával inženýr Hugo Hampel.⁴¹ Prvotní nadšení však zřejmě časem vyprchalo, každodenní obsluha přístrojů znamenala pro pověřenou osobu značnou příťaž. Z roku 1911 máme z Krnova doloženu zprávu, že učitel Hermann Machura, který dosud přístroje dvakrát denně seřizoval, žádá, aby byl povinnosti zproštěn, a navrhuje, aby tyto v podstatě mechanické úkony napříště v 8 a 18 hodin prováděl sluha z nedaleké tělocvičny. Nakonec byl obsluhou přístrojů pověřen městský pomocný dělník Max Moschner (neznámo, zda šlo o Machurou navrhovanou osobu). Machura si podržel odborný dozor nad meteorologickým sloupem. Ještě příznačnější je Machurova informace, že „*die früheren Aufzeichnungen über Witterungsdaten werden als zwecklos schon seit 1 Jahr unterlassen*“.⁴² Dříve vzývané zápisy o pozorování jsou najednou k ničemu! Emfaticky vítaný pokrok byl zřejmě překonán zdokonaleným a zrychleným zpravodajstvím o počasí, které díky telegrafu a nově telefonu přinášel denní tisk v řádu hodin. Meteorologické sloupce se zřejmě nemohly co do přesnosti měřit s tzv. *meteorologickými telegramy*. Ty předpovídaly „*domnělý stav počasí a střední tlak vzduchu příštích 24 hodin*“. Rozesílal je c. k. Meteorologický říšský ústav ve Vídni a státní telegrafní úřad v Innsbrucku denně před 14. hodinou.⁴³ Značné pochybnosti o přesnosti hodnot naměřených meteorologickými sloupce neskřýval například autor příslušného hesla pro čtvrté vydání německého *Meyerova konverzačního lexikonu* (dodatky za léta 1891 a 1892). Sice uznával potřebu založit předpověď počasí nezávislou na denním tisku, zpochybňoval však funkčnost meteorologických sloupů. Podle něj se zasklené skříňky ve dne přehřívaly a nebylo snadné zajistit v nich přirozenou cirkulaci vzduchu. Za vědecky dosud neověřené označil Lambrechtovy pokusy také *Brockhausův konverzační lexikon* z roku 1903.⁴⁴

Symbol pokroku degradoval na elegantní atrakci nebo ještě spíše – kulisu. S meteorologickým sloupem už se nemělo vědecky pracovat, měl se jen udržovat. I pouhý provoz byl časově a finančně náročný: když za první světové války přístroje krnovské stanice značně utrpěly, patrně nedostatečnou údržbou, kontaktovala 5. prosince 1919 obec syna dárce meteorologické skříňky Franze Ferdinanda Kurze-Hardtendorffa, aby pokud možno provedl opravy na vlastní náklady. O nutnosti častých oprav svědčí dochované cenové nabídky krnovských řemeslníků. Jak opavský, tak krnovský *Wetterhäuschen* (a lze předpokládat, že je to případ řady dalších dochovaných meteorologických sloupů) přišel o to z dobového pohledu nejdůležitější: původní přístrojové vybavení. Přesto alespoň svým exteriérem připomínají víru v technický pokrok, vlastní epoše svého vzniku. Jejich hodnota byla doceněna zanesením alespoň některých dochovaných stanic do Ústředního seznamu kulturních památek České republiky. V něm zatím samostatně figurují meteorologické sloupce v Jaroměři, Liberci, Miletíně, Táboře, Opavě a Krnově.

⁴⁰ TAMTÉŽ, 1906–07, s. 45.

⁴¹ SOkA Opava, f. Okrašlovací spolek Opava, protokol z valné hromady 6. 2. 1903; dopis purkmistra Opavy okrašlovacímu spolku z 22. 12. 1913.

⁴² SOkA Bruntál se sídlem v Krnově, f. Archiv města Krnova, inv. č. 1098, kart. 694.

⁴³ *Ottův slovník naučný*, díl XVII., Praha 1901, s. 191.

⁴⁴ *Meyers Konversationslexikon*, 19. Band: *Jahres-Supplement*, Leipzig – Wien 1892, s. 981; *Brockhaus' Konversations-Lexikon*. *Sechzehnter Band*, Berlin – Wien 1903, s. 665.

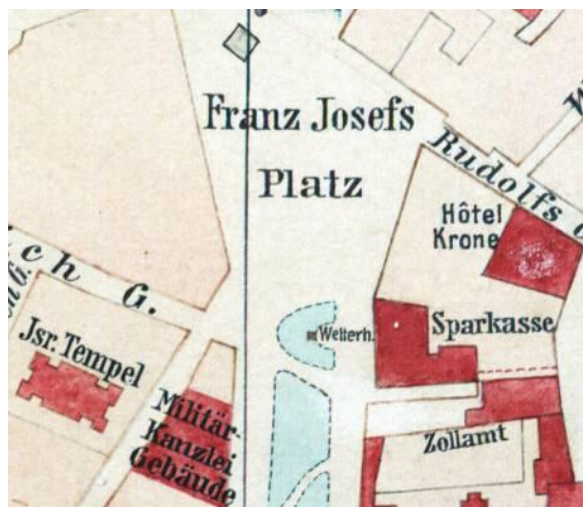
Summary

Meteorological columns – Opava and Krnov examples

Meteorological columns as a theme stand at the boundary of history, history of arts and conservation, however, they have not been paid much attention in scientific literature yet. The presented text is one of the first attempts to describe the significance of the phenomenon and create its typology. Through the comparison of two meteorological columns from Opava and Krnov, the neighbouring towns of the former Hungarian Silesia, it shows the peripeteia of their acquisition, ideals linked with them and it also considers their practical impact. The phenomenon of the meteorological columns originated around half of the 19th century, its trend peaked in the period of late historicism and art nouveau (approximately 1880–1914) in which also the compared stations for Opava and Krnov were acquired. It rose from the Enlightenment heritage which postulated effort towards total understanding, measuring and classification of nature equipollent to its domination. It also reflects the prominent role of natural science in the second half of the 19th century. The primary function of the column lay in facilitating the weather forecast for the public. The study also distinguishes two less obvious functions of the columns: educational and aesthetic-urbanistic. It formally divides the meteorological columns into: original artefacts and catalogue products of specialised companies. On the examples of Krnov station and the first Opava station it also introduces two of the most important producers, the companies Wilhelm Lambrecht (Göttingen/Hannover) and Heinrich Kappeller (Vienna). Similarities and differences with advertising columns produced for instance by the company Die Annoncen-Uhr-Actien-Gesellschaft are outlined only marginally. Also in this case, on the basis of iconographic sources, an example from Opava environment is introduced. The study determines the still existing Opava column as an authorial work of an assistant at the local realschule of Alois Redl, which made him part of the regional history.

5. *Srovnatelný hodinový sloup v Linci.*
Archiv autora

6. Plán Opavy z roku 1913 zachycující původní umístění nového meteorologického sloupu před spořitelní budovou na Náměstí Františka Josefa (Náměstí Republiky). SOKA Opava

7. Meteorologický sloup vytvořený v roce 1913 Aloisem Redtem pro Opavu. Slezské zemské muzeum

8. Meteorologický sloup z roku 1890 firmy Wilhelm Lambrecht (Göttingen / Hannover) v Krnově, stav k roku 2014. Foto: Autor

Ondřej Kolář

K PERSONÁLNÍMU SLOŽENÍ A ČINNOSTI GESTAPA V OPAVĚ¹

Abstract

The text deals with the personnel structure and activities of the German Secret Police (Gestapo) in Opava in the years 1938–1945. The research is based mainly on the post-war investigation records, because the original documents of Opava Gestapo are very fragmentary. The article introduces the leading personalities of Gestapo in Opava and describes examples of its operations, mainly in Zábřeh area, Northern Moravia. The attention is also focused on the Gestapo informers among local residents.

Keywords: Gestapo, Silesia, Opava, Secret Police, police informers, Nazism

Německá Tajná státní policie (*Geheime Staatspolizei*) známá pod zkratkou Gestapo² nesporně představovala nejznámější a nejobávanější součást nacistického bezpečnostního aparátu. Nepřekvapí proto, že se dotyčná instituce těšila a těší zájmu historiků, publicistů, ale rovněž laické veřejnosti.³ V českém, resp. československém, prostředí se dosavadní bádání soustředilo především na působení Gestapa na území protektorátu,⁴ zatímco činnost tajné policie v okupovaném pohraničí předmnichovské republiky není dosud příliš probádána. S uvedeným tématem se lze setkat spíše okrajově v rámci dílčích studií a článků.⁵

¹ Předložená práce vznikla za finanční podpory Ministerstva kultury v rámci institucionálního financování na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace Slezské zemské muzeum (DKRVO, MK000100595), interní grantový projekt SZM č. IGS201306/2013.

² V textu článku je pojem „Gestapo“ úmyslně uváděn s velkým počátečním písmenem, jelikož tato podoba dle mínění autora lépe odpovídá německé gramatice, z níž výraz pochází. V případě odkazů na literaturu a prameny respektujeme pravopis, který je použit o citovaném originále.

³ V lidovém povědomí se Gestapo stalo hlavním symbolem nacistického teroru a ustálil se obraz brutálního, primitivního gestapáka. Málo známou skutečností je, že v řadách Gestapa sloužili také kvalitně vyškolení kriminalisté a zpravodajci, kteří za sebou měli praxi již z dob tzv. Výmarské republiky (1918–1933). K nim ostatně patřil i šéf Gestapa Heinrich Müller. Další zažitý stereotyp spočívá v častém spojování Gestapa s veškerými represemi obyvatelstva, přičemž se zapomíná na roli dalších bezpečnostních složek. Někdy je též Gestapo spojováno s předválečnou výzvědnou činností na území cizích států, ve skutečnosti se však jednalo o politickou policii působící na územích ovládaných Německem. Provádění špionáže bylo úkolem Abwehru a Sicherheitsdienstu (SD), resp. jeho zahraniční sekce (Ausland-SD). Výsledky nejnovějšího bádání poněkud korigují zjednodušující představy o Gestapu. Viz např. Václav ADAMEC, *Referát II A brněnského Gestapa 1939–1943*, magisterská diplomová práce Masarykovy Univerzity, Brno 2012.

⁴ Stěžejní českou studii k historii Gestapa představuje Oldřich SLÁDEK, *Zločinná role gestapa: nacistická bezpečnostní policie v českých zemích 1938–1945*, Praha 1986. Z novějších publikací je třeba zmínit výše citovanou práci Václava Adamce. Činnosti Gestapa se pochopitelně dotýká také řada publikací věnovaných protinacistickému odboji či protektorátní každodennosti. Z prací zahraničních autorů dostupných v češtině stojí za pozornost především Gerald PAUL – Klaus Michael MALLMANN, *Gestapo za druhé světové války: „domácí fronta“ a okupovaná Evropa*, Praha 2010. O psychologických a společenských aspektech práce Gestapa pojednává Carten DAMS – Michael STOLLE, *Gestapo: moc a teror ve Třetí říši*, Praha – Litomyšl 2010. Údaje o činnosti konkrétních příslušníků Gestapa lze najít též v online databázi *Justiz und NS-Verbrechen*, která obsahuje doklady k poválečným soudům s nacistickými zločinci na území Německa. (online: <http://www1.jur.uva.nl/junsv>, stav k 11. 10. 2013).

⁵ Stěžejní zdroj informací k danému tématu představuje řada sborníků *Historie okupovaného pohraničí*, kde se lze setkat s občasnými zmínkami k dané problematice. Ze starších zdrojů je možno použít například i články z časopisu *Hlas revoluce*.

Daný stav lze vysvětlit tím, že se badatelé vždy poměrně logicky soustředili především na perzekuci českého obyvatelstva, zatímco dění v „Sudetech“, osídlených převážně Němci, stálo poněkud stranou zájmu. Specifické postavení v rámci „Sudet“ však zaujímal Opavsko, kde byli silně zastoupeni Češi.⁶ Život tamního českého obyvatelstva a projevy jeho odporu proti nacismu se již staly předmětem několika odborných i popularizačních pojednání.⁷ Dosavadní líčení dějin regionálního odboje se ovšem zakládalo převážně na svědectvích jeho přeživších účastníků a archivních materiálech lokální provenience, zatímco cílem předkládaného článku je uchopit dotčenou problematiku z pohledu represivního aparátu.⁸

Na následujících stránkách bude nastíněna organizační a personální struktura opavské služby Gestapa a analyzovány poválečné výpovědi zatčených pracovníků nacistické tajné policie. Na základě získaných poznatků se pokusíme zodpovědět otázky, jak podrobně a z jakých zdrojů bylo Gestapo informováno o ilegálních jevech a jakými prostředky proti nim postupovalo. Nebude opomenuta ani problematika motivací jednotlivců pro vstup ke Gestapu a jejich interpretační činnosti této bezpečnostní složky.

Jako stěžejní podklad pro výzkum slouží fond „Výpovědi zaměstnanců Gestapa a SD“ uložený v Archivu bezpečnostních složek. Ten obsahuje jednak poznatky, získané poválečnými československými bezpečnostními orgány, o personálním složení opavské ústředny Gestapa, jednak výpovědi zadržovaných gestapáků. Pro doplnění informací poslouží torzovitě dochovaný fond „Gestapo Opava“, deponovaný v opavském okresním archivu, a částečně též materiály z provenience bezpečnostních a soudních orgánů, které se po válce zapojily do vyšetřování činnosti opavského Gestapa.⁹ Využita budou rovněž svědectví účastníků domácího odboje. Stručné medailonky některých osob zmíněných v textu lze najít v encyklopedii *Kdo byl kdo v Říšské župě Sudety*.¹⁰

Opavská služebna Gestapa vznikla z operační skupiny (*Einsatzkommando*), vyslané na podzim 1938 vedoucí služebnou ve Vratislavi (Breslau). Zakrátko však byla, společně s dalšími orgány Gestapa v „Sudetech“, podřízena liberecké vedoucí služebně (*Staatspolizeileitstelle Reichenberg*). Opavské pracoviště mělo status úřadovny gestapa (*Staatspolizeistelle Troppau*) a od roku 1944 pak hlavní venkovské služebny (*Hauptausseinstelle Troppau*) a podléhaly mu venkovské služebny (*Aussendienststelle*) v Jeseníku, Šumperku, Lanškrouně, Šternberku, Novém Jičíně

⁶ Srov. Nina PROKEŠOVÁ – Václav ŠTĚPÁN (edd.), *Opavsko ve dnech Mnichova: vybrané dokumenty z let 1938–1939*, Opava 1969.

⁷ Na tomto místě je nutné stručně nastínit dějiny protinacistického hnutí na Opavsku. Již během podzimu 1938 vznikla mezi českým obyvatelstvem ilegální skupina Obrana Slezska, která byla napojena na ostravskou pobočku vojenské odbojové organizace Obrana národa. Na činnost uvedené skupiny, rozbité Gestapem na podzim 1940, volně navázaly další organizace (Lvíce, komunistický odboj), které byly postupem času rovněž značně postíženy nacistickými represemi. Z jejich pozůstatků se pak koncem roku 1942 zformovala Obrana kraje opavského, jejíž činnost navzdory zatčení některých členů pokračovala až do osvobození. Základní přehledovou práci k dějinám odboje na Opavsku představuje Jaromír PAVLÍČEK, *Opavské Slezsko v boji proti nacistické okupaci*, Opava 2003. Dále je třeba zmínit materiály, shromážděné v 70. a 80. letech historicko-dokumentační komisí opavské odbočky Československého svazu bojovníků za svobodu, z nichž část je v současnosti dostupná na webu Knihovny Petra Bezruče, online: http://www.okpb.cz/el_databaze/archiv_svazu_bojovniku/, stav k 11. 10. 2013. Originály dokumentů jsou uloženy ve Slezském zemském muzeu (dále SZM).

⁸ Činnosti Gestapa se, zejména v souvislosti s procesem arizace židovského majetku, stručně dotýká Jan DVOŘÁK, *Konečné řešení židovské otázky v Opavském vládním obvodu – deportační transporty do Terezína a na východ*, in: Židé a Morava. Sborník z konference konané dne 5. listopadu 2008. Kroměříž, 2009, s. 298–312. (online: http://www.krmovskasynagoga.cz/ke%20stazeni/konecne_reseni.pdf, stav k 11. 10. 2013).

⁹ V rámci výzkumu byla prostudována bezpečnostně-politická agenda ostravské expozitury Moravskoslezského zemského národního výboru a dokumenty Mimořádného lidového soudu v Opavě (oba fondy uloženy v Zemském archivu v Opavě).

¹⁰ Stanislav BIMAN a kolektiv, *Kdo byl kdo v říšské župě Sudety*, Litoměřice 2008. (Vydáno elektronicky na CD).

a Svinově.¹¹ Řada příslušníků byla absolventy „kurzů tajné policie“ ve Fürstenbergu u Berlína.¹² V čele opavské centrály podle poválečných záznamů Státní bezpečnosti stál nejprve Dr. Machule,¹³ v roce 1940 nahrazený Dr. Kulzerem,¹⁴ kterého v roce 1944 vystřídal Grauel.¹⁵

Ten je ve zprávách poválečných československých vyšetřovatelů uváděn pod křestním jménem Eduard, ve skutečnosti však šlo o Erharda Grauela, narozeného roku 1910 v Lagensalze, člena NSDAP, SS a SA od roku 1933. V době příchodu do Opavy již měl Grauel za sebou účast na protizidovských pogromech v Liepaje na území dnešního Lotyšska v roce 1941,¹⁶ účast ve zpravodajské „akci Zeppelin“¹⁷ na východní frontě roku 1942 a službu ve Vratislavi.

Struktura úřadu v průběhu let 1938–1945 přirozeně doznala určitých dílčích změn, které jsou v prozkoumaných pramenech zdokumentovány jen útržkovitě. Stěžejní roli pochopitelně hrálo exekutivní oddělení, vedené nejprve pod pořadovým číslem II., od roku 1943 pak pod číslem IV. V jeho čele se vystřídali kriminální radové Gustav Gebhardsbauer a Hans Rühlemann.¹⁸ Exekutivnímu oddělení dále podléhaly jednotlivé referáty, které se zabývaly činností komunistů, poslechem nepřátelského rozhlasu, pracovnívou opozicí, problematikou cizinců, sabotážemi, obranným zpravodajstvím, církevními záležitostmi, ochranou státních činitelů, vedením kartoték a evidencí konfidentů.¹⁹

Poválečná databáze vytvořená československými vyšetřujícími orgány uvádí 140 příslušníků opavského Gestapa, z toho 14 žen. Tento počet však patrně nebude úplný, chybí zde kupříkladu obávaný gestapák Winke, kterého ve svých pozdějších vzpomínkách zmiňovalo několik spolupracovníků odboje.²⁰ Na druhou stranu však soupis patrně obsahuje některá jména dvakrát.²¹

¹¹ Archiv bezpečnostních složek (dále jen ABS), fond *Výpovědi příslušníků Gestapa a SD* (dále jen *Výpovědi*), 52-84-6, s. 35. Na území předmnichovského československého Slezska později po německém vpádu do Polska vznikla ještě venkovská služebna Gestapa v Českém Těšíně, která podléhala vedoucí služebně v Katovicích.

¹² ABS, *Výpovědi*, 52-1/334, s. 35.

¹³ Walter Machule, nar. 1908, v říjnu 1938 byl zástupcem velitele Einsatzkomanda z Ratiboře, po přeložení z Opavy sloužil v Bordeaux, Katovicích a Štýrském Hradci (Gratz).

¹⁴ Egon Kulzer, narozen 1906, z Opavy přeložen do Kolína nad Rýnem (Köln), zahynul v závěru války.

¹⁵ ABS, *Výpovědi*, 52-84-6, s. 36.

¹⁶ Andrew EZERGAILIS, *The Holocaust in Latvia 1941–1944*, Riga 1996. V roce 1971 byl Grauel usvědčen z podílu na dvou akcích, které si celkově vyžádaly kolem 280 obětí. Grauelův proces patrně oživil zájem československých úřadů o jeho činnost na Opavsku během války, jelikož v červenci 1972 si pracovníci StB vyžádali z archivu spis příslušníka Gestapa Eduarda Hurníka za účelem studia údajů o Grauelovi. (ABS, *Výpovědi*, 52-1/186, kontrolní list archivního svazku.)

¹⁷ Akce Zeppelin (v originále „Unternehmen Zeppelin“) byla pokusem německých bezpečnostních orgánů vytvořit ze sovětských válečných zajatců dobrovolnické skupiny pro výzvědnou a diverzní práci za frontou.

¹⁸ ABS, *Výpovědi*, 52-84-6, s. 39. Rühlemann se narodil roku 1901, civilní profesí byl bankovní úředník. Mimo funkce přednosty exekutivního oddělení v Opavě po jistou dobu zastával také post zástupce vedoucího úřadovny.

¹⁹ ABS, *Výpovědi*, 52-84-6, s. 39–50.

²⁰ Winke roku 1942 vyšetřoval jaktařského restaurátéra Jaroslava Horáka kvůli poslechu zahraničního rozhlasu v jeho podniku. V létě 1942 se podílel na zákroku proti vlastenecky se projevujícím Čechům v Milostovicích. Vojtěch Seibert, vůdčí osobnost českého veřejného života v okupovaných Milostovicích, později tvrdil, že po zatčení milostovických mužů několik žen napsalo Hitlerově sestře dopis se stížností na neopodstatněnou perzekuci, načež prý byl Winke přeložen na frontu. Zda mělo toto přeložení skutečně souvislost s uvedeným dopisem, však samozřejmě nelze ověřit. Jisté je, že vyšetřování v Milostovicích bylo zastaveno, patrně pro nedostatek důkazů. Viz Slezské zemské muzeum (dále jen SZM), materiály Historicko-dokumentační komise Okresního výboru Československého svazu protifašistických bojovníků Opava (dále jen HDK OV ČSPB Opava).

²¹ Např. jméno František Riedel (počešťování křesťanských jmen ve vyšetřovacích spisech představuje běžnou praxi) se objevuje dvakrát. Jednou je Riedel uveden jako policejní inspektor, vedoucí správního a hospodářského oddělení v letech 1942–1945. Stejnomený úředník v hodnosti kriminálního asistenta měl mít v letech 1939–1945 postupně na starost problematiku sabotáží, neoprávněného držení zbraní a homosexuality. Můžeme pouze spekulovat, zda se jednalo o totožnou osobu, která během války vystřídala všechny uvedené funkce, nebo o dva jmenovce. (ABS, *Výpovědi*, Seznam příslušníků Gestapa – kraj Ostrava, 52-84-6, s. 41.)

Vyloučit nelze ani možnost, že vyšetřovatelé nedopatřením zapsali do seznamů i některé příslušníky jiných německých bezpečnostních složek.²²

Ačkoliv přesná čísla nejsou k dispozici, lze konstatovat, že nemalou část osazenstva tvořili sudetští Němci. Některí z nich zůstali po válce v ČSR, kde byli následně vyšetřováni. Výsledkem jsou výslechové protokoly, jejichž výpovědní hodnotu lze označit za problematickou, zejména pokud se jedná o hodnocení vlastní úlohy vyslychaných. Ti se pochopitelně snažili svůj podíl na akcích Gestapa bagatelizovat, případně i argumentovat svými údajnými pokusy o pomoc zatčeným odbojářům. Na druhou stranu, někteří zadrženi příslušníci Gestapa ve snaze zvděčit se vyšetřovatelům ochotně vypovídali o činnosti svých říšskoněmeckých kolegů. To bylo patrně dáno i faktem, že dotyční sudetští Němci, jak ostatně uvidíme dále, obvykle zastávali u opavského Gestapa pouze pomocné funkce, zatímco exekutivní pracovníci si od nich zřejmě často udržovali jistý odstup. I to byl jistě jeden z důvodů, proč se zatčení Gestapáci po válce příliš nesnažili své bývalé kolegy krit.

Výpovědi zatčených obvykle začínají vyličením jejich motivace pro vstup do řad Gestapa. Poměrně detailní svědectví po sobě zanechal Eduard Hurnik, civilním povoláním učitel tance původem z Bohumína.²³ Po vyhlášení totální války roku 1943²⁴ byla jeho škola uzavřena a Hurnik dostal nařizeno najít si práci v odvětví, které by bylo prospěšnější pro německé válečné úsilí. Jelikož se chtěl vyhnout službě ve vojsku nebo u protiletecké ochrany, využil nabídky svého známého Otto Scholze, který pár týdnů předtím nastoupil ke Gestapu.²⁵ Hurnik se údajně k Scholzovu návrhu na zprostředkování práce zpočátku nijak nevyjádřil, „*on však byl toho mínění, že s tím souhlasí.*“ Na základě Scholzova doporučení pak bývalý taneční mistr k 1. květnu 1943 nastoupil ke Gestapu jako kancelářský pracovník v oddělení správy budov, později od března 1944 jako tlumočník.²⁶

Obdobně jako Hurnik, i řidič Viktor Linke²⁷ podle vlastního svědectví práci u Gestapa přijal na doporučení známého. Později, když byly roku 1944 omezeny přiděly benzínu, nastoupil Linke jako pomocná kancelářská síla. Další z řidičů opavského Gestapa Karel Schmidt tvrdil, že mu toto místo bylo přiděleno pracovním úřadem.²⁸

Jako šofér působil též Evžen Peter, původním jménem Prda.²⁹ Ten byl původně soukromým autodopravcem, kvůli vysoké dani z automobilů však prý musel svůj vůz prodat a najít si místo jako řidič. Ke Gestapu jej údajně stejně jako Schmidta přidělil pracovní úřad. Během své služby vystřídal několik působišť na územích obsazených Německem, v listopadu 1941 však onemocněl. Podle vlastního tvrzení své zdravotní problémy úmyslně zveličoval, aby se vyhnul frontovému nasazení. Nakonec byl během jara 1942 přidělen k referátu opavského Gestapa, který měl na starost dohled nad pracovní morálkou obyvatelstva.

²² Podobné nejasnosti a nepřesnosti panují i v poválečných seznamech příslušníků Gestapa působících na území protektorátu, které jsou zveřejněny na webu Ústavu pro studium totalitních režimů. (online: <http://www.ustrcr.cz/data/pdf/projekty/doba-nesvobody/gestapo-seznam.pdf>, stav k 11. 10. 2013).

²³ ABS, *Výpovědi*, 52-1/186. Hurnik, narozený v roce 1895, pocházel z české rodiny, ale absolvoval německé školy. Po záboru Těšínska Polskem v říjnu 1938 se přestěhoval z rodného Bohumína do Opavy. Od května 1938 byl členem SdP, později NSDAP. Vstoupil též do SA, podle svého tvrzení se však akci této nacistické organizace kvůli pracovnímu vytížení neúčastnil a posléze z jejích řad vystoupil.

²⁴ K proklamativnímu vyhlášení totální války došlo v únoru 1943.

²⁵ Scholz podle poválečných záznamů pracoval ve správním a hospodářském oddělení, později v obranném zpravodajství a v registratuře.

²⁶ ABS, *Výpovědi*, 52-1/186, s. 34.

²⁷ ABS, *Výpovědi*, 52-1/282. Linke, narozený roku 1905 v Javorníku, byl od roku 1935 členem SdP.

²⁸ ABS, *Výpovědi*, 52-1/405. Schmidt se narodil roku 1905 v Cukmantlu (Zlaté Hory) na Jesenicku. V květnu 1935 vstoupil do SdP, údajně „*v domnění, že tato strana prosazuje samosprávu Němců na území sudet, v rámci republiky československé.*“

²⁹ ABS, *Výpovědi*, 52-1/334, s. 36. Peter se narodil roku 1902 v Opavě. O jeho případné politické činnosti či členství v nacistických organizacích se prameny nezmiňují.

Méně obvyklý byl případ Gustava Topitsche.³⁰ Ten v únoru 1940 nastoupil k útvaru německých výsadkářů, po zranění při bojové operaci v roce 1942 však byl uznán za neschopného další vojenské služby. Poté působil jako instruktor Hitlerjugend v Teplicích-Šanově, v lednu 1945 pak byl přidělen jako kancelářský pracovník k bezpečnostní policii (Sicherheitspolizei, zkráceně Sipo) v Opavě. V následujících měsících byl Topitsch střídavě přidělován k různým oddělením kriminální i tajné policie. Žádné z policejních pracovišť o frontového veterána, který postrádal odbornou kvalifikaci, zřejmě příliš nestálo. Existují dokonce indicie, že Topitsch trpěl psychickou poruchou.

Jak vyplývá z výše uvedeného, všichni zadrženi příslušníci Gestapa, jejichž poválečné výpovědi se dochovaly v Archivu bezpečnostních složek, zastávali vcelku podružné pozice. Pouze Eduard Hurník se jako tlumočnický v praxi účastnil zákroků proti odboji, jak bude ještě zmíněno. Jediné hodnotné údaje, které mohli dotyční poskytnout československým úřadům, se týkaly personálního obsazení jednotlivých referátů a částečně též konfidentů Gestapa – řidiči totiž nezřídka doprovázeli exekutivní pracovníky na schůzky s jejich informátory.

Právě problematice konfidentů věnovali pováleční vyšetřovatelé značnou pozornost. Ačkoliv o průběhu výsledků zatčených Gestapáků nemáme k dispozici bližší zprávy, stylizace výslechových protokolů nasvědčuje tomu, že ze všeho nejvíce československé policisty zajímali udavači české národnosti.³¹ To se jeví jako pochopitelné vzhledem k faktu, že v roce 1946, kdy se odehrála většina zdokumentovaných výslechů, již probíhal odsun Němců, takže dosud neodhalení čeští kolaboranti přirozeně představovali pro bezpečnostní orgány prioritu.

Viktor Linke vypověděl, že několikrát vezl kriminálního tajemníka Riedla³² k Hrabyni. V lese před obcí se pak Riedel scházel s několika neznámými muži.³³ Dobře informovaný Eduard Hurník uvedl jména několika konfidentů z okolí Zábřeha. Kriminální tajemník Arnošt Vollstedt³⁴ podle Hurníka využíval služeb jakéhosi Kadečky ze Zábřeha. Není bez zajímavosti, že kolem dotyčného konfidenta vznikl spor mezi pracovníky Gestapa. Bedřich Brückner³⁵ Kadečku podezíral, že Vollstedtovi poskytuje pouze podřadné informace a že by mohl být „vytěžen“ důkladněji.

Dále byl v Hurníkově výpovědi zmíněn jistý Max Jančařík, který měl mít podíl na odhalení spolupracovníků partyzánů v obci Cotkytle.³⁶ Hurník dále zmínil i několik podporovatelů partyzánů ze Zábřezska, kteří po zadržení přislíbili spolupráci s Gestapem. K těm patřili Karel Holouš, jeden z hlavních organizátorů odboje v daném regionu, a jeho pobočník Jaroslav Tannert, zadrženi na podzim 1944.³⁷ Podle Hurníkova mínění nebylo možné považovat Holouše s Tannertem za konfidenty, jelikož dotyční se nesnažili svým spolupracovníkům z odboje uskočit. Holouš údajně naznal, že další činnost jeho ilegální sítě by přinesla pouze zbytečné oběti, a snažil se s vědomím šéfa opavského Gestapa Grauela působit na své známé, aby se nepouštěli

³⁰ ABS, *Výpovědi*, 52-1/484. Topitsch se narodil roku 1922 v „Losinách“ (patrně Velké Losiny). V roce 1945 se, údajně na nátlak nadřízených, přihlásil do SS.

³¹ Např. Viktor Linke uvádí: „O spolupráci gestapa s obyvatelstvem, speciálně s obyvatelstvem českým, nemohu ničeho udati“.

³² Jak bylo zmíněno výše, seznam členů opavského Gestapa udává dvě osoby jménem František Riedel. Pokud se nejedná o totožné jedince, v tomto případě zřejmě šlo o pracovníka protisabotážního referátu.

³³ ABS, *Výpovědi*, 52-1/282, s. 4.

³⁴ Podle poválečného seznamu gestapáků působil v Opavě od roku 1939 do konce války, postupně sloužil v levicovém, protiparašutistickém a církevním referátu. Na posledně uvedeném postu měl prý na starost i problematiku Židů a mišenců. ABS, *Výpovědi*, 52-84-6, s. 13. V rozporu s datací údajného Vollstedtova příchodu do Opavy již v roce 1939 Hurník tvrdil, že dotyčný dříve sloužil v Lublinu. (ABS, *Výpovědi*, 52-1/186, s. 92) Buď Vollstedtova služba na uvedeném místě trvala dost krátce, nebo je údaj v seznamu nepřesný.

³⁵ Působil nejprve v Opavě v cizineckém referátu a poté ve Svinově u exekutivy. ABS, *Výpovědi*, 52-84-6, s. 5.

³⁶ Bližší viz Vladimír ČERNÝ, *Protipartyzánské operace na Moravě v letech 1944–1945*, disertační práce Masarykovy univerzity, Brno 2006, s. 66–67. V důsledku zátahu v Cotkytli byli popraveni Josef a Svatoslav Kesselgruberové a hajný Jan Bartoš z Hoštejna. Jejich jména připomíná ve svém svědectví i Hurník.

³⁷ Bližší viz Josef BARTOŠ, *Účast sovětských válečných zajatců v odboji na severní Moravě*, Severní Morava: Vlastivědný sborník. Svazek 15, 1967.

do dalších akcí proti okupantům. Po válce Holouš a Tannert stanuli před Mimořádným lidovým soudem v Opavě, který je osvobodil.³⁸

Iniciativněji si počínal konfident Taláček z Nemile, kterého v létě 1944 náhodně zadrželo německé četnictvo. Po rozhovoru s vedoucím opavského Gestapa Grauelem a vedoucím exekutivy Hansem Rühlemannem Taláček vyjádřil ochotu spolupracovat. Následně Gestapu údajně poskytl informace o několika úkrytech partyzánů v okolí Zábřeha. Když jej odbojáři následně začali podezírat z udavačství, žádal Taláček kriminálního asistenta Kurta Radatze,³⁹ aby mu zprostředkoval pracovní místo.⁴⁰

Zatímco Hurnik byl schopen sdělit podrobnosti k činnosti konfidentů na Zábřežsku, kde se v létě a na podzim 1944 účastnil protipartyzánských operací pod Grauelovým vedením, Evžen Peter poskytl vyšetřovatelům údaje o několika „V-mannech“ z Opavska.⁴¹ K těm prý patřil rolník Pflieger ze Štřemlovice (dnes část Holasovic), který spolupracoval s církevním referátem. Roku 1940 byl však zatčen, protože se veřejně chlubil svými styky s Gestapem. Stolař Toschka z továrny Minerva prý udával Čechy, kteří vedli politické debaty v hostinci v Kylešovicích.

S Gestapem měl podle Petera spolupracovat též jistý Ullmann z Nových Sedlic, napojený na ilegální skupinu, která podpálila budovy německých pracovních úřadů v Moravské Ostravě a Olomouci. Ullmann a další konfidenti, krejčí Richard Včelka a jistý Münzberger,⁴² se prý scházeli s kriminálním komisařem Schmidtem⁴³ v kavárně „Raida“. Pro Schmidta dle Petera pracoval i pomocný dělník z Kylešovic Max Postulka.

Pozornost zasluhuje též Peterovo svědectví o skupině zhruba dvou desítek sovětských zajatců, které vedl poručík Ilja Mawlenko. Dotyční působili jako provokatéři – vydávali se za uprchlíky nebo nabízeli Čechům ke koupi zbraně. Za jejich služby je Grauel a Schmidt odměňovali penězi, cigaretami a alkoholem.⁴⁴

Jak vidno, o některých konfidentech se zachovaly určité detaily. Útržkovitější informace máme k dispozici o samotných gestapácích. Většina vyslychaných po válce uvedla pouze informace o personálním složení jednotlivých referátů, bližší podrobnosti o konkrétních osobách se v pramenech objevují spíše výjimečně. Nejlépe informován byl opět Eduard Hurnik, který jako tlumočnický spolupůsobil při některých zákrocích proti odboji a měl tudíž možnost blíže poznat pracovníky exekutivního oddělení a jejich metody.

Během akcí proti partyzánům na Šumpersku a Zábřežsku od jara do podzimu 1944 Hurnik nezřídka přicházel do styku s šéfem exekutivy Rühlemannem. Ten se často osobně účastnil výslechů zatčených, při nichž používal násilí. Hurnik se podle vlastních slov při jedné příležitosti Rühlemanna zeptal, zda je bití vězňů povoleno. Tázaný měl údajně opáčit, že vyslychající orgán smí zatčenému uštknout pět ran.⁴⁵ Toto nařízení Rühlemann ovšem obcházel tak, že při bití zpravidla napočítal čtyři rány a poté začal znovu počítat od jedné.⁴⁶ Rühlemann měl prý také hlavní

³⁸ ABS, *Výpovědi*, 52-1/186.

³⁹ V roce 1939 sloužil u nezjištěného referátu v Ostravě, odkud byl převezen do Opavy. Zde postupně vyřizoval agendu týkající se levicové opozice, poslechu zahraničního rozhlasu, parašutistů a partyzánů, v závěru války působil v obranném zpravodajství. ABS, *Výpovědi*, 52-84-6, s. 41.

⁴⁰ ABS, *Výpovědi*, 52-1/186, s. 58, 91–92.

⁴¹ Vertrauensmann, tedy důvěrník.

⁴² Zde se s velkou pravděpodobností jednalo o Josefa Minsbergera, jehož případ bude zmíněn dále.

⁴³ Helmut Schmidt vedl zpravodajskou sekci a měl na starost evidenci konfidentů. ABS, *Výpovědi*, 52-84-6, s. 46.

⁴⁴ ABS, *Výpovědi*, 52-1/334, s. 31–32.

⁴⁵ Srov. Václav ADAMEC: *Referát* s. 39–40.

⁴⁶ ABS, *Výpovědi*, 52-1/186, s. 35–36. Rühlemannovu brutalitu dosvědčil také Karel Schmidt, podle něhož prý dotyčný úředník v červenci 1944 vyzýval obyvatele Velkých Heraltic k lynčování zajatého amerického letce. Ten byl z Rühlemannova popudu zbit, ale k jeho zamýšlenému oběšení nedošlo, jelikož se přítomným nepodařilo sehnat provaz. Rühlemann se Schmidtem a dalším gestapákem poté zajatce převezli do Opavy a předali vojenským orgánům. (ABS, *Výpovědi*, 52-1/405, s. 3.) Případ je třeba vnímat v kontextu dobové právní praxe, kdy justiční orgány tolerovaly násilnosti německého obyvatelstva vůči zajatým letcům jakožto „akt odplaty“ za nálety. Srov. Ladislav KUDRNA, *Českoslovenští letci ve Velké Británii a válečné fenomény*, Praha 2006.

slovo při odesílání zatčených do koncentračních táborů v rámci tzv. ochranné vazby.⁴⁷ Kromě toho příležitostně dohlížel na průběh poprav. Viktor Linke uvedl, že v roce 1943 nebo 1944 vezl Rühlemanna a úředníka kriminální policie do Vlčic, kde byli následně na nádvoří tamního zámku pro výstrahu pověšeni dva polští dělníci před zraky zhruba stovky svých krajanů.⁴⁸

Kromě Rühlemanna si podle Hurníka značně brutálně počínal Bedřich Brückner: „*když se mu zatčený ihned nepřiznal k něčemu, co třeba ani neudělal, přehodil ho Brückner přes lavici a býkovicem ho byl (sic!) tak dlouho, až vyslýchaný omdlel*“.⁴⁹ Při jedné příležitosti se Hurník s Brücknerem prý kvůli týrání zadržených slovně střetli.⁵⁰ Za vůbec nejtvrďšího mučitele vězňů Hurník označil Vollstedta, který hojně využíval svých zkušeností z Lublinu a zavedl metodu tzv. „kozla“ – vězeň byl spoután na ruku, kterými si objímal kolena. Následně mu gestapáci protáhli pod koleno kovovou tyč a zavěsili jej mezi stoly, načež následovalo bití.⁵¹

V poválečných výpovědích se často objevují zmínky o posledním šéfu opavského Gestapa Grauelovi, většinou však velmi obecné. Pouze Hurník vzpomínal, že Grauel na rozdíl od brutálního a patrně nepřilíživě inteligentního (jak se zdá i z výše zmíněných Brücknerových výtek k metodám Vollstedtovy práce s konfidenty) Vollstedta podpořil návrh na využití Tannerta a Holouše k nenásilné pacifikaci hnutí odporu v okolí Zábřeha.⁵²

O konkrétních akcích Gestapa proti odboji se dochovaná svědectví opět zmiňují pouze útržkovitě. Hurník připomíná protipartyzánské akce na Šumpersku a Zábřežsku v roce 1944, při nichž došlo k již výše zmíněnému zátahu v Cotkytlí a zatčení Holouše s Tannertem. Další akci, o které Hurník poskytl konkrétnější svědectví, bylo odhalení partyzánského úkrytu v domě rodiny Hyklových ve Štamberku v září 1944.⁵³ Po následné popravě Františky Hykové prý Hurník na žádost jejího manžela hmotně podporoval zatčeného syna Hyklových Milana.⁵⁴ Podrobný rozbor Hurníkova líčení uvedených zákroků v komparaci s dalšími prameny a dosavadní literaturou by představoval námět pro samostatný článek.

Řadu protipartyzánských zátahů v obvodech venkovských ústředí prý řídil osobně Grauel, dále se na nich podíleli i jiní opavští gestapáci – Rühlemann (který krom jiného velel i zmíněnému zátahu v domě Hyklových), Radatz, Vollstedt, Gottwald⁵⁵ a další. Sám Hurník se jako tlumočnick zúčastnil některých zatýkání. Ta často probíhala v nočních hodinách, jak bylo u Gestapa běžnou praxí.⁵⁶

Zásahy proti odboji ovšem nepředstavovaly zdaleka náplň činnosti Gestapa. Například Evžen Peter u poválečného výslechu vzpomínal na své zařazení v oddělení pracovní morálky: „*Moje práce spočívala v tom, že když některý dělník jiné než německé národnosti opustil bezdůvodně práci, vyplnil jsem formulář k zadržení dělníka a vepsal jsem jej do kartotéky hledaných dělníků*“.⁵⁷

⁴⁷ Ochranná vazba (*Schutzhaft*) umožňovala preventivní uvěznění podezřelé osoby bez soudu. Na transporty vězňů dohlížel rovněž sekretář Scholz. (ABS, *Výpovědi*, 52-1/186, s. 98).

⁴⁸ ABS, *Výpovědi*, 52-1/282, s. 4.

⁴⁹ ABS, *Výpovědi*, 52-1/186, s. 35–36.

⁵⁰ ABS, *Výpovědi*, 52-1/186, s. 91.

⁵¹ ABS, *Výpovědi*, 52-1/186, s. 37.

⁵² ABS, *Výpovědi*, 52-1/186, s. 39.

⁵³ V době zákroku Gestapa se v domě ukrývali odbojář Jan Najvar a Jan Syrek. Prvně jmenovaný se při zatýkání zastřelil, druhý byl zatčen společně s Františkou Hyklovou a jejím synem Milanem. Ten se jako jediný z uvedené trojice dožil konce války. Blíže viz Josef ADAMEC, *Štamberk a německá okupace IX*, Štamberk – zpravodaj města, 2/2007, s. 10–14.

⁵⁴ ABS, *Výpovědi*, 52-1/186, s. 95. Stejně tak prý Hurník na žádost starosty ze Skalce u Zábřeha intervenoval ve prospěch tamních zatčených občanů a dalších osob.

⁵⁵ Erich Gottwald během války působil v Ostravě a Opavě, na posledně uvedeném místě sloužil nejprve v církevním referátu, později byl pověřen zpravodajskou službou a následně evidencí konfidentů.

⁵⁶ Srov. Václav ADAMEC, *Referát*, s. 38.

⁵⁷ ABS, *Výpovědi*, 52-1/334, s. 30.

Určitý vhled do dalších aktivit Gestapa umožňují také útržkovitě dochovaná hlášení, uložená ve Státním okresním archivu v Opavě. Ta se týkají především dvou témat – evidence zahraničních dělníků z okupovaných východních území a monitorování činnosti duchovních. Dílčí pozornost je v materiálech věnována i kontrole zpráv v tisku. Jednotlivé relace jsou bohužel dosti stručné.⁵⁸

Pozornost zasluhuje i pohled „druhé strany“, tedy účastníků a spolupracovníků domácího odboje. V jejich vzpomínkách se většinou objevují jen vcelku obecné zmínky o výsleších na Gestapu, o konkrétních lidech a jejich metodách pamětníci vypovídali nepříliš často. Zvláštní pozornost zasluhuje případ Františka Sobotíka, jednoho z vůdčích představitelů odbojové skupiny Obrana Slezska, popraveného v dubnu 1943 ve Vratislavi. Před svou smrtí prý Sobotík žádal bratra, který jej počátkem roku 1943 navštívil ve vězení, aby zjistil příjmení a místo pobytu opavského gestapáka s křestním jménem Kurt, který si při výsleších počínal nejsurověji. Sobotík si přál, aby byl dotčený po válce postaven před soud.⁵⁹

Nekompletní poválečný seznam pracovníků opavského Gestapa, v němž navíc u některých osob chybí jména, neumožňuje dotčeného zcela spolehlivě identifikovat. Přesto lze vyslovit hypotézu, že se s nemalou pravděpodobností mohlo jednat o Kurta Radatze, jehož aktivní účast na mučení vězňů potvrdil i Hurník. Ve zmíněném soupisu gestapáků jinak jmenovitě figuruje ještě Kurt Schuhmann, ten však pracoval u církevního referátu.⁶⁰

Další drobnou vzpomínku na konkrétního příslušníka Gestapa nacházíme ve zprávě o činnosti odbojové skupiny Obrana kraje opavského, sepsané roku 1969. Podle ní byl v květnu 1944 nacisty zadržen člen skupiny Josef Minsberger, kterého následně vyslyšel již zmíněný Erich Gottwald. Ten Minsbergerovi hrozil uvězněním za jeho účast při incidentu 18. března 1938, kdy skupina Čechů v Opavě demonstrativně převrátila automobil sudetoněmeckého předáka Konrada Henleina.⁶¹ Minsberger údajně z obav před trestem poskytl vyšetřovateli informace, které vedly k zatčení několika osob včetně předního představitele odbojové skupiny Maxmiliána Trupara.⁶² Jeví se jako velmi pravděpodobné, že Minsberger byl totožný s oním „Münzbergerem“, jehož Evžen Peter údajně vidal v kavárně „Raida“ ve společnosti komisaře Schmidta. Taktéž řidič Karel Schmidt, který podle vlastních slov s konfidenty jinak nepřišel do styku, se ve své výpovědi stručně zmínil o stycích tajemníka Gottwalda s jistým „Josefem Münzbergerem“.⁶³

O Minsbergerově konfidentské činnosti se okrajově zmiňuje i starší literatura.⁶⁴ Podle té se pokusy o nasazení Minsbergera jako provokatéra při rozkrývání dalších odbojových buněk na Opavsku nezdařily, jelikož jeho spolupráce s nacisty vešla poměrně brzy ve známost. Snad právě proto se jej Gestapo následně pokusilo využít při akcích na Zábřežsku, kde se dotčený mimo jiné zúčastnil zároku proti partyzánům na Drozdovské pile v září 1944. U akce, řízené osobně Grauelem, byl přítomen také Eduard Hurník, který svou účast později u výslechů zamlčel. Právě podíl na zmíněném zásahu přispěl k tomu, že byl Hurník po válce v Olomouci odsouzen k smrti.⁶⁵

Osudy většiny pracovníků opavské ústředny Gestapa v závěru války a po jejím skončení zůstávají zahaleny tajemstvím. Před příchodem fronty se ústředna za ne zcela zdokumentovaných

⁵⁸ Státní okresní archiv (dále jen SOKA) Opava, fond *Gestapo Opava*.

⁵⁹ SMZ, HDK OV ČSPB Opava.

⁶⁰ ABS, *Výpovědi*, Seznam příslušníků Gestapa – kraj Ostrava, 52-84-6, s. 50.

⁶¹ Dobový tisk se v souvislosti s Henleinovou návštěvou v Opavě zmiňuje pouze o protihenleinovských manifestacích místního českého obyvatelstva, žádná výtržnost české strany však není bezprostředně doložena. (Srov.: *Z Henleinovy návštěvy v Opavě velkolepá manifestace českého lidu*, Národní politika, 20. března 1938, s. 6.) Nepřístupnost archivního fondu opavského policejního ředitelství neumožňuje ověřit podrobnosti této kauzy v agendě bezpečnostního aparátu.

⁶² SZM, HDK OV ČSPB Opava.

⁶³ ABS, *Výpovědi*, 52-1/405, s. 3.

⁶⁴ Otto BRODÁK, *Háj ve Slezsku. Okupace – Odboj – Osvobození 1938–1945*, Háj ve Slezsku 1995, s. 8.

⁶⁵ Jan STEJSKAL, *Konflikty v soužití Čechů a Němců v Zábřehu v letech 1944 až 1946*, magisterská diplomová práce Univerzity Palackého, Olomouc 2013, s. 39–44.

okolností evakuovala. Nejprve došlo k odeslání písemné agendy do Šumperka a příslušníci Gestapa byli podrobeni bojovému výcviku. Hovořilo se o jejich možném odeslání na frontu. Namísto toho dne 22. dubna 1945 přišel rozkaz k ústupu.⁶⁶

Někteří si podle Peterova svědectví již předtím nechali vystavit falešné doklady. Například Rühlemann si obstaral legitimaci bankovního úředníka a údajně uprchl do Eisleben v okrese Halle an der Saale.⁶⁷ Poté, co se gestapáci organizovaně stáhli přes Bruntál do Šumperka, se prý Rühlemann s několika dalšími od skupiny odpojil a 4. května odcestoval osobním vozem. V téže době podle Hurníka byly úřednice Gestapa a manželky příslušníků evakuovány autobusem do Liberce a odtamtud zřejmě dál do Německa. V Šumperku zůstalo zhruba dvacet mužů pod vedením Grauela, který chtěl své podřízené zapojit do obrany před blížící se Rudou armádou.⁶⁸ Během pobytu v Šumperku Hurník od útvaru zběhl a vrátil se domů, takže o dalším postupu Grauelových mužů nemáme zprávy.

Jak již bylo předesláno, československým úřadům se po válce pravděpodobně podařilo zadržet a vyslechnout pouze sudetoněmecké příslušníky opavského Gestapa, kteří u tajné policie zastávali nepříliš významné pozice.⁶⁹ Této okolnosti zadržení také často využívali pro svou obhajobu a vesměs se stavěli do role pouhých vykonavatelů rozkazů. Hurník a Peter se odvolávali na pomoc, kterou údajně během své služby u Gestapa poskytli perzekuovaným Čechům. Peter byl prý za pomoc zatčenému dokonce kázeňsky potrestán čtyřdenním vězením.⁷⁰ I Hurník dle vlastních slov musel čelit výhrůžkám vrchního inspektora Grothause, když během roku 1944 vedl na pracovišti „*politické debaty*“ s kolegy. Mimo to údajně zachránil několik desítek osob před uvězněním.⁷¹

Zmíněné polehčující okolnosti však Hurník zmínil až při výsledku v únoru 1946. V dřívějším protokolu v listopadu 1945 uvedl pouze svou intervenci ve prospěch Milana Hykla. Již u prvního výsledku ovšem ochotně jmenoval několik konfidentů Gestapa. Nabízí se otázka, zda nešlo z Hurnikovy strany o taktiku – udáním konfidentů a uprchlých gestapáků si sám nemohl uškodit, zato měl možnost získat určitou přízeň vyšetřovatelů. Až poté se začal ohlížet po lidech, kteří by byli ochotni svědčit v jeho prospěch. Nešlo by ostatně o nikterak výjimečný případ.⁷²

Pokud jde o Peterovu pomoc pronásledovaným, tu svědecky potvrdil jeho předválečný známý, řezník Otakar Roháč. Ten udal, že Peter na jeho žádost intervenoval ve prospěch několika zadržených, nicméně činil tak za úplatu. Získané peníze, potraviny či cigarety si však Peter údajně nenechával pro sebe, ale používal je k podplácení svých kolegů. Takto měl Peter zachránit i Roháčova švagra Rudolfa Víchu, zatčeného v červenci 1944 za sabotáž.⁷³

Vyslovit jednoznačný soud o povaze činnosti zadržených patrně nelze. Dost možná skutečně nesouhlasili s brutálním zacházením s některými vyslychanými, možná opravdu některým vězňům poskytli určitou pomoc, zároveň však zřejmě plnili většinu svěřených úkolů.

Jaká tedy byla celková bilance výsledků, prováděných v letech 1945–1946 především pracovníky Státní bezpečnosti Hoffmannem a Mlýnkem? Žatčení vcelku shodně a spolehlivě popsali personální strukturu opavské ústředny Gestapa a zejména Hurník s Peterem poskytli informace o některých konkrétních akcích. Především Hurnikovo líčení protipartyzánských operací v posledních dvou válečných letech lze po srovnání s výsledky dosavadního bádání hodnotit

⁶⁶ ABS, *Výpovědi*, 52-1/186, s. 95.

⁶⁷ ABS, *Výpovědi*, 52-1/334, s. 35.

⁶⁸ ABS, *Výpovědi*, 52-1/186, s. 96.

⁶⁹ Obdobná situace nastala též v případě služben Gestapa v Moravské Ostravě a Českém Těšíně, odkud většina vedoucích a exekutivních pracovníků včas uprchla. (Srov. Mečislav BORÁK, *Spravedlnost podle dekretu. Retribuční soudnictví v ČSR a Mimořádný lidový soud v Ostravě (1945–1948)*, Šenov u Ostravy 1998, s. 199–205.)

⁷⁰ ABS, *Výpovědi*, 52-1/334, s. 37.

⁷¹ ABS, *Výpovědi*, 52-1/186, s. 96–97.

⁷² Srov. Michal ČERVENKA, *Čeští tlumočníci v Petschkově paláci 1939–1945. Nevděčná práce, nebo cesta nahoru?*, magisterská diplomová práce Univerzity Jana Evangelisty Purkyně, Ústí nad Labem 2008.

⁷³ ABS, *Výpovědi*, 52-1/334, s. 37.

jako věrohodné. Otázkou však přirozeně zůstává, do jaké míry vyslýchaný „přibarvil“ svou roli v popisovaných událostech. Konkrétně pro dějiny odboje přímo na Opavsku poskytují dochovaná svědectví pouze minimum informací.

Dále Hurník, Peter a v podstatně menší míře i ostatní umožnili dílčí náhled do vztahů na jejich pracovišti a do mentality některých exekutivních pracovníků. Neucelenost těchto informací však znemožňuje jednoznačně charakterizovat konkrétní osobnosti, ani rekonstruovat určité typizované vzorce chování. Dochované výpovědi také dokládají některé metody a praktiky Gestapa, jako časté zatýkání v nočních hodinách nebo obcházení předpisů pro používání fyzického násilí u výslechů. Obdobné postupy ve svých studiích popisují též Oldřich Sládek a Václav Adamec.

Praktický užitek měly pro československé vyšetřovatele zejména údaje o konfidentech z řad českého obyvatelstva. Díky výpovědím příslušníků Gestapa bylo zahájeno vyšetřování Tannerta, Holouše, Ullmanna a dost možná i dalších. Svou roli tyto poznatky sehrály v soudním procesu s Josefem Minsbergerem, popraveným 3. června 1946 v Opavě.⁷⁴ Ohledně pobytu dalších gestapáků zatčení nemohli (či nechtěli) až na vzácné výjimky nic bližšího udat.

Ani ochota vypovídat však některé nezachránila před trestem. Ten byl nejpřísnější v případě Eduarda Hurníka, popraveného 3. května 1947 v Olomouci v souvislosti s akcí na Drozdovské pile.⁷⁵ Z jmenovitě známých představitelů opavské exekutivy byl po válce v ČSR popraven pouze Leopold Steidorf, jehož odsouzení však souviselo zejména s jeho pozdější činností na ostravské ústředně.⁷⁶ Jiní, jako Grauel, byli později odsouzeni k nižším trestům v Německu, byť konkrétně Grauelovo odsouzení nemělo přímou spojitost s jeho činností na Opavsku. Podrobnější pátrání po osudech opavských gestapáků je však již mimo rámec této studie.

Summary

Personnel Structure and Activities of German Secret Police (Gestapo) in Opava

The article is based on the post-war investigation records, original documents of Gestapo in Opava, and reminiscences of former resistance fighters. The Gestapo office in Opava was established in autumn 1938 and it supervised six subordinate offices in the occupied Silesia and Northern Moravia. It is possible to describe the Gestapo actions against the resistance movement in Zábřeh area thanks to the extant documents. Records from other regions are very fragmentary. The post-war testimonies of the arrested Gestapo members depict the investigation methods and the use of informers by Gestapo.

⁷⁴ J. STEJSKAL, *Konflikty*, s. 43.

⁷⁵ J. STEJSKAL, *Konflikty*, s. 42.

⁷⁶ ABS, *Výpovědi*, Seznam příslušníků Gestapa – kraj Ostrava, 52-84-6, s. 48. Blíže ke Steindorfovu procesu viz Mečislav BORÁK, *Spravedlnost*, s. 202.

Martin J a n á k

MÍŠEŇSKÉ FIGURKY Z KOMEDIE DELL'ARTE ZE SÉRIE PRO JOHANNA ADOLFA II. VÉVODU ZE SACHSEN-WEIßENFELS VE SBÍRCE SLEZSKÉHO ZEMSKÉHO MUZEA¹

Abstract

The study focuses on a group of six Meissen figures registered in the collection records of the Silesian Museum in Opava in the early 1960s. They depict Commedia dell'arte characters from the series ordered by Johann Adolf II, duke of Sachsen-Weißenfels. The context, function, and commissioning agent of the series as well as the role of the former museum director Edmund Wilhelm Braun in presenting the graphic sources for the series are discussed.

Keywords: Meissen porcelain, china, Commedia dell'arte, Peter Reinicke, Johann Joachim Kaendler, Alexander Hirsch, Silesian Museum, Opava

Edmund Wilhelm Braun publikoval roku 1906 dvě rytiny Françoise Joullaina (1697–1778) ilustrující text *Histoire du Théâtre Italien*, jehož autorem je jeden z nejvýznamnějších principálů italských hereckých společností, Luigi Andrea Riccoboni (1676–1753). Braun určil rytiny jako předlohy k míšeňským figurkám ze série pro Johanna Adolfa II. vévodu ze Sachsen-Weißenfels a publikováním Pierota a Narcisina [obr. 1] včetně jejich předloh zahájil nyní již více než stoleté bádání o vztahu komedie dell'arte a míšeňského porcelánu.² Právě roku 1906 uspořádal Braun v Opavě významnou výstavu evropského porcelánu z 18. století. Bylo na ní představeno přes 900 exponátů z různých evropských porcelánků.³ Míšeň reprezentovalo asi 300 předmětů, z čehož významná část připadla na míšeňskou plastiku. Co se týče badatelského přínosu, poskytla výstava celkový přehled evropské porcelánové produkce a umožnila připsat některé dosud neurčené předměty konkrétním porcelánkám (Höchst, Fürstenberg). Výstavu tvořily především zápůjčky ze soukromých sbírek v Opavě, ve Vídni a v Německu a z muzeí v Rakousku, Německu a Polsku nebo ze slezských zámků knížecích rodů Sulkowski a Lichnowsky. Exponáty přímo z muzejní sbírky byly pouze v menšině. Z prezentovaných předmětů za zvláštní zdůraznění stojí figurky z Weißenfelsovy serie, a to Pantalona⁴ pocházejícího ze sbírky

¹ Předložená studie vznikla za finanční podpory Ministerstva kultury v rámci institucionálního financování na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace Slezské zemské muzeum (DKRVO, MK000100595), interní grantový projekt SZM č. IGS201305/2013.

² Rytiny ilustrovaly spis Luigi Andrea RICCOBONI, *Histoire du Théâtre Italien*, Paris 1728 a 1731. Fotografie předloh i míšeňských figurek publikoval E. W. Braun v poutavé recenzi opavské výstavy. Edmund Wilhelm BRAUN, *Die Ausstellung von europäischem Porzellan im Kaiser Franz Joseph-Museum zu Troppau*, Kunst und Kunsthandwerk IX, 1906, sešit 6 a 7, s. 426–437.

³ Na výstavě nebyl zastoupen porcelán vídeňský, na nějž se výhradně zaměřovala již předchozí přelomová výstava porcelánu v Opavě roku 1903. Svě znalosti o vídeňském porcelánu Braun zúročil roku 1907 v prvních kritických dějinách vídeňské porcelánky, na nichž spolupracoval s Josefem Folnesicsem, a sám zpracoval především kapitoly o vídeňské plastice. Josef FOLNESICS – Edmund Wilhelm BRAUN, *Geschichte der K. K. Wiener Porzellan-Manufaktur*, Wien 1907.

⁴ Srov. jiná zaformování v Západočeském muzeu v Plzni, inv. č. 19257 nebo sedm figurek z této série vyobrazených v Karl BERLING, *Das Meissner Porzellan und seine Geschichte*, Leipzig 1900, tabulka XII.

doktora Augusta Heymanna z Vidně, dále Harlekýny ze sbírky Emila Grauera⁵ a druhé Harlekýny podle stejného modelu i podobně štafírované [obr. 2] ze sbírky doktora Alexandra Hirsche (narozen 1861) z Opavy, z jehož sbírky pocházel ještě vystavený Mezzetin prezentovaný ovšem pod názvem Scapin [obr. 3].⁶ Dále byl vystaven Scaramuz a Tančící Harlekýny, oba z Grauerovy sbírky.⁷ Vefejnosti tak bylo představeno pět z předpokládaných celkem 18 figurek Weißenfelsovy serie. Vystavené figurky komediantů se však neomezovaly pouze na ni, a tak byl prezentován i rozměrnější Kaendlerův Tančící pár Harlekýna s Harlekýnou představující špičku vystavených porcelánových plastik, a to nejen v rámci tématu komedie dell'arte.

Ve sbírce Slezského zemského muzea se dnes nachází šest postav ze série pro vévodu ze Sachsen-Weißenfels, jmenovitě již zmínění Narcisin de Malalbergo (model č. 576), Tančící Harlekýna (model č. 455), Mezzetin (model č. 1721) a dále Giangurgolo Calabrois (model č. 1163) [obr. 4], Beltrame (model č. 1355) [obr. 5] a Capitan Italien (model č. 1063) [obr. 6]. Všechny jsou v menší či větší míře poškozeny a některé částečně restaurovány. Pravděpodobně se nedostaly do sbírky za Braunova působení, ale na přelomu 50. a 60. let 20. století jako konfiskáty. Dvě z nich byly do přírůstkových knih zapsány snad před rokem 1960 a čtyři až v roce 1963. Minimálně figurky Mezzetin a Tančící Harlekýna, zmíněné již v souvislosti s opavskou výstavou, ale je možné, že úplně všechny, pocházejí původně ze sbírky opavského obchodníka a sběratele umění dr. Alexandra Hirsche, který byl od roku 1906 členem kuratoria Muzea císaře Františka Josefa I. pro umění a řemesla v Opavě.⁸ Hirschovy znalosti a zájem o umění dodnes dokazuje také několik uměleckých předmětů uchovávaných ve Slezském zemském muzeu,⁹ i jeho autorství katalogu rakouských medailí ze sbírky jeho otce Josefa Ferdinanda Hirsche.¹⁰

Modely pro tuto sérii jsou na základě zápisů v pracovních zprávách připisovány Peteru Reinickemu (1711/1712–1768), některé ve spolupráci s Johannem Joachimem Kaendlerem (1706–1775), a datují se do roku 1744 nebo krátce před ním. Objednavatelem této největší série míšeňských figurek na téma komedie dell'arte byl Johann Adolf II. vévoda ze Sachsen-Weißenfels (narozen 4. září 1685 ve Weißenfels, zemřel 16. května 1746 v Lipsku). Johann Adolf II. vyrůstal na šlechtickém dvoře, kde divadlo, opera a hudební představení byly součástí každodenního života, a již jeho děd, vévoda August, nechal v Halle, tehdejším sídle rodu, zřídit „Comödienhaus“, který fungoval až do roku 1738 a hrály se v něm zpo-

⁵ Nejvýznamnější součástí Grauerovy sbírky byla sbírka tajného dvorního rady Eduarda Kaully ze Štuttgartu, kterou Grauer získal roku 1905. Více o Grauerově sbírce, z níž byl veškerý evropský porcelán nevídeňské provenience představen na opavské výstavě roku 1906, Edmund Wilhelm BRAUN, *Sammlung Emil Grauer, Troppau (hervorragende Porzellane)*, aukční katalog Galerie Helbing, Mnichov 1908.

⁶ Edmund Wilhelm BRAUN, *Katalog der Ausstellung von Europäischem Porzellan, Kaiser Franz Josef Museums für Kunst und Gewerbe in Troppau*, Troppau 1906, č. kat. 621 a 622, s. 87.

⁷ E. W. BRAUN, *Katalog der Ausstellung von Europäischem Porzellan, Kaiser Franz Josef Museums für Kunst und Gewerbe in Troppau*, č. kat. 629 a č. 627, s. 88.

⁸ Obě nesou na spodní straně podstavce nápis „Hirsch“ a Mezzetin navíc starší číslo „21741“, slovo „[P]aar“ a písmena „azz“.

⁹ V podsбірce výtvarného umění Slezského zemského muzea jsou jako dary od dr. Alexandra Hirsche vedeny vídeňské porcelánové figurky sv. Jana Nepomuckého inv. č. U 227 P a Alegorie léta inv. č. U 228 P i fajánsová holba inv. č. U 184 K a jako konfiskáty patrně z jeho majetku kromě dvou popisovaných míšeňských figurek ještě slezská středověká dřevorezba Ecce Homo, inv. č. U 254 B.

¹⁰ Příbuzenské vazby Hirschovy rodiny prezentuje Pavel ŠOPÁK, *Hirschova zahrada v Opavě*, in: Opava. Sborník k dějinám města 5, 2006, s. 39–45. Více k Hirschově sbírce včetně další literatury uvádí Pavel ŠOPÁK, *Edmund Wilhelm Braun*, Opava 2008, pozn. 116, s. 125–126.

čátku především německojazyčné opery, ale i komedie dell'arte.¹¹ Životní roli Johanna Adolfa II. určila ale skutečnost, že jako nejmladší ze sedmi synů Johanna Adolfa I. a Johannny Magdaleny ze Sachsen-Altenburg měl malou šanci převzít po svém otci vládu, a tak začaly jeho přípravy k vojenské kariéře. Koncem roku 1699 vyrazil na kavalírskou cestu do Holandska a do Francie, kde poznal dvorské prostředí, zdokonalil se ve francouzštině i ve vojenských dovednostech a usiloval o audienci u francouzského krále Ludvíka XIV., jímž byl nakonec přijat. Již v sedmácti letech bojoval Johann Adolf II. proti Francii ve válce o španělské dědictví a v roce 1711 ho povolal jeho bratranec z druhého kolene, Fridrich August I., známý jako August Silný (1670–1733), do sasko-polské armády.

Dobový příležitostný tisk z roku 1722 dokládá, že se 17. února Johann Adolf II. zúčastnil, v rámci karnevalových oslav na drážďanském dvoře, slavnostního průvodu nazvaného Caroussel Comique, kde v převleku za Harlekýna vedl kostýmovanou skupinu jezdců a dam ve slavnostních kočárech. August Silný vedl skupinu, kde byli všichni převlečeni za Scaramuze, dále se uplatnily převleky Crispina a Pantalona.¹² Jak upozornila Claudia Schnitzer, Augusta Silného i jeho ženský protějšek v odpovídajícím kostýmu zachytil v malbě Johann Christoph Schütze (1687–1765).¹³ Celkem v průvodu projelo ulicemi Drážďan osm kostýmovaných skupin a svoji jízdu zakončily ve Zwingeru, kde se konala slavnostní přehlídka a závody jezdců. Poté byly v prostorách Zwingeru podávány teplé nápoje a následoval banket v obrazárně Augusta Silného.¹⁴ Další velká slavnost, na níž je doložena účast Johanna Adolfa II., se v Drážďanech konala 9. února 1729 k oslavě návštěvy Fridricha Viléma I. Pruského (1688–1740). Tehdy vystupoval Fridrich Vilém v kostýmu Pantalona a Johann Adolf II. jako Scaramuz, ostatní měli kostýmy sedláků a selek a August Silný představoval hospodského, který hosty neúnavně vyzýval k pití a hodování.¹⁵ Účast Johanna Adolfa II. na těchto oslavách vyplývala především z jeho důležitého vojenského postavení a úspěchů na válečném poli. Vedl saskou armádu v první slezské válce roku 1741 i ve druhé slezské válce v roce 1745. Po smrti svých bratrů Johanna Georga a Christiana se přeci jen ujal 28. června 1736 vlády. Přestože se dvakrát oženil, žádný z jeho synů se nedožil plnoletosti, a tak jeho smrtí šlechtický rod Sachsen-Weißenfels vymřel.

Jak se domnívá Hans Edmund Backer, objednal Johann Adolf II. celou sérii postav komedie dell'arte v roce 1743 v míšeňské porcelánce, snad v souvislosti s desátým výročím

¹¹ Podrobněji ke kultuře a společenským akcím na weißenfelském dvoře Eleonore SENT (ed.), *300 Jahre Vollendung der Neuen Augustusburg – Residenz der Herzöge von Sachsen-Weißenfels, Oper und Theater am Weißenfelser Hof*, Weissenfels 1994, s. 129–139, zvl. s. 129.

¹² Jména všech významných osobností v průvodu uvádí anonymní příležitostný tisk *Kurtze Beschreibung Des von Ihr. Königl. Maj. in Pohlen, und Churfl. Durchl. zu Sachsen, etc. Den 17. Februarii 1722. Zum Beschluß des Carnevals allhier in Dreßden gehaltenen Caroussel-Comique*; Dreßden: Stössel, 1722, nestránkováno <http://digital.bibliothek.uni-halle.de/hd/content/titleinfo/652135>, říjen 2013.

¹³ Tento architekt, sochař a malíř, byl úzce svázán s Weißenfelsem – od roku 1718 působil jako zemský stavitel ve službách Johanna Adolfa II. Více k jeho působení Dirk HERRMANN, *Schloss Zerbst in Anhalt / Geschichte und Beschreibung einer vernichteten Residenz*, (Beiträge zur Denkmalkunde in Sachsen-Anhalt 1, Regensburg 2005. Schützeho akvarely zachycující postavy ze slavnosti reprodukovala Claudia SCHNITZER, *Der König als Scaramuz. August der Starke und das Caroussel Comique 1722 in Dresden*, in: Barbara MARX – Andreas HENNING (edd.), *Venedig Dresden. Begegnung zweier Kulturstädte*, Leipzig 2010, s. 338–341.

¹⁴ Detailně tuto slavnost, zachycenou také na dobových malbách Johanna Alexandera Thieleho i na grafických listech J. C. Stössela, rozebírá Meredith Chilton v kapitole *The Court*. Meredith CHILTON, *Harlequin Unmasked. The Commedia dell'Arte and Porcelain Sculpture*, New Haven 2001, zvl. strany 166–172.

¹⁵ K návštěvě Fridricha Viléma podrobněji M. CHILTON, *Harlequin Unmasked. The Commedia dell'Arte and Porcelain Sculpture*, s. 177–178.

svatby se svojí druhou ženou Friederikou von Sachsen-Gotha (1715–1775).¹⁶ Ta mohla ze svého dětství znát vůbec první v porcelánce vytvořené figurky z komedie dell'arte, tedy šest figurek z Böttgerovy kameniny,¹⁷ které se, jak dokázal Ulrich Pietsch, v kunstkomoře zámku Gotha nacházely v roce 1721, kdy bylo Friederice šest let.¹⁸

Je vhodné si při popisu těchto porcelánových figurek připomenout pro orientaci alespoň základní dějovou linii představení komedie dell'arte. Lze ji přes lokální, charakterovou i početní různorodost jednotlivých hereckých společností zjednodušit, i s ohledem na konkrétní postavy ze série pro vévodu ze Sachsen-Weißenfels, následovně: Pantalone chce provdat svoji dceru za Kapitána Spaventa, syna Doktora Bolarda. Ovšem ona miluje mladého Cinthia, a tak za přispění sluhů jako Harlekýn, Mezzetin a Scaramuz a komorné Kolombíny nakonec úspěšně usilují o sňatek z lásky a nikoli pro peníze.¹⁹

Postavy ze série pro Johanna Adolfa II. jsou tyto: Harlekýn (dvě verze kostýmu označované ancien a moderne), Pierot, Narcisin, Tartaglia, Giangurgolo, Dottore, Capitano, Tančící Harlekýn nebo Hanswurst, Tančící komediantka s kastanětami, Scapin, Scaramuz (dvě verze), Pantalone, Tančící Harlekýna, Beltrame, Mezzetin, Pulcinella. Jedná se často o protějškové plastiky, jejichž postoje a gesta jsou dobře čitelná až v páru.

Jak píše Riccoboni, jehož text figurky v přeneseném smyslu ilustrují, rozmanitost herců a používaných dialektů jejich řeči vnáší do hry nový rozměr a každý italský region chtěl mít mezi postavami komedie dell'arte zastoupení – tak Bolognu zastupoval Mezzetin z Malalberga, Milano Beltrame, Neapol Scaramuz a Kalábrii Giangurgolo.²⁰ K tomu přibyla ještě Kapitánova španělština a následně tuto jazykovou vrstvu komedie dell'arte putující herecké společnosti do značné míry promísily a rozšířily i za italské hranice zvláště do Francie a později i do Německa. Ze zmíněných postav patří Mezzetin mezi zanni, tedy sluhy, kteří dostali konkrétní jméno, podobu, pohyby a grimasy. Jeho tradiční úlohou byla hra na hudební nástroj, přestože v sérii pro Johanna Adolfa II. je vyobrazen bez něj. Míval jako sluha honosnější oděv než šaškovitý Harlekýn, kterému sekundoval při všemožných žertech a lotrovinách. Postavu Mezzetina vytvořil herec Angelo Constantini (kolem 1655–1730) a pro jeho kostým je typická nabíraná čapka [obr. 3]. Další maskou je kapitán (*Capitano – Capitan Italien*). Jako chvástavý voják – *miles gloriosus* – se tato postava objevovala už v antice. V Itálii jsou známy dva typy – španělský a italský kapitán – oba znázornil Joullain, ale jen italský kapitán byl díky kompaktnímu postoji znázorněn i v porcelánu [obr. 6].

¹⁶ Hans Edmund BACKER, *Komödienfiguren in der Sammlung Dr. Ernst Schneider*, *Keramikfreunde der Schweiz*, Mitteilungsblatt L, 1960, s. 60.

¹⁷ Byly to Pantalone, Arlecchino, Pulcinella, Brighella, Canterina a Capitano. Na základě stylového srovnání připisuje Ingelore Menzhausen jejich modely Balthasaru Permoserovi (1651–1732), Benjaminu Thomae (1682–1751) a Paulu Heermannovi (1673–1732). Figurky se nacházejí v zámeckém muzeu durynského města Gotha a Pantalona z této série uchovává také Metropolitní muzeum v New Yorku (př. č. 64.101.86). Modelérovi sloužil pravděpodobně za předlohu grafický list Roberta Boissarta ze série *Mascarades* z roku 1597. Inspirací pro vytvoření této série figurek mohla být představení komedie dell'arte společnosti Angela Constantiniho předváděná při kostýmové slavnosti konané 25. června 1709 v Drážďanech. Více k těmto figurkám Gertrud RUDOLFF-HILLE – Hilde RAKEBRAND, *Die Gothaer Komödienfiguren*, *Keramos*, č. 36, 1967, s. 3–17 nebo Ingelore MENZHAUSEN, *Das Älteste aus Meißen. Böttgersteinzeug und Böttgerporzellan*, in: *Meißen. Frühzeit und Gegenwart*. Johann Friedrich Böttger zum 300. Geburtstag, Dresden 1982, s. 83–116.

¹⁸ Jak citoval Ulrich Pietsch z inventáře zámecké kunstkomory, Ulrich PIETSCH, *Commedia dell'arte und Meißener Porzellan im 18. Jahrhundert*, in: Reinhard JANSEN (ed), *Commedia dell'arte. Fest der Komödianten*. *Keramische Kostbarkeiten aus den Museen der Welt*, Stuttgart 2001, s. 21.

¹⁹ Z českých autorů se teorií komedie dell'arte nejvíce zabýval Karel KRATOCHVÍL, *Ze světa komedie dell'arte*, Panorama 1987. Nejnověji a originálně Kateřina BOHADLOVÁ, *Flaminio Scala a jeho il teatro delle favole rappresentative v zrcadle doby. Morfologická analýza Scalových scénářů podle metody V. J. Proppa*, Istituto Italiano di cultura, Praha 2005.

²⁰ L. RICCOBONI, *Histoire du Théâtre Italien*, s. 56.

Riccoboni spojuje vznik této masky se španělskými obyvateli přicházejícími na Apeninský poloostrov. Mezi příchozími byli i herci mluvící výhradně španělsky nebo španělsko-italsky, z nichž měla postava vzniknout, a to i jako projev vzdoru proti cizí nadvládě. V Itálii se objevil poprvé v Neapoli, ale vyskytoval se brzy i v lokalitách bez španělského vlivu. Jeho nejvýznačnějším představitelem byl herec Francesco Andreini (kolem 1548–1624). K postavě kapitána, s níž patrně souvisel její vznik, má blízko postava Giangurgola Calabrois [obr. 4], kterého jako kapitána Giangurgola představoval Natale Consalvo (životní data neznámá) v Neapoli. Jak napovídá samotné jméno, jeho první část Gian odkazuje na zanniho a druhou část lze snad překládat jako „velká ústa“, tedy někoho nejen upovídaného, ale i vychloubačného. Kromě toho jej charakterizují vlastnosti jako chamtivost a lakota. Mezi prezentovanými figurkami je také jedna ženská postava, a to Harlekýna [obr. 2], která se tradičně v komedii dell'arte nevyskytovala. Teprve na konci 17. století se začala objevovat v souvislosti s tanečními mezihrami.²¹ Porcelánové figurky žen v kostýmech evokujících komedii dell'arte ovšem často nemusely být primárně odkazem na divadlo, ale určitým záznamem slavnosti, kde ženy v kostýmech pouze odvozených z reálných divadelních oděvů představovaly protějšky mužských komediálních masek, jak tomu bylo např. při zmíněném průvodu v Drážďanech. Jako Beltrame [obr. 5] se proslavil herec Niccolò Barbieri (1576–1641), který byl znám nejen pod svým vlastním jménem, ale i pod jménem této masky.²² Po jeho smrti tato postava odvozená od Brighelly již nikdy nedosáhla takového věhlasu. Od Brighelly, respektive Scapina ve Francii, je odvozena ještě maska Narcisina de Malalbergo [obr. 1].

Kromě Tančící Harlekýny, jejíž předloha není známa, vycházejí všechny figurky ze série pro Johanna Adolfa II. vévodu ze Sachsen-Weißenfels uchovávané ve sbírce Slezského zemského muzea z výše zmíněných Joullainových rytin – dvě pro ilustraci uvedeny [obr. 7–8]. Pokud bereme v úvahu celou sérii předpokládaných osmnácti figurek, pak z Joullainových rytin vychází dvanáct z nich. Většina figurek předlohy doslovně reprodukuje, volně je napodobuje pouze Dottore a také Pantalone, kterého Joullain vytvořil podle předlohy Jacquese Callota. U Pierrota zas Joullain vycházel z Watteauovy předlohy.²³ Proto je třeba zdůraznit, že porcelánové figurky nezachycují představení a herce komedie dell'arte v podobě, jež byla aktuální v době vzniku jejich modelů před rokem 1744, ani ve dvacátých letech 18. století, kdy ve Francii vyšel tiskem Riccoboniho text, ale ještě dřívější formu.²⁴ Nejstarší podoba masek se dodnes dochovala nejčastěji v rytinách ilustrujících spisy významných principálů hereckých společností.²⁵ Jejich ilustrace byly v pozdějších pracích v různé míře přejímány nebo napodobovány.²⁶ Joullainovy rytiny v *Histoire du Théâtre Italien* z roku 1728 nebyly předlohou pouze pro figurky ze série pro vévodu ze Sachsen-Weißenfels.²⁷ Například Kaendlerův Mračíci se Harlekýn, kterého modelér vytvo-

²¹ C. SCHNITZER, *Der König als Scaramuz. August der Starke und das Caroussel Comique 1722 in Dresden*, s. 68–82, s. 76.

²² L. RICCOBONI, *Histoire du Théâtre Italien*, s. 57.

²³ Více i k předlohám dalších figurek série uvádí Meredith CHILTON, *Die Serie für den Herzog von Sachsen-Weißenfels*, in: R. JANSEN (ed), *Commedia dell'arte. Fest der Komödianten. Keramische Kostbarkeiten aus den Museen der Welt*, s. 26.

²⁴ Podrobněji Helmut G. ASPER, *Commedia dell'arte und europäisches Porzellan*, Maske und Kothurn, roč. 48, 2002, s. 155–165, zvl. s. 156.

²⁵ K nejstarším grafickým vyobrazením komedie dell'arte viz Angelika LEIK, *Frühe Darstellungen der Commedia dell'arte. Eine Theaterform als Bildmotiv*, Neuried 1996, zvl. s. 105–137.

²⁶ Důležitým inspiračním vzorem jsou například Tři Harlekýni Jacquese Callota, které analyzoval Harald ZIELSKE, *Dokument oder Allegorie? Zu der Figurensérie Les trois Pantalons von Jacques Callot*, Maske und Kothurn, roč. 48, 2002, s. 143–153.

²⁷ U. PIETSCH, *Commedia dell'arte und Meißener Porzellan im 18. Jahrhundert*, s. 23.

řil nikoli jako součást této série, ale samostatně, vychází také z Joullainovy rytiny *Habit d'arlequin moderne*.

Johann Adolf II. mohl znát Riccobonih francouzský text s Joullainovými rytinami, a objednávka figurek v míšeňské porcelánce tak pravděpodobně byla dosti konkrétní. Potvrzovala by to i skutečnost, že Peter Reinicke vytvořil jednotlivé modely velmi přesně podle grafických předloh. Jeho pojetí dosahuje až určité strnulosti a schematicnosti v provedení některých partií (drapování oděvu na zádech několika postav). Lze připustit domněnku, že byla objednávka natolik konkrétní, že by příliš limitovala Kaendlerův tvůrčí potenciál, a tak modely vytvořil Reinicke a Kaendler je pouze opravoval nebo některé případně započal, předal Reinickemu a dokončil, resp. opravil.

Co se úlohy porcelánové plastiky týče, i ta prošla od druhého desetiletí 18. století zřetelným vývojem. Ve svých počátcích byl míšeňský porcelán prezentován nejčastěji jako součást architektury – na dřevěných konzolkách a konzolách při stěnách honosně zdobených zámeckých sálů, tak aby ukázal svoji dominanci nad porcelánem asijským, vzpomeneme-li například Japonský palác Augusta Silného.²⁸ Postupně se ale z monumentalizující pozice obdivuhodných předmětů, od 40. let 18. století posunul i do středu dění při dvorských slavnostech – přímo na hodovní tabuli. Tam začal zaujímat nejen roli vyhrazenou výlučně servisům ze stříbra, o což se zasloužil především Heinrich hrabě Brühl (1700–1763) zároveň jako ředitel míšeňské porcelánky i objednavatel slavného Labutiho servisu, ale i pozici dekorativních figurek z cukrové hmoty nebo tragantu.²⁹ Tato série porcelánových figurek je jednou z prvních takto rozsáhlých a kompaktních, které byly určeny právě k výzdobě slavnostní tabule. Jejich úlohou ovšem nebylo tvořit pouhou pasivní stafáž, byť z nevšedního materiálu, s jasnými barvami a pozoruhodnými detaily, ale měly bavit hosty. Tedy vybízet je jemnými plastickými detaily a zvláště minuciézní malbou, jak dokládají často oči, kadeře vlasů nebo muška na Giangurgolově tváři, k tomu, aby je hosté brali do rukou, obdivovali zblízka a vedli snadněji rozhovory o rozmanitých tématech, jako zde o postavách komedie dell'arte nebo třeba o vlastním zážitku ze společně zhlédnutého představení. V případě jiných figurek třeba na téma cizích národů a zvyků nebo obecně platných lidských vlastností a nešvarů, tak jak je do té doby prezentovala grafika.

Grafické listy používala malířská dílna jako předlohy k dekorování míšeňského porcelánu již od počátků svého fungování.³⁰ Ilustrace se nejprve vztahovaly především k malbě vzácných a neznámých čínských motivů, ale nejpozději od roku 1722 jsou doloženy i předlohy k postavám a výjevům z komedie dell'arte.³¹ Rytiny Françoise Joullaina ilustrující Ricco-

²⁸ K Holandskému a později Japonskému paláci v Drážďanech včetně návrhů připisovaných Zachariasi Longuelunovi i s konkrétními projevy ideje nadřazenosti nového evropského porcelánu nad asijským nejnověji Julia WEBER, *Neukonzeption des Japanischen Palais*, in: Julia Weber, Meißner Porzellan mit Dekoren nach ostasiatischen Vorbildern, München 2013, svazek I, s. 59–86.

²⁹ O výzdobě slavnostní tabule obsírněji píše Stefan BURSCHE, *Tafelzier des Barock*, München, 1974 nebo aktuálněji Maureen CASSIDY-GEIGER, *Von Zucker und Silber zum Porzellan: Die Konditorei und die öffentliche Tafel in Dresden unter August III*, Keramos 198, 2007, s. 31–45.

³⁰ Dne 9. září 1720 převzali malíři na porcelán Höroldt a Mehlhorn 147 mědirytin. Více i k dalším získaným mědirytinám, z nichž některé využívají míšeňští dekoratéri dodnes Ulrich PIETSCH, *Johann Gregorius Höroldt und die Meißener Porzellanmalerei*, Dresden 1996, s. 8. Grafickými předlohami k porcelánové plastice i malbě se zabýval nejvíce Siegfried DUCRET, *Keramik und Graphik des 18. Jahrhunderts. Vorlagen für Maler und Modelleure*, Braunschweig 1973 a aktuálněji, s hlubším zaměřením na Míšeň, Maureen CASSIDY-GEIGER, *Graphic Sources for Meissen Porcelain*, Metropolitan Museum Journal, roč. 31, 1996, s. 99–126 nebo Karin Annette MÖLLER, „... feine Kupfer Stücke zur Manufactur...“, in: Ulrich Pietsch – Claudia Banz, *Triumph der blauen Schwerter*, Dresden 2010, s. 85–93.

³¹ Rückert identifikoval v archivu míšeňské porcelánky Höroldtovu žádost z 22. 8. 1722 o kresby zachycující herce komedie dell'arte, kteří vystupovali v Drážďanech, aby měl podle čeho malovat jejich kostýmy na

boniho text tak nejsou výjimkou. Pozoruhodná je ovšem skutečnost, že se v porcelánce nepoužilo jako předloha jen několik málo rytin, ale hned 12 ilustrací k vytvoření celé série figurek. Jedná se o první velkou sérii určenou pro výzdobu slavnostní tabule, srovnatelnou s pozdějšími Pařížskými pouličními prodejci (Pariser Ausrufer) nebo známou Opičí kape-
lou.

Většina figurek této série ve sbírce Slezskeho zemského muzea stojí pevně oběma nohama na nízkých oválných podstavcích tradičně zdobených nalepovanými zelenými listy a barevnými květy.³² Stabilitu postav při výpalu zajišťuje ještě podpěra v podobě nezdobeného vysokého pařezu. Jde tedy o technologicky bezpečné řešení bez velkého rizika deformací při výpalu, ovšem na úkor dynamiky figur. Na základě mírně odvážnějších modelů byly modelovány pouze figurky Mezzetina a Harlekýny, které mají pravou nohu volně ve vzduchu, ovšem ani u nich pohyb není zvláště dramatický. Pozorujeme ale soulad pozice nohou s gesty rukou, nakloněním hlavy a směřováním pohledu, které o to více vynikají. Stabilita postav na Joullainových grafických listech se zdá obzvláště vhodná pro provedení v porcelánu, protože postoj prakticky nevyžadovaly žádné úpravy. Zatímco Joullainovy grafické listy znázorňují jednotlivé postavy, a často i s typickým divadelním gestem, byly jako předloha pro modely porcelánových figurek používány i grafiky zachycující komplexnější výjev patrně z konkrétního představení.³³ Divadelní představení, tedy časově umělecké dílo tak v porcelánu získalo trvalou podobu. Navíc lze věc nahlížet tak, že dvourozměrná grafická znázornění postav z komedie dell'arte byla takto převedena zpět do prostoru.

Umělecká kvalita dekoru figurek ve sbírce Slezskeho zemského muzea značně kolísá. Výbornou práci předvedl v obličejových partiích pouze štafír Giangurgola, Mezzetina a Tančící Harlekýny. Květinový dekor na jejich šatech vykazuje naopak značné nedostatky, zvláště v purpurovém kresbě. U Narcissina jsou nápadně neobratné přesahy konců pramenů vlasů a červeného kabátu. Štafírování Beltramovy tváře a vlasů působí poněkud mechanicky tím, že vlasy i plnovous mají stejný charakter a nejsou zdůrazněny podkladovou barvou. V malbě tváří stojí za pozornost Mezzetin, jehož obočí působí při detailním zkoumání neobvykle, a to proto, že štafír v rychlosti vedl velmi jemné tahy štětce stejným směrem u obou obočí a nikoli osově souměrně, jak by bylo anatomicky správné. Nelze z toho ovšem v žádném případě vyvozovat závěr, že by figurka měla být štafírována nezkušenou osobou mimo míšeňskou porcelánku, protože takové případy patrně nebyly vzácné – Rainer Rückert totéž popisuje i u tváře míšeňské plastiky spícího nemluvněte větších rozměrů.³⁴ Předpoklad dodatečného štafírování je opodstatněný pouze u postavy Capitana, kde naglazurní malba (i napodobené zlacení) vykazuje značné nedostatky, je matná, místy na povrchu drsná, nesplývá s podkladovou vrstvou a je zvláště

porcelánové servisy, Rainer RÜCKERT, *Biographische Daten der Meißener Manufakturisten des 18. Jahrhunderts*, München 1990, s. 159.

³² Hlubší rozbor podstavců míšeňských porcelánových figurek obecně a způsobu, jímž jsou na nich upevňovány figurky přináší Angela von WALLWITZ, *Zur Datierung früher Meissner Porzellanfiguren*, in: *Celebrating Kaendler. Meissen Porcelain Sculpture. Zum 300. Geburtstag Johann Joachim Kaenders, 1706–1775. Porzellansulpturen aus Meissen*, München 2006, s. 197–203.

³³ K takovým předlohám pro porcelánové figurky představující postavy komedie dell'arte se jako jeden z prvních vyjádřil Christian SCHERER, *Porzellanfiguren Italienischer Komödianten und ihre Vorlagen, Cicerone II*, 1910, s. 261–266.

³⁴ Štafírování míšeňských figurek se ve studii vycházející na pět částí důkladně věnoval Rainer RÜCKERT, *Zur Staffierung der Gesichter von Meißener Porzellanfiguren*, *Keramos*, 149 (1995), s. 23–46; 150 (1995), s. 3–52; 151 (1996), s. 17–55; 153 (1996), s. 151–184; 155 (1997), s. 37–87. K nesymetrickým tahům štětce zvláště Rainer RÜCKERT, *Zur Staffierung der Gesichter von Meißener Porzellanfiguren*, *Keramos*, 151 (1996), s. 24, obr. 114.

v obličejí fragmentární. U všech popisovaných figurek kromě Capitana jsou duhovky a oční víčka malovány světle hnědou linkou navíc většinou s červeně zvýrazněnými vnitřními koutky očí. Rty žádné z postav nejsou ohraničeny samostatnou linkou, pouze je jednoduchá linka odděluje.

Po celých dvacet let od třicátých do padesátých let 18. století představovala komedie dell'arte důležité téma v tvorbě míšeňské porcelánky a jejím nejlépe vyjádřeným dokumentárním projevem (přestože známe i malované výjevy na stolním nádobí) je právě drobná figurální plastika série pro Johanna Adolfa II. od modeléra Petera Reinickeho a Johanna Joachima Kaendlera s modely datovanými do let 1744 a případně již 1743. Figurky této série se už v osmnáctém století rozšířily po Evropě a byly často napodobovány v jiných porcelánkách, například Höchstu, Chelsea, Bow, Derby, atd., a tak se výborně hodí pro posuzování jejich rozdílů. Počtem osmnácti postav přesahuje tato série jiné do té doby vytvořené série a je i jakýmsi precedentem takto rozsáhlých skupin vytvořených podle grafických předloh.

Šest figur dochovaných ve Slezském zemském muzeu ilustruje celou sérii, která není v žádné veřejně přístupné a pravděpodobně ani soukromé sbírce dochována celá. Představuje roli objednavatele, který v tomto případě hrál důležitější úlohu, než bylo obvyklé. Do budoucna zbývá zpřesnit, kdy byly figurky spravované Slezským zemským muzeem štafirovány a provést nedestruktivní spektrální analýzu figurky Capitana, za účelem určení složení jeho hmoty i nekvalitní naglazurní malby. Také pokud byly i ostatní figurky, resp. postava Tančící Harlekýny, vytvořeny podle grafických předloh, bylo by jejich případné nalezení značným přínosem.

1. Narcisin de Malalbergo, model č. 576, výška 14 cm, Slezské zemské muzeum, inv. č. U 1087 P

2. Tančící Harlekýna, model č. 455, výška 13,4 cm, Slezské zemské muzeum, inv. č. U 449 P

3. Mezzetin, model č. 1721, výška 13,6 cm, Slezské zemské muzeum, inv. č. U 438 P

4. Giangurgolo Calabrois, model č. 1163, výška 13,8 cm, Slezské zemské muzeum, inv. č. U 435 P

5. Beltrame di Milan, model č. 1355, výška 13,1 cm, Slezské zemské muzeum, inv. č. U 1086 P

6. Capitan Italien, model č. 1063, výška 14 cm, Slezské zemské muzeum, inv. č. U 440 P

HABIT DE MEZZETIN

7. François Joullain, *Habit de Mezzetin*, z Luigi Andrea Riccoboni, *Histoire du Théâtre Italien*, Paris 1731

HABIT DE GIANGURGOLO CALABROIS

8. François Joullain, *Habit de Giangurgolo Calabrois*, z Luigi Andrea Riccoboni, *Histoire du Théâtre Italien*, Paris 1731

Summary

Meissen Commedia dell'Arte Figures from the Duke of Weißenfels Series in the Collection of the Silesian Museum in Opava

The study analyses and sets into a wider context six Meissen porcelain figures from the series made for Johann Adolf II, duke of Sachsen-Weißenfels, held in the visual arts collection of the Silesian Museum in Opava, Czech Republic. The figures represent the Commedia dell'arte characters Giangurgolo Calabrois, Mezzetin, Capitan Italien, the Dancing Harlequine, Beltrame, and Narcisin de Malalbergo. Five of them are based on the engravings by François Joullain which accompanied Luigi Andrea Riccoboni's book *Histoire du Théâtre Italien* published in Paris in 1728 and 1731. The complete series was commissioned in 1743 by the second cousin of August the Strong, presumably for his second wife Friederike von Sachsen-Gotha. It was modelled in 1743 and, mainly, in 1744 by Peter Reinicke, and corrected by Johann Joachim Kaendler. The Dancing Harlequine and Mezzetin come from Dr. Alexander Hirsch's collection in Opava, and were exhibited while still under his ownership at the European Porcelain Exhibition organized by Edmund Wilhelm Braun in 1906.

Libor Martinek

WŁADYSŁAW SIKORA – POKUS O PORTRÉT

Abstract

The literary output of the Polish writer Władysław Sikora from Bocanovice in the Czech Těšín region is significant for Polish literature not just in the Těšín Silesia. Its value lies in both the thematic and the formal innovation, in absorbing modern prose and poetry, albeit influenced by the environment or the region. Sikora was not allowed to publish in Czechoslovakia after 1968, yet he continued to write. Literature written within the territory of the Czech Republic is impoverished as a whole by the fact that no collection of Sikora's poetry or prose in Czech translation has been officially published to date. Sikora's writings belong to the Polish literature in terms of their language, but they simultaneously fall into literature produced within the Czech territory.

Keywords: *Władysław Sikora, Czech Těšín region, Polish minority, literature, region, regional literature*

Władysław Sikora pochází z malé horalské obce Bocanovice u Jablunkova. Narodil se 10. 5. 1933 jako třetí dítě Jadwiga a Józefa Sikorových. Rodina vlastnila nevelké hospodářství. Během druhé světové války, v r. 1943, zemřel Sikorův otec Józef a zanechal ženu Jadwigu (rozenou Szkanderovou) s pěti dětmi. Rodina prožila tvrdý život za okupace i po ní. Otec měl na Władysława velký vliv, byl mu vzorem jako plebejský těšínský patriot. Po připojení Těšínska přímo k Říši zahájil školní docházku v německé základní škole, po válce pokračoval na základní škole s polským vyučovacím jazykem. Maturoval v r. 1953 na gymnáziu s polským vyučovacím jazykem v Českém Těšíně a ve studiu pokračoval na Vysoké škole pedagogické v Olomouci, obor polština – ruština (absolutorium v r. 1957).

V letech 1957–1964 Sikora působil jako učitel v Mostech u Jablunkova, v letech 1964–1969 jako redaktor Głosu Ludu v Ostravě. V r. 1969 byl s většinou redaktorů z redakce novin propuštěn, mj. kvůli odsouzení vstupu armád Varšavské smlouvy do Československa. (V letech 1968–1970 byl členem Svazu československých spisovatelů.)

Po vyhazovu z redakce Głosu Ludu byl Sikora zaměstnán jako referent pro organizační záležitosti HV PZKO¹ v Českém Těšíně, kde jako hlavní účetní pracovala i jeho manželka Helena (roz. Krężeloková). Od r. 1978 byl dramaturgem loutkového divadla Bajka v Českém Těšíně, v r. 1983 byl opět nucen opustit zaměstnání, takže se vrátil k pedagogické práci v základní škole s polským vyučovacím jazykem v Českém Těšíně. Také k tomuto kroku se našly politické důvody – v té době sílilo v Polsku hnutí Solidarity a místní komunisté se domnívali, že by Sikora a někteří další zaměstnanci HV PZKO mohli mít na polské obyvatele českého Těšínska ideologicky nežádoucí vliv. Po r. 1990 byl redaktorem časopisu pro polskou mládež Ogniw, a to až do r. 1994, kdy odešel do důchodu. Do nedávné doby, kdy se poněkud zhoršil jeho zdravotní stav, byl aktivní jako spisovatel a publicista; přispíval mj. do Głosu Ludu² a Zwrotu statěmi a fejetony na regionální i nadregionální literární a kulturní témata.³ Žije v Českém Těšíně.

¹ Hlavního výboru Polského kulturně-osvětového svazu (Zarządu Głównego Polskiego Związku Kulturalno-Oświatowego; zkr. ZG PZKO).

² V Głosu Ludu, kde působí Sikorův syn Jacek (mj. také pozoruhodný básník střední generace) pravidelně, jednou za týden publikoval fejetony Przystawki czwartkowe (Čtvrteční předkrmy), které shrnul do sešitu *Problemy III* z let 2000–2002, a *U Oldboya* (U oldboye). Oba cykly představují neocenitelný pramen poznání místního, ale i národního českého a polského literárního a kulturního života (autor pišící tato slova z nich sám

Władysław Sikora vstoupil do literatury počátkem 60. let 20. století jako příslušník generace, která se představila v almanachu *Pierwszy lot* (První rozlet; Český Těšín, PZKO, 1959). Snahou autorů této generace bylo vytvoření moderní polské literatury v regionu, proto odmítala dosavadní úzce vymezenou funkci polské „menšinové“ tvorby českého Těšínska, usilovala o navázání na polskou meziválečnou avantgardu a soudobé polské i světové literární proudy a směry. Sikora byl považován za nejtalentovanějšího autora z celé skupiny básníků „Prvního rozletu“. Dále vydal několik básnických sbírek, z nichž každá znamenala událost v literatuře regionu. Patří k nim knihy *Próg* (Práh; Ostrava, Krajské nakladatelství v Ostravě, 1961), *Lato* (Léto; Ostrava, KNO, 1966), *Karel* (Katowice, ZLP, 1977), *Henryk Nitra* (Bielsko-Biala, Beskidzskie Towarzystwo Społeczno-Kulturalne, 1981), *Tercyny* (Tercíny; Třinec, Grupa Literacka '63, 1992) a *Gęste było życie – Hustý život býval* (Český Těšín, vl. nákl. aut., sinne anno /pravd. 2001/).

Sikora přispěl svou tvorbou do řady sborníků, antologií a almanachů, např. *Mrowisko* (Mravenišťe; Ostrava, KNO, 1964), *Oheň, Almanach literárnych a výtvarných prací Severomoravského kraje* (Ostrava, KNO, 1964), *Podanie ręki* (Podání ruky; Český Těšín, Zwrot, 1969), *Pamięci Jana Kubisza* (Památce J. K.; Hnojník, SRPS, 1968), *Słowa i krajobrazy* (Slova a krajiny; Katowice, Wydawnictwo Śląsk, 1980), *Punkt zwrotny* (Bod obratu; Český Těšín, PZKO-SLA, 1988), *Samosiewy* (Samovýsevné stromy; Třinec, DK RZZ HT WSRP, 1988), *Z biegiem Olzy* (Podél Olzy; Katowice, ZLP, 1990), *Nocny list z Krakowa* (Noční dopis z Krakova; Kraków, Krakowski Dom Kultury i Krakowski Oddział ZLP, 1990), *II Najazd Poetów na Zamek Piastów Śląskich w Brzegu* (II. Sjezd básníků na zámku slezských Piastovců v Břehu; Opole, Brzeskie Centrum Kultury, 1991), *Pojednanie* (Smiření; Český Těšín, 1995)⁴ aj.

Jako dramatik loutkového divadla Bajka napsal několik her pro děti: *Czarownica* (1979), *O tym, jak Zuzanka poszła w kumy do utopców* (O tom, jak se Zuzanka vydala za kmotru k vodníkům; 1980), *O stareczce i kurce* (O stařence a slepičce; 1981), *Worek bierz go* (na motivy *Obušku z pytle ven!*; 1982). Kromě toho překládal pro Bajku divadelní hry z češtiny a ruštiny.

Spolu s novinářem Třineckého hutníku Kazimierzem Jaworským a těšínským grafikem Bronisławem Liberdou založil autorské sdružení Trójkąt Bermudzki (Bermudský trojúhelník). Tato trojice vydává vlastním nákladem drobné tisky (vzpomínky, povídky, verše, korespondenci apod.). Sikora zde uveřejnil *O Henryku Jasiczku wspomnienie* (Vzpomínka na Henryka Jasiczka; 1995), prózu *Sześciórka* (Šestička; 1997), sbírky básní *Nim sady nas wyręczą* (Než nás sady nahradí; 1996), *Bronkowi i kamratom* (Broňkovi a kamarádům; 1997), úryvky z deníků *Luto z podplomykiem PF 97* (Žal s podplamenicí; 1997) a korespondenci s prozaikem Wiesławem Adamem Bergerem (1926–1998) *Korespondencja* (Korespondence; 1995).

čerpal poučení při shromažďování materiálů ke studii o Óndrovi Łysohorskim, neboť se ukázalo, že rodák z Frýdku pišíci v tzv. laštině nijak podstatně místní polské „menšinové“ spisovatele nezaujal.

³ W. Sikora dále publikoval v periodikách *Alternativa* (resp. *Alternativa nova*), *Czerweny kwět*, *Głos Ziemi Cieszyńskiej*, *Jutrzenka*, *Kalendarz Śląski*, *Kontrasty*, *Kulturní měsíčník*, *Magazyn Kulturalny*, *Nasza Gazetka*, *Nasz Klub*, *Ogniwo*, *Ozvěny – Echo*, *Nová svoboda*, *Opole*, *Nadodrże*, *Poglądy*, *Przekrój*, *Region – Krnovské noviny*, *Těšínsko*, *Tygodnik Kulturalny*, *Trybuna Opolska*, *Tvar*, *Warmia i Mazury*, *Życie Literackie* aj. Srov. Libor MARTINEK, *Receptce literární tvorby spisovatelů polské národnosti menšiny českého Těšínska po roce 1990*, In: TÝŽ, *Polská literatura českého Těšínska po roce 1945*, Opava, Slezská univerzita, 2004, s. 164, 170.

⁴ Sborník shrnuje práce oceněné v „Soutěži jedné básně“ (Konkurs Jednego Wiersza) z let 1988–1992 a organizované Literárně-uměleckou sekci Polského svazu kulturně-osvětového (Sekcja Literacko-Artystyczna – Polskiego Związku Kulturalno-Oświatowego, zkr. SLA PZKO).

V období normalizace Sikora kromě toho psal různé příležitostné práce prózou či veršem pro své přátele – většinou šlo o jedno nebo několikastránkové rozmnožené strojopisy,⁵ nikoli o „samizdat“, jak se domnívá Kazimierz Jaworski,⁶ neboť tento pojem je v české literární vědě a v dalších humanitních oborech zatížen jednoznačně politickými konotacemi.

Jako pomocný materiál pro polské školy v ČR napsal Sikora brožuru o polské literatuře Těšínského Slezska *Pisarze Zaolzia* (Spisovatelé českého Těšínska; Český Těšín, Olza, 1993), s Janem Korzennym (1925–2010) sestavil slovníkovou příručku *W górę doliny, Zaolziańscy ludzie pióra* (Vzhůru doliny, Spisovatelé z českého Těšínska; Český Těšín, 1992).⁷

Pro místní polský tisk Sikora aktivně překládal z češtiny, ruštiny, slovenštiny i lužické srbštiny.⁸

Za své dílo a kulturně-společenskou práci byl Władysław Sikora vyznamenán mnoha cenami v soutěžích SLA, Stříbrnou sponkou Generálního konzula Polské republiky v Ostravě, medailí Hlavního výboru PZKO.

V naší dřívější studii napsané u příležitosti pětasedmdesátých narozenin Władysława Sikory jsme uvedli, že se jeho prozaické a publicistické tvorbě podrobněji nevěnujeme z důvodu zaměření příspěvku především na autorovu poezii, ale bude to úkol do budoucna.⁹ Příležitost se naskytla nyní, kdy se Władysław Sikora dožil osmdesáti let. Čtenář tak dostává do rukou již poměrně ucelený obraz o spisovatelově životě a díle.

Zčásti pod vlivem polského symbolismu a těšínské avantgardy je Sikorova tvorba silně spjata s místní lidovou venkovskou a horalskou kulturou. Je to patrné i na útlém souboru povídek *Skrzyżowanie* (Křižovatka; Český Těšín, Zwrot, 1968), který zároveň obsahuje prozaické příspěvky jeho generačního druhu Wilhelma Przczka (1936–2006). V Sikorových textech se setkáváme s náměty čerpanými z Beskyd, u karvinského rodáka Przczka jde o prózy vycházející z hornického prostředí. Jde o soubor devíti krátkých povídek, přičemž první a titulní povídka *Skrzyżowanie* je společným dílem Przczka a Sikory. Povídka je personifikací tramvaje číslo 7, která v neznámém městě jezdila po hlavní třídě, dnes je však stará a „nařiká“. Vystřídala ji nová pyšná a hrdá Devítka, která Sedmičku nahradila, ale „wystarczy zadzwonić na wyzwanie i zejść ze ślepego toru na główny, aby wyprzedzić

⁵ *Kobieta z psem* (Žena se psem; 1973), PF 76, PF 77, PF 78, PF 79, PF 1981, PF 83 czyli *Pierwsze pokątne czytanie „Anonimów i opinii“ o Władysławie Sikorze* z let 1965–1968 (PF 86 neboli První pokoutní čtení „Anonimů a názorů“ o W. S.; 1982), PF 85 – básně z let 1982–1984, *Wiatr topole liczy liści* (Vitr sčítá listí topolu; 1988), *Kołodować dni* (Koledovat dny; 1991), *Las osobny* (Zvláštní les; sine anno).

⁶ Kazimierz JAWORSKI, *Niespieszny wędrowiec po górach i dolinach. Władysław Sikora osiemdziesięciolecie*, Zwrot, 2013, č. 5, s. 36.

⁷ Záolžský – Zaolziański: V polské historiografii, publicistice a beletristické literatuře se pro oblast z polského pohledu za řekou Olzou užívá termínu Zaolzie (česky – Zaalží, resp. nepřesně Zaalší); je to území, jež podle dohody mezi Zemským národním výborem pro Slezsko a Radą Narodową Śląska Cieszyńskiego bylo přiděleno 1. 11. 1918 do správy Polska. Rozhodnutím Rady velvyslanců v r. 1920 však bylo přiděleno Československu. Původně polský termín Zaolzie používá česká historiografie jako odborný termín pro dané území užitý v polské historiografii, z níž pronikl i do české literární kritiky nebo publicistiky. (Viz Libor MARTINEK, *Jak překládat pojem Zaolzie?*, Těšínsko, 2010, č. 3, s. 28–30.)

⁸ Libor MARTINEK, *Současná překladatelská aktivita spisovatelů na Zaalží*, in: Česká a slovenská literatura dnes, red. Pavel Janáček. Praha – Opava, Ústav pro českou literaturu AV ČR Praha – Slezská univerzita v Opavě, 1997, s. 157; TÝŽ, *Současná překladatelská aktivita polských spisovatelů českého Těšínska*. in: *Polská literatura českého Těšínska po roce 1945*, Opava, Slezská univerzita, 2006, s. 148.

⁹ Libor MARTINEK, *Władysław Sikora – představitel moderní polské poezie Těšínska*, Těšínsko, 2009, č. 1, s. 7–16.

(...) oczywiste uprawnienia¹⁰ (stačí zazvonit na vyzvání a sjet ze slepé koleje na hlavní /.../ nedbat na jasné povolení). Sedmička „nie dba na uprawnienia, czuje duszę, o której zapomina się w młodości i która ujawnia się w cierpieniu“¹¹ (nedbá na povolení, cítí duši, která se zapomíná v mládí a která se projevuje v utrpení).

Sikorovy povídky se týkají nejen rodného kraje, ale rovněž autorových nejbližších – rodiny. Zčásti mají důvěrný charakter. Takovou intimní povídkou je *Tryptych* (Triptych). Matka vypravěče má odcestovat na léčení do Karlových Varů, ale je udivena tím, že by měla jet právě ona, když je jen obyčejnou ženou. Přestože se jí nakonec pobyt velmi líbil, příště by asi nejela – „chyba gdzie indziej“¹² (možná někam jinam). Hlavní hrdinku lze ztotožnit s autorovou maminkou, která byla skromnou ženou z hor. Sikora si své matky nepochybně velmi vážil a miloval ji. Vždyť poté, co ovdověla, starala se o pět dětí. Ona rovněž rozhodla o tom, aby Władysław šel studovat.

V povídce *Deszcz* (Děšť) se popisuje deštivý den plný bouřek, kdy autorova babička říká, že „pómboczek karze grzesznych... Jak kiejsi szli do kapliczki z księdzem, to wyrzykali... Dzisiaj nigdo nie pójdzie do kapliczki“ (Pánbíček kárá hříšníky... Když kdysi šli do kostelíka s knězem, tak se vyzpovídali... Dnes nikdo do kostelíku nepůjde...). Matka se vrací z práce v družstvu. Vypráví, jak se jí zeptal předseda JZD, co by komunisté udělali, kdyby všichni místní obyvatelé šli do kostela. Pointou čerty je úvaha, co by se pak stalo, když jsou horalé tradičně silně nábožensky založení.

Muž, žena a chlapec kráčí podzimní krajinou, odtud se zřejmě vzal i název povídky *Trójka* (Trojice). Zamyšlení vzpomínají na minulost, na křivdu v diskusi předcházející hlasování o nějaké záležitosti v městečku, které se brání cizí myšlence, názoru, nápadu. Rodina ve fikčním světě textu má zřejmě svůj předobraz v rodině autora.

Povídka *Bez powrotu* (Bez návratu) vznikla na základě autentického zážitku spisovatele. Ve vlaku jedoucím na Moravu naslouchá autorský subjekt vyprávění starého horala, během kterého získává pocit, že „Śląsk rozluźnia się, rozpelza (...) napelnia innym nalotem“¹³ (Slezsko se rozplývá, rozplývá (...) naplňuje jiným náletem). Sikora v povídce naznačuje národnostní a kulturní problémy, které na Těšínsku existují, a vyjadřuje obavu ze zániku horalské kultury v moderní době.

Władysław Sikora ve *Skrzyżowaniu* naznačil, odkud pochází a kde hledá inspiraci ke své tvorbě. Povídky jsou vzpomínkami na autorův domov, rodinu, ale i zamyšlením nad tím, co se stane nebo se může přihodit. Lidé v povídkách stojí svým způsobem na rozcestí, na pomyslné křižovatce.

Milan Rusinský za společný námět všech povídek obsažených ve *Skrzyżowaniu* považuje to, že „zachycují psychický stav člověka v okamžiku jisté citové nebo situační křižovatky, v němž náhlým zasvěcením zůstává v lidském nitru trvalá stopa. Nejsou to dějově rozvinuté příběhy, naopak“¹⁴. Každá próza ve svazečku se neodvažuje dějového rozvinutí, „zůstává jen jeho stínovou črtou, zachycující zlehka jen obrys, je příliš lyrickým postřehem, aby si mohla činit nárok na charakterizaci. Je pokusem zachytit zákmit přechajícího času, jeho úprku člověkem“¹⁵.

V souboru Sikorových literárněhistorických statí a esejů *Wielokropki* (Tři tečky; Katowice, Wyd. „Śląsk“, 1982) jde opět o regionální tematiku. Sikora se v knize zabývá místními

¹⁰ Wilhelm PRZECZEK – Władysław SIKORA, *Skrzyżowanie*, Český Těšín, Zwrot, 1968, s. 9. (Není-li uvedeno jinak, překlady citátů z polštiny do češtiny provedl autor statě.).

¹¹ TAMTÉŽ.

¹² TAMTÉŽ, s. 17.

¹³ TAMTÉŽ, s. 25–26.

¹⁴ Milan RUSINSKÝ, *Malé prózy autorské dvojice*, Nová Svoboda, 13. 2. 1969, s. 13.

¹⁵ TAMTÉŽ.

polskými autory, dva příspěvky jsou věnovány zbojnické tematice a „magické poezii“ z Těšínska.

Celkem jde o devět esejů. Eseje o literatuře jsou věnovány osobnostem spisovatelů, událostem z uměleckého života minulých let a magické poezii z Těšínska. Sikora je fascinován zbojníky na Těšínsku, kterým věnoval rozsáhlý, závěrečný esej, větší než ostatní (přes 60 stran). Eseje nevznikly ve stejné době, ale v rozmezí let 1969–1974.

Sikora otevírá knihu esejí *Adam Sikora – poeta – tkacz* (Adam Sikora – básník – tkadlec). Esaj má šest částí. První, bez názvu, uvádí čtenáře do prostředí, v němž Adam Sikora (1819–1871) vyrůstal. Druhá část *Otoczenie* (Okolí) poukazuje na možné vlivy v poezii Adama Sikory, na fakt, že pobýval mimo Těšín jako centrum kulturního dění, na jeho spolupráci s časopisem *Gwiazdka Cieszyńska* i na zakladatelskou roli v *Czytelni Ludowej* (Lidové čítárně) atd. Třetí část *Tradycja literacka i ludowa* (Literární a lidová tradice) vymezuje tradice, na které Adam Sikora navázal. Rodák z Jablunkova byl inspirován polskou barokní koledou a zároveň svá díla vytvářel z tradiční lidové pastorely. Čtvrtá část *Regionalizmy kantyczek* (Regionalismy koled) se týká vlivu nářečí a jeho častého využívání Adamem Sikorou. *Krağ ideowo – artystyczny* (Umělecko-ideový kruh) hodnotí Sikorovo dílo z estetického a uměleckého hlediska. Autor eseje konstatuje, že odkaz lidového tvůrce má stále význam pro literaturu a umění na Těšínsku. Poslední část eseje *Obecność w czasie* (Přítomnost v čase) se zabývá odkazem A. Sikory pro dnešní dobu. Jeho písně jsou mezi lidmi na Jablunkovsku stále živé. Autor eseje se přiznává, že od dětství znal písně sebrané Adamem Sikorou.

Chachar dwóch autorów (Chachar dvou autorů) je věnován meziválečnému období polské literatury regionu, zvláště dvěma hlavními protagonistům Pawłu Kubiszovi (1907–1968) a Adolfu Fierlovi (1908–1967) i jejich vzájemnému vztahu.¹⁶ Władysław Sikora nevyužívá vzpomínek autorů, ani sekundární literatury, nýbrž srovnává dvě poemy těchto spisovatelů – *Wputyce* (V hospodě) Kubisze a *Chachar Fierly*. Obě mají stejné téma, ale pojetí je odlišné. Sikora komparuje jednotlivé pasáže obou poem, rozebírá užití jazykových prostředků, které jsou v dílech použity (v tomto případě nářečí). Ze srovnání vyplývá, že Kubisz používal s nářečí velmi dobře na rozdíl od Fierly, jenž jeho funkci neuměl využít.

Ostrawska glosa (Ostravská glosa) informuje o kontaktech českých a polských umělců v meziválečném období. Centrem kulturního dění byla Ostrava. Kontakty na Polsko byly navázány z popudu polonisty Mariana Szyjkowského, jenž působil na UK v Praze. Ostravští umělci, jako např. Jan Strakoš, Zdeněk Šmíd, Zdeněk Vavřík, překladatel Jaroslav Závada, navázali styky mimo jiné s Julianem Tuwimem, Leopoldem Staffem a zejména s Emilem Zegadłowiczem. Mezi polské spisovatele českého Těšínska, kteří naopak pěstovali známosti s českými autory, patřil Adolf Fierla. Sikora referuje o podobném záměru v Moravskoslezském sdružení výtvarných umělců v Ostravě, které chtělo rovněž spojovat umělce všech národností Slezska.

¹⁶ Nebude snad nevhodné připomenout na tomto místě články autora pišícího tyto řádky o těchto těšínských spisovatelích: *Poznámky ke vztahu Pawła Kubisze k Ondrovi Lysohorskému*, in: *Práce a studie Muzea Beskyd. Společenské vědy*, č. 16. Frýdek-Místek, Muzeum Beskyd, 2005, s. 103–112; *Pawel Kubisz kontra Petr Bezruč. K některým aspektům literárního života polské národnosti menšiny v meziválečném období*, in: *Setkání s druhým. Sborník příspěvků z VI. literární laboratoře konané v Hradci Králové 25–26. 1. 2006*. Hradec Králové, Gaudemus 2006, s. 54–70; „*Arie z poplivané rakve*.“ *K životu a dílu Pawła Kubisze*, in: *Literatura určená k likvidaci III. Sborník příspěvků z konference konané v Brně 7.–8. 11. 2006*. Brno, Obec spisovatelů, 2006, s. 155–165; *Básník a emigrant Adolf Fierla. K problematice česko-polských literárních vztahů na českém Těšínsku v meziválečném období*, Těšínsko, 2012, č. 2, s. 18–24; *Adolf Fierla – poeta emigracyjny z Zaolzia*, in: *Słowianie wschodni na emigracji. Literatura – kultura – język. Studia i szkice slawistyczne*, sv. 10, red. Bronisław Kodzis a Maria Giej. Opole, Uniwersytet Opolski, 2010, s. 171–178.

Pierwszy protokół (První zápis) pojednává o ustanovení Sekce literárně-umělecké (Sekcja Literacko-artystyczna) při PZKO. Podle Sikory došlo během formulování programu SLA k několika chybám, především její umělecký program byl minimalistický. Sekce vznikala v období dozívání zjištěných polsko-československých sporů po druhé světové válce a od této doby se její program nezměnil. Mezi chybami je uváděno převzetí vydavatelské role polské literatury ostravským nakladatelstvím Profil. Tak se SLA podle Sikory stala jen dodavatelem rukopisů. K tomu je třeba podotknout, že v redakční radě polské ediční řady Profilu zasedali téměř výhradně Poláci z českého Těšínska. Sikora vytýkal Sekci izolovanost nebo malou aktivitu jejích členů v regionálním tisku. V závěru stati konstatuje, že „nowe pokolenie pragnie odmiany“¹⁷ (nová generace touží po změně). Na autorově postoji je znát snaha mladých autorů o větší angažovanost v literárním dění v regionu, úsilí o prosazení modernější literatury atp.

Adolf Dostal je název páté eseje, kterou Sikora věnoval kolegovi z *Pierwszego lotu*. Esej se zabývá Dostalovou osobou, jeho tvorbou a možnými vlivy na ni. Zajímavostí je, že mladý básník před zahájením své literární práce nebyl literárně vzdělán, neukončil ani středoškolské vzdělání. Sikora byl přesvědčen, že Adolf Dostal (1941–1963) „miał wiele do powiedzenia i że pierwszy przełamał zakłete kręgi cieszyńskie – dosłownie“ (měl hodně co říci a jako první překročil bludné těšínské kruhy – a to doslova). Sikora oceňuje jeho význam, sleduje vývoj mladého talentu, který přerušila tragická smrt.¹⁸

Podobně jako je Sikora ovlivněn lidovým prostředím, tak i Adam Wawrosz (1913–1971) tvořil inspirován těšínským folklorem. Wawrosz stojí v centru pozornosti další eseje, z níž lze poznat jeho osud i to, jak se snažil přiblížit prostředí rodného kraje, nepochybně proto byl také zastáncem používání dialektu v literární tvorbě.

Świat poetycki Gustawa Przewzka (Básnický svět Gustawa Przewzka) uzavírá část esejů věnovaných spisovatelům a jejich literární činnosti. Gustaw Przewzek (1913–1974) strávil část války v koncentračních táborech, což se odrazilo i v jeho tvorbě. Sikora připomíná, že Przewzkova sbírka *Serce na kolczastych drutach* (Srdce na ostnatých drátech; 1946) je jednou z prvních polských básnických sbírek vydaných po válce na českém Těšínsku, sleduje vývoj jeho poezie a hodnotí ji. Dále pak konstatuje, že úmrtím Przewzka v r. 1974 končí tvorba spisovatelské generace zakládající v r. 1937 Śląski Związek Literacko-Artystyczny (Slezský svaz literárně-umělecký).

Z esejů o literatuře obsažených v souboru *Wielokropki* se tematicky vymyká esej *Na tropie cieszyńskiej poezii magicznej* (Na stopě těšínské magické poezie). Autor vychází z faktu, že magická píseň jako forma poezie má na Těšínsku prastaré kořeny. Právě u pohanských Slovanů je doloženo zařikávání, kouzelné formule atd., z nichž některé se dochovaly dodnes. Sikora uvádí mnohé jejich příklady. Magická poezie byla spjata převážně se zemědělstvím – zařikávání krásy pro lepší dojení, obecně zařikávání zvířat pro jejich růst, zdraví, dále zařikávání pro dobrou úrodu apod. V sociální oblasti najdeme milostná zaklínadla, ochranu před čarodějnicemi, před pomstou zemřelého, dětské říkanky atd. Stopy magie se nacházejí i v lidových písních. Sikora považuje za užitečné, aby se dané problematice věnovalo více pozornosti, neboť do té doby nebyla řádně probádána. Autor eseje zároveň využil své znalosti lidových písní, jež také sbíral.

¹⁷ Władysław SIKORA, *Wielokropki*, Katowice, Wydawnictwo „Śląsk“, 1982, s. 47.

¹⁸ Adolfu Dostalovi v interdisciplinárním vztahu literatury a hudby jsme se věnovali ve stati *Związki literatury i muzyki w utworach pisarzy cieszyńskich Henryka Jasiczka, Adolfa Dostala i Jana Pyszki, Acta Universitas Lodzensis. Folia Litteraria Polonica*, 2012, č. 1, Muzyka i muzyczność w literaturze od Młodej Polski do czasów najnowszych (I). Red. Magdalena Lachman, Jerzy Wiśniewski. Łódź, Primum Verbum, 2012, s. 180–199.

Celý soubor ukončují *Zbójnicy* (Zbojníci). Sikora je silně zaujat zbojníky svého rodného kraje. Jak sám říká v doslovu – stal se možná kompilátorem, ale šlo mu především o „kompletowanie dawnych wątków, świadectw o ludziach“¹⁹ (sebrání dávných témat, svědectví o lidech). Ve svém příspěvku se chce dobrat historické pravdy, používá odbornou literaturu, svými poznatky *de facto* doplňuje knihu Zdzisława Piaseckého *Byli chłopci, byli...* (Byli chlapi, byli; Kraków, 1973), pracuje s další sekundární literaturou; patří k ní *Dzieje Śląska cieszyńskiego* Franciszka Popiołka, *Vlastenecké putování po Slezsku* Františka Slámy, studie otištěné v časopisech Těšínsko, Głos Ziemi Cieszyńskiej, Věstník Matice opavské atd. Esej má šestnáct kapitol, které se týkají konkrétních případů zbojnictví. Další kapitoly jsou věnovány oděvu zbojníků, pověstem o zbojnických pokladech a poslední část písním o zbojnicích.

Sikora využil ve *Wielokropkach* své erudice v oblasti historie místní literatury. S magickou poezií se setkával už jako malý chlapec, sám se věnoval sběru lidové písně. Zajímal se o regionální historii, zejména o zbojníky. Pověsti o nich a jejich pokladech slyšel v mládí, později se intenzivně věnoval výzkumu zbojnické tematiky. Je škoda, že Sikora později některé pasáže z knihy nerozpracoval do podoby monografie. Pozoruhodný je esej o předčasně a tragicky zesnulém talentovaném básníkovi Adolfu Dostalovi, o jeho snahách psát moderní literaturu a s tím spojeném úsilí prosadit se v Polsku. Sikora je oceňován právě jako vzdělaný rodák z těšínského kraje: „Otoż taki własnie człowiek jest najbardziej kompetentny do prezentacji zjawiska tak bujnego, a jednocześnie delikatnego, jakim jest kultura zaolziańska“²⁰ (Právě takový člověk je nejkompetentnější pro představení tak košatého a zároveň zranitelného jevu, jakým je těšínská kultura).

Kritika vyzdvihovala, že Sikora podal náhled do života kultury, která stála často mimo pozornost polských badatelů. Určité výtky měl Mirosław Fazan k esejům *Pierwszy protokół* a *Chachar dwóch autorów*. U první zmiňované eseye je „ten pasjonujący tekst jest tak krótki, lakoniczny, zaledwie czterostronicowy – nie ekwiwalentny do wagi problemu“²¹ (tento vášnivý text příliš krátký, lakonický, sotva čtyřstránkový – není ekvivalentní vzhledem k závažnosti problému), proto se recenzent táže, zda se Sikora k této problematice vrátí. U „Chachara dvou autorů“ Fazan vytýká Sikorovi, že jeho úvahy jsou velmi „szkolarskie“ (školometstské) a že „nie mają dostatecznej siły przekonania“²² (nemají dostatečnou sílu přesvědčovat), takže podle jeho názoru je zbytečné se k tématu vracet. S Fazanovými názory by se dalo polemizovat, obzvláště nařčení z oné přemíry didaktismu je poněkud zjednodušující. Naopak kritik vyzdvihuje autorovo úsilí projevující se v esejí o Adamu Sikorovi: „Ten esej upoważnia właśnie Władysława Sikorę do napisania monograficznego zarysu działalności literackiej jabłonkowskiego poety-tkacza“²³ (Tato esej opravňuje Władysława Sikoru k napsání monografického nástinu literárního literární činnosti jablunkovského básníka – tkalce). Fazan se domnívá, že Sikora: „Jest najlepiej przygotowany do wykonania wezwania, które zgłosił pod adresem badaczy literatury polskiej na Śląsku“²⁴ (Je nejlépe připraven, aby se vyrovnal s výzvou, kterou adresoval badatelům polské literatury ve Slezsku).

Wielokropki tedy podávají obraz literatury v regionu, mohou posloužit literární historii, ale i etnografii či folkloristice a závěrečnou částí přispívají i k poznání dějin kraje.

¹⁹ Władysław SIKORA, *Wielokropki*, op. cit., s. 147.

²⁰ Janusz KARKOSZKA, *Wycieczka w świat zaolziańskiej kultury*, *Poglądy*, č. 32, 12. 12. 1982, s. 11.

²¹ Mirosław FAZAN, *Przeszłość i współczesność kultury Śląska Cieszyńskiego*, *Zaranie Śląskie*, 1983, č. 3, s. 372.

²² TAMTÉŽ, s. 373.

²³ TAMTÉŽ.

²⁴ TAMTÉŽ.

V románu *Za ojcem idę* (Následuji otce; Kraków, Wydawnictwo Literackie, 1984) hledá Sikora své kořeny v krajině dětství, zabývá se opět historií rodného regionu, ale z jiného úhlu pohledu než ve *Wielokropkach*, zvyky a řeči předků, vypráví o svém dětství za okupace, nelehkém osudu horalů během ní i po ní a také o rodinné tragédii.

Děj se odehrává převážně v období druhé světové války, ale i krátce před ní a po ní. Je situován do malé obce Bocanovice nedaleko Jablunkova, do rodné vsi autora, do Beskyd a vypráví ho malý chlapec. Jeho pohled na svět je pohledem dítěte, které si zpočátku neuvědomuje hrozící nebezpečí. Svět je mu dosud velkou hádankou i místem her. Avšak tragické události mnohé mění, autor hledá sebe, dozrává, ptá se, kde je jeho místo ve světě.

Postupně poznáváme autorovu rodinu – otce, matku, bratry Józka, Antka, malou Haniu, souseda fojta přezdívaného „Američan“, kamarády, známé. Ti všichni musí nějak prožít dobu války a různě se jim daří. Sikora kromě toho naznačuje osudy lidí, kteří zůstali stát se vztyčenou hlavou navzdory bezprostřednímu ohrožení života, mihají se zvěsti o partyzánech, ale i o kolaborantech, odpadlících a zrádcích. Prostředí je samo o sobě specifické, neboť území Těšínska bylo po odstoupení pohraničních území nejprve přičleněno k Polsku, po Mnichově 1938 pak za nacistické okupace přímo připojeno k Říši. Válečné události nejsou popisovány prostřednictvím nějakých podrobných zpráv. Chlapec se o nich útržkovitě dozvídá od dospělých či sám něco naznačí ve vyprávěcí rovině. Otec, matka, bratři se snaží chránit malého hrdinu románu před hrůzami válečného šílenství. Zmiňuje jakousi Osvětim, místo, odkud není úniku. Důvody, proč jejich soused skrývá svého syna studenta, nejsou vysvětleny. Později se dozvídáme, jak ke konci války mizí z nástěnky wehrmachtu v Jablunkově vlaječky vyznačující dobytá území a frontovou linii. Také padnou zmínky o lidech v lesích, kteří se skrývají před Němci. Přestože jmenované události jsou pouze naznačeny, válka se každého bezprostředně dotýká. Chlapci ze Sikorovy rodiny odmítají pokusy o poněmčení, nechtějí být organizováni v Hilterjugend, solidarizují se s rodiči a staršími lidmi.

Hlavním objektem pozornosti malého hrdiny je jeho otec, typický horal a polský vlastenec. Je typem postavy hrdiny i nositelem lidové moudrosti, zkušeností předešlých generací. Nezastává nepřátelský postoj vůči Čechům, je ale zjevné, že ho potěšilo připojení českého Těšínska k Polsku v roce 1938. Vypráví dětem o slavných dějinách Polska, o Grunwaldu, o Janu Sobieském... O to je pro něho skutečnost okupace těžší, obává se hrozby možného vysídlení; to se pojilo i s volbou národnosti, od které se pak mohl odvíjet osud celých rodin. Někteří si už vybrali. Autor vypráví: „Narodowość...Tata ważył każdą rację, siadywał u wójta, chłopci schodzili się i radzili nawzajem co począć – czy niech się dzieje wola boża, bo co ma być, to i będzie – lub też...? Jedno było pewne, to mianowicie, że należy się trzymać z dala od tych, którzy już skorzystali z obcej łaski i chociaż nie było ich zbyt wielu, leźli jak koszuła w tyłek. (...) Niektórzy z gazdów już podpisali, zwłaszcza że co śląskie niekoniecznie musi być niemieckie, ba, nie może być niemieckie. Ojciec z wójtem szli w dół brzegiem zabloconej drogi i wrócili inni, tak jakby się bali siebie, lecz na naszym domu nie mogła już pojawić się żółta tabliczka: »Bewirtschaft für das Deutsche Reich...«, która by zachęciła niemieckiego Besaraba do zajęcia gospodarstwa“ (Národnost... Táta zvažoval každý důvod, vysedával u fojta, sedláci se scházeli a společně se radil, co si počít – buďto ať se děje vůle boží, protože co má být, co se stane – anebo...? Jedno bylo jisté, totiž to, že je třeba se držet zdaleka od těch, kteří už využili cizí milost, a i když jich nebylo mnoho, lezli jako košile do zadku /.../ Někteří z hospodářů už podepsali, zejména když to, co je slezské, nemusí být nutně německé, dokonce nesmí být německé. Otec s fojtem šli dolů po zablácené cestě a vrátili se jiní, jako by se báli sebe navzájem, ale na našem domě

se už nemohl objevit žlutý nápis „Bewirtschaft für das Deutsche Reich...“, která by ponoukala německého Besaraba k přivlastnění hospodářství).

Otec Władysława jako mnoho lidí na Těšínském Slezsku podepsal takzvanou volkslistu – listinu příznávající mu statut slezské národnosti. Ta zaručovala určité množství přidělů, stoupenci této „národnosti“ nemuseli na nucené práce, ale byli povinni službou pro brannou moc. Hlavním důvodem, proč Sikorův otec volkslistu podepsal, byla hrozba vysídlení. Nejbližší sousedé Sikorů byli za svou polskou národnost vystěhováni a na majetek přišel Besarab (Němec z Besarabie). Toho si malý chlapec všímá, vidí, jak stěhují další rodiny, ale netuší vlastně proč. Otec se snaží ochránit rodinu, jak to udělalo mnoho jiných. Mladý Władysław však musel do německé školy a spolu s bratrem byli zařazeni do Hilterjugend. To se jim nelíbí a snaží se alespoň občas utíkat ze spolku. Táta jim po večerech četl Sienkiewiczze, vyprávěl o polských králich a věřil, že se Polsko znovu vzchopí. Autor si svého otce velmi váží: „Otec mě nechránil, ani mi neusnadnil pochopení světa, odpustil jsem mu to, protože on vždy ví, co dělá, konečně existuje mnoho důvodů, za které jsem mu vděčný.“

Hlavní hrdina také vypráví o řadě klukovských zážitků – bitev s protivníky z jiného konce vesnice, krádeží makovic Besarabovi, líčí různé příhody a dobrodružství. Do neklidné doby přichází neočekávaná tragédie. Koncem roku 1943 náhle otec umírá a zanechává vdovu s pěti dětmi.²⁵ V tu chvíli se mění svět vypravěče, neštěstí poprvé oťásló základy jeho života. Rodina žije obtížně, nejstarší Józek přebírá otcovo místo a také malý Władysław pomáhá a jak postupně vyspívá, tak se také mění. Bohužel přichází jedna pohroma za druhou – dobrého rodinného přítele fojta zatýkají Němci, rodině umírá kuň a kráva.

Německou prohru symbolizuje zmizení nástěnky s frontovou linií, objevují se vozy s uprchlíky, vlasovci, přibývá partyzánů. Bratru Józкови navíc hrozí odvod do německé armády, nakonec vše dobře dopadne, když není shledán způsobilým pro službu ve vojsku. Konečně je konec války a po válce přicházejí volby. Matka hrdiny volí komunisty, kteří slibují, že budou podporovat místní Poláky. Dlouho však váhá, protože je katoličkou, nechce volit někoho, kdo neuznává Boha. V duchu si říká, co by udělal její manžel Józef. Spletitou situaci po válce demonstuje příhoda s odvedením krávy. Rodina Sikorů v prvních poválečných dnech vyvěsí na svém domě polskou vlajku. Vzápětí přichází mladý gardista, který tento akt vlastenectví označuje za čin proti československému státu a rodině rekviruje poslední krávu. Jako důvod uvádí přijetí volkslisty rodinou.²⁶

Román je velmi poutavý, je to dáno právě vyprávěním obyčejného malého chlapce. Českému čtenáři přináší jiný pohled na období války, protože je umístěn na Těšínsko spojené přímo s Říší. Místní lidé se tak ocitají v obtížných podmínkách i v nebezpečí. Autorovi bylo vytýkáno, že nedokázal překonat odstup let a „nie zdecydował się do końca czy będzie opisywał świat z perspektywy dorastającego chłopca, czy z perspektywy dorosłego

²⁵ Nutno podotknout, že Władysław Sikora měl pět sourozenců, nejmladší Staszek (*1940) se v románu neobjevuje.

²⁶ Nacisté zastávali názor, že Těšínsko bylo původně německé a teprve později bylo zčásti popoštěno, zčásti počestěno. Jejich cílem bylo obnovit „německý“ charakter tohoto území. V této souvislosti měla být část obyvatelstva poněmčena a obyvatelé, kteří se pro germanizaci nehodili (polská inteligence, bývalí významní funkcionáři, komunisté a socialisté), měli být odstraněni. Diferencovaný přístup Němců k různým skupinám obyvatelstva vyžadoval znalost jeho národnostního složení. Přes všemožnou podporu, které se dostávalo německému etniku, a navzdory zastrašování ostatních se přihlásilo k německé národnosti pouze 18 % místních obyvatel, zatímco k české národnosti 21 %, k polské národnosti 24 % a k nově zavedené slezské národnosti 37 % obyvatel; Židé nebyli počítáni. Jednou z germanizačních akcí bylo přijetí německého občanství, tzv. volkslisty, která byla zavedena nařízeními ze 4. 3. 1941 a 31. 1. 1942. Její získání vyřešilo existenční starosti těch, kteří ji přijali, ale mužům z těchto rodin hrozilo odvedení do německé armády. (Srov. např. Mečislav BORÁK, *Svědectví ze Životic, Těšínsko za druhé světové války a okolnosti životické tragédie*, Český Těšín, Muzeum Těšínska, 1999, s. 14–15).

mężczyzny – wracającego wspomieniami w okres, gdy kształtowała się jego osobowość²⁷ (úplně se nerozhodl, zda bude popisovat svět z pohledu dorůstajícího chlapce či dorůstajícího muže vracejícího se do doby, kdy se rozvíjela jeho osobnost). Jiný názor zastával Bogusław Sławomir Kunda: „Sikora uniknął największego niebezpieczeństwa grożącego takim prowadzonym w pierwszej osobie narracjom, tj. mieszanina późniejszej wiedzy narratora z tą, jaką miał on w chwili opowiadania²⁸ (Sikora unikl největšímu nebezpečí, hrozícímu těm, kteří vedou vyprávění v první osobě, tj. míšení pozdějších vědomostí vypravěče s těmi, které měl v době vyprávění). Určité pasáže mohou dokazovat, že takto asi mladý chlapec nemohl uvažovat, nicméně román má své přednosti a kvality. Co se týče národnostní otázky, Češi z hlediska etnicity nehrají v románu velkou roli, jsou zmiňováni pouze okrajově. Není divu, protože v Bocanovicích a v celém regionu jich po vysídlení Čechů z pohraničí do vnitrozemí zůstalo velmi málo, pakliže vůbec někdo (jedině snad ve smíšeném manželství). V románu se objevuje myšlenka, že dělení obyvatel na Čechy a Poláky bylo nešťastné. Závěrečné kapitoly představují poválečné dění na Těšínsku. Polští obyvatelé doufali, že budou přičleněni k Polsku. Po válce se ovšem k držitelům volkslisty přistupovalo různě. Na polské straně její držitelé, kromě kolaborantů, byli rehabilitováni. V Československu se tzv. volkslistáři hodnotili jinak, mnoho lidí ospravedlněno nebylo, často se v těchto případech vynořila osobní i národnostní msta. Mladý hrdina v románu skutečně „následuje svého otce“, při vážných rozhodováních se snaží odpovědět s na otázku, jak by si počínal a jak by postupoval právě jeho otec.

Pokud někdo začíná číst díla Władysława Sikory, měl upřednostnit právě román *Za ojcem idę*, neboť ukazuje, odkud autor vychází a kam se prostřednictvím tvorby stále navrácí. Ani po válce neměla Sikorova rodina jednoduchý život, na horách pak nastoupila kolektivizace. V závěru románu matka naznačuje, že by měl Władysław studovat, neboť si jeho otec přál, aby někdo z rodiny dosáhl vyššího vzdělání. Sikorovi se podařilo vystoupit z okruhu rodné vesnice, přitom svým způsobem šel ve stopách, které mu vyznačil jeho otec.

Je škoda, že román nebyl přeložen do češtiny, ukázal by dějiny regionu ze zajímavého úhlu pohledu a stal by se důstojným protějškem horalské trilogie Jindřicha Zogaty (*1941),²⁹ česky píšícího rodáka z Jaworzynky.

Po uvolnění publikačních možností Sikora uveřejňoval na pokračování v letech 1989–1990 na stránkách *Głosu Ludu* historický román *Przelacz*. Román je rovněž svázan s místním prostředím a horskou osadou stejného jména.

V podstatě jde o historický román, který je pojmenován stejně jako jedno z hlavních míst děje – osada Přelač (název byl převzat nikoli z polského *przełęcz* – průsmyk, ale ze slovenštiny; osada Přelač se nachází v Beskydech nedaleko obce Dolní Lomná). Román je zasazen do revolučního roku 1848, do období zrušení roboty, nepokojů ve Vídni, maďarského povstání, bojů štúrovců proti Maďarům. Samotný děj se odvíjí retrospektivně. Hlavním hrdinou je horal z Přelače Jurek Kluz, který tvrdě pracuje jako lesní dělník a hospodář na malém poli. Osada Přelač je první dělnickou osadou, avšak nikoli průmyslovou, ale lesních dělníků, jejich obyvatelé byli osvobozeni od roboty, dostali vlastní pozemek s polem, na kterém si mohli postavit svou chalupu. Za to museli pracovat v lesích těšínské komory. Hrdý horal Jurek se zamiluje do Hanky, pocházející z Jablunkova. Odtamtud kdysi pochá-

²⁷ Jakub Z. LICHANŃSKI, *W poszukiwaniu siebie*, Nowe Książki, Warszawa, 8. 8. 1984.

²⁸ Bogusław Sławomir Kunda, recenze pro Wydawnictwo Literackie (uloženo v osobním archivu Władysława Sikory; pozn. L. M.).

²⁹ Máme na mysli trilogii *Dědictví zmizelých píšťal* (1996), *Oves na střeších* (1996), *Dřevěné pyramidy* (1998). (K tomuto autorovi viz Libor MARTINEK, *Spisovatel česko-polsko-slovenského pomezí Jindřich Zogata*, *XLinguae.eu. A Trimestral European Scientific Language Review*, Nitra, 2012, č. 1, s. 36–42.)

zel i Jurkův otec, ale Jurek se už stal horalem. V této situaci se projevují určité společenské rozpory – Jablunkované, tzv. jackové, horaly pohrdají a cítí se být nad ně nadřazení. Hanka Jurkovu lásku opětuje, ale v cestě jim stojí Hančina matka i různí nápadníci. Jurek nakonec získá vytouženou nevěstu a odvádí si ji do hor. Hanka za svou volbu „zaplatí“ krutou cenu v podobě matčiny smrti. Novomanžele nečeká snadný život – během roků bídy umírá jejich malý syn. Život v horách je plný starostí a strastí, přesto o něm dovede Jurek vyprávět a básnit téměř jako o ráji.

Na pozadí Jurkových vzpomínek na začátek jeho lásky k Hance se odehrávají revoluční události. Každá kapitola má název podle určitého hrdiny – Hanka, Jurek, von Kachlberg atd. Řada postav v ději románu je skutečná a patří k nim moravský evangelický kněz Jan Winkler, revolucionáři z Těšínska (buditel Paweł Stalmach či Paweł Oszelda). Můžeme tak sledovat ohlasy na dobové politické události na Těšínsku. Nejprve vybuchuje nadšení, vyvolané císařskou konstitucí, poté však vlivem potlačování jednotlivých povstání naděje klesají. Na Těšínsko se dostávají slovenští povstalci i povstali Maďaři. Část místních sympatizuje se stúrovci (Jan Winkler), Jurek pomáhá Maďarům. Román ukazuje na bídu poddaných, na manipulování s horaly ze strany šlechty. Příkladem toho je správce těšínské komory Josef von Kachlberg, jenž dovede vyjednávat i v době hrozícího lidového povstání, využívá metody „cukru a biče“, aby poddané přesvědčil o nadřazenosti pánů i marnosti vzpoury proti nim. Proti optimistickým názorům těšínských měšťanů se ozývají úsudky a moudrost starých, nedůvěřivých a tvrdých horalů.

Povstání lidu ve Vídni je nakonec potlačeno, proti Maďarům v Uhrách bojují Chorvaté, naděje na lepší budoucnost, více občanských práv a svobod mizí. Maďaři se také vydávají do Čech, ale jsou rozprášeni, snaží se ustoupit, část jejich vojáků utíká do hor. Jurek jim pomáhá uprchnout před blížícími se Slováky a znovu se vrací do rodné osady Přelač.

Autor opět „navštívil“ své oblíbené prostředí jablunkovských Beskyd, aby do nich zasadil děj románu. Přestože řada postav je reálných, postavy Jurka a Hanky jsou fiktivní. Sikora dovedně využil znalosti místního prostředí, historie regionu. Prostřednictvím postavy Jurka a jeho horalských přátel dává čtenáři možnost poznat život horalů v Beskydech, který je těžký, na obdělávaných poličkách se podaří vypěstovat jen některé plodiny a osud celých rodin závisí na dobré úrodě. Poznáváme zvyky horalů, jejich pověsti, vzpomínky na časy zbojníků, kroje jablunkovských jacků. Vrchnost svým poddaným nic neulehčí, porušuje jejich práva, nutí horaly se stěhovat, aby mohla na pastvinách vysázet stromy, jejichž dřevo je používáno v dolech a hutích. Zvůle vůči poddaným se projevuje i ve sporu, zda má být robota zrušena bez náhrady, nebo, jak si přeje šlechta, vykoupena za náhradu. Prvotní revoluční nadšení je pocíťováno spíše mezi lidmi v Těšíně. Horalé většinou zůstávají skeptičtí, nevěří, že by se mohlo něco změnit. Samotná dřina lesních dělníků v Přelači je jakousi druhou robotou, dalším znevlněním.

Jistou nevýhodou pro komfort čtenáře je Jurkova retrospekce, která poněkud znesnadňuje počáteční proniknutí do děje. Přes tuto malou, ale ozvláštňující nesnáz je román zajímavým portrétem neklidného období, jeho ohlasu na periferii mocnářství. Na druhé straně historického obrazu či fresky žijí lidé, jejichž hlavní starostí je často holé přežití vlastní rodiny navzdory nepřejícím podmínkám. Stejně jako Jurek Klus se ve svých horách ocitá symbolicky i Władysław Sikora.

Ve svém posledním prozaickém díle *Ojcowizna* (Statek /dědictví po otci/, Český Těšín, Snoza, 1998) se Sikora znovu vrací žánrově nevyhraněnou formou statí, vyprávění a zamýšlení do rodných Beskyd v okolí Jablunkova. Jeho práce místy nabyvá charakteru etnografického výzkumu (například se zabývá původem beskydských horalů apod.).

Sikora nejprve uveřejňoval části *Ojcowizny* ve formě menších cyklů – esejů, fejetonů a próz v *Głosu Ludu*. Pak přidal další části a celé dílo vydal souborně. Už sám titul knihy napovídá, co je jejím obsahem. Je to autorův domov, ale nejen jako bachelardovské „rodné hnízdo“. V Sikorově pojetí domov, otcina znamená kraj jeho mládí, rodné Beskydy. Beskydy, do nichž se stále vrací, ve kterých hledá a nalézá inspiraci. Sikora se navrácí ke kořenům, ze kterých vyšel. *Ojcowizna* je knihou plnou kratších úvah, myšlenek, vzpomínek i esejů, ohraničených společným rámcem – Beskydami, lidmi v nich a jejich životem v souznění s okolní přírodou. Snaží se ukázat horaly tak, jak je zná, a přitom zjišťuje, že lidé na celém světě jsou si všeobecně podobní. Horalé z Beskyd jsou prostoupeni lidovou moudrostí předávanou po staletích, zkušeností generací, mají své typické povahové rysy – skromnost, málomluvnost, pracovitost... Přestože se měnili panovníci a vlády, lidé v horách zůstávali většinou stejní – svérázní, bojující s přírodou, aby si zajistili obživu. Sikora se vrací do míst dobře mu známých, vzpomíná na dobu svého mládí, na zážitky spojené s těmito místy. Připomíná si rodiče, sourozence, známé a přátele. Do vzpomínek vplétá historii obcí, významných míst, události nebo pověsti, říkanky atd. Někdy je jedné pověsti věnována i celá kapitola jako v případě *O Złotogłowcu na Goduli* (O Zlatohlávkovi na Godule). Vzpomínkou na rodnou obec je kapitola *Boconowice*, v níž se Sikora svěčuje, kde je mu nejlépe: „Kiedykolwiek było mi trudno, wtedy uciekałem do Boconowic, do odległych debat ojca z wójtem Szkanderą na przygonku... Dotykając zaręby na snozach, łatwiej doznawałem ulgi, łatwiej też było mi się decydować“³⁰ (Kdykoli mi bylo těžko, utíkal jsem do Bocanovic, k vzdáleným rozhovorům otce s fojtem Szkanderou na stezce k vyhánění dobytka... Dotýkal jsem se ohrad v údolí, snadněji jsem pociťoval úlevu, lépe jsem se také rozhodoval). Autor v kapitole *Snozy* vzpomíná na údolí, na přírodu kolem něj. *Siostra Sosna* (Sestra borovice) je ovšem připomenutím spisovatele Wiesława Adama Bergera (1926–1998), kamaráda ze zmíněného „Bermudského trojúhelníku“.

Ojcowizna je kompozičně rozdělena do čtyř částí. Tři obsahují převážně vzpomínky a úvahy, čtvrtá se zabývá kořeny horalů. *Wolosi w Europę* (Valaši do Evropy) je kapitolou, v níž se ze Sikory stává amatérský etnograf. Bádá po svých kořenech, srovnává zvyky, názvy hor, řek horalů v Polsku, na Moravě, v Rumunsku a jinde. Na začátku knihy je uvedeno motto: „Idzie o odkrywanie cywilizacyjnych korzeni europejskiej współczesności. Rodziliśmy się na pograniczu kultur, w naszych żyłach tętni niespożyta, przemieszana krew. Nie spodziewamy się, co w niej ukryte i jakie jeszcze zgotuje nam niespodzianki“³¹ (Jde o odkrývání kořenů evropské přítomnosti. Narodili jsme se na pohraničí kultur, v našich žilách tepe věčně promísená krev. Nevíme, co je v ní ukryto a jaká nám ještě připraví překvapení). Právě po stopách svých předků se vydává Sikora ve svém etnografickém exkurzu, jde po valašských stopách, protože horalé byli součástí valašského osídlení Beskyd.

Ojcowizna i přes zásadní požadavek na čtenáře, kterým je dobrá znalost místního prostředí, tak, že jej naplňuje dojmy z hor a života jejích obyvatel. Autor se místy projevuje jako básník, jeho jazyk je naplněn metaforami, protkaný místními nářečnými výrazy, které přibližují prostředí. Kniha by mohla sloužit i jako etnografický pramen, neboť Sikora si vzpomíná na písně, pověsti, lidové zvyky a vše, co bylo spjaté se životem horské vesnice. Často je autor průvodcem krajinou, o které tak rád vypráví. Jak napsala Danuta Branna v doslovu ke knize: „Władysław Sikora nie tylko stara się opisać i zachować na kartach książki bliskie sobie osoby – krewnych, przyjaciół, znajomych, z których wielu już odeszło z tego świata – stara się również poprzez przypomnienie ich postaw, poglądów, zachowań

³⁰ Władysław SIKORA, *Ojcowizna*, Český Těšín, Snoza, 1998, s. 60.

³¹ TAMTÉŽ, s. 5.

odnalež i wskazać to, co w życiu ważne³² (Władysław Sikora se snaží na stránkách knihy nejen popsat a uchovat osoby, které jsou mu blízké – příbuzné, přátele, známé, z nichž řada odešla z tohoto světa –, snaží se také připomenout jejich postoje, názory, chování, nalézt a ukázat to, co je v životě důležité).

Knihy evokuje určité pocity smutku a melancholie, které se zjevně ozývají v souvislosti s odstupem od doby, kdy byl Sikora mladší. Mnohé se v horách změnilo, počínaje kolektivizací, jež rozorala meze. Přírodu autorova dětství a mládí výrazněji narušila moderní civilizace, staří horalé odcházejí... V některých kapitolách jakoby nad tím zaznívala lítost.

Ojcowizna je velmi působivá kniha, proto je velkou škodou, že se nedočkala jednak širší distribuce i v Polsku, anebo zároveň českého překladu, neboť by u kritiky vyvolala nepochybně příznivý ohlas a zaujala by i běžné čtenáře. To se nakonec dá říci o většině Sikorova díla (snad s výjimkou *Wielokropek*, které byly vydány v nákladu pro tento typ publikace nezvyklém – tři tisíc výtisků a román *Za ojcem idę* vyšel v nákladu pěti tisíc kusů).

U části české kritiky se *Ojcowizna* dočkala zaslouženého pozitivního ohlasu. Na stránkách ostravského časopisu *Alternativa plus* se k ní vyjádřil Drahomír Šajtar: „Je tu život, zvyky, mravy, lidské tragédie i radosti – život žitý plnokrevně, zakotvený hluboko v tradici a probíhající dramaticky v současnosti. Obraz země, plastický, výrazně barevný, rámovaný majestátem těšínských Beskyd. Nicméně co je úchvatné jako ta země, je i její jazyk... Polština Władysława Sikory leskne se tu jak nesčíslně broušený křišťál. Místy je prostá jako pohádka zapsaná z úst lidu, místy vylehčená do nejcitlivější subtility a jinde zas plná významů, zatěžkána filozoficky jako onen tak úchvatný jazyk francouzský – rovný, přesný, naplněný tradicí a moderní zároveň. Je to ovšem něco málo (málo?) navíc: jazyk nasycený lexikem jedinečným v tom smyslu, že se jím mluví kdesi ve starých kronikách či mezi lidem na poli, na pastvě, v dílně či v lidové písni... Už dávno jsem neprožil nad literárním dílem tolik emocí duchovních i citových, prožil tolik senzací nabitých senzibilitou a sugescí vsuktku básnickou.“³³

Charakteristické motivy Sikorových próz jsou spjaté s místem autorova původu. Jestliže otec a matka autora nejsou častěji zobrazováni v jeho poezii, v próze je tomu jinak. V souboru *Skrzyżowanie* mají všechny Sikorovy povídky základ v rodném prostředí či jeho okolí a ve dvou ze tří povídek je důležitou literární postavou maminka autora. Podobně je tomu v románu *Za ojcem idę* ve vztahu k otci. Sikorovým životním krédem bylo následování otce, hledání kořenů svého původu. Román *Przelacz* se dokonce odehrává poblíž osady Salajka, kde učil Sikorův praděd. V tematicky pestrém souboru *Wielokropki* se spisovatel často zamýšlí nad svým původem, vrací se tam, odkud vzešel. Hledání vlastních kořenů a vůbec základů evropské civilizace patrně vyvrcholilo *Ojcowiznou*. Sikora se rozhodl pátrat po kořenech horalů, jejichž dřívější domov překračuje hranice států. Hledá své místo ve světě, přemýšlí o sobě samém. Snaží se najít odpovědi na složité otázky přítomnosti. Sikoru jako by jeho původ určoval k jeho pozdější literární tvorbě.

Tvorba bocanovického rodáka Władysława Sikory má význam pro polskou literaturu nejen na Těšínsku. Její hodnota spočívá v průkopnictví jak tematickém, tak tvárném, ve vyrovnání se s moderní prózou i poezií, byť ovlivněnými prostředím, tedy regionem. Přesto (nebo snad právě proto?) má jeho tvorba filozofickou hloubku. Sikora také stále literárně tvořil, ačkoli měl zakázáno publikovat. Literatura vznikající na území České republiky byla ve svém celku ochuzena tím, že dosud nebyla oficiálně vydána žádná Sikorova sbírka poezie nebo kniha próz v českém překladu (zmiňovanou dvojjazyčnou sbírku *Gęste było życie – Hustý život býval* počítat nemůžeme, neboť byla vydána vlastním nákladem autora a distri-

³² Danuta BRANNA, *Od wydawcy, in Władysław Sikora, Ojcowizna*, op. cit., s. 142.

³³ Drahomír ŠAJTAR, *Sikorova Ojcowizna*, *Alternativa plus*, 1/2, 1999.

buována hlavně mezi autorovými přáteli nebo známými). Sikorova tvorba patří svým jazykem do polské literatury, ale zároveň spadá do literatury vytvářené na českém území (stejně tak jako kdysi třeba pražská židovská a německá literatura). Władysław Sikora svým celoživotním dílem výrazně obohatil polskou literaturu českého Těšínska a za to si nepochybně zaslouží náš obdiv i velké uznání.

Summary

Władysław Sikora – attempt of a portray

The literary output of the Polish writer Władysław Sikora (born on 10th May 1933) from Bocanovice in the Czech Těšín region is significant for Polish literature not just in the Těšín Silesia. Its value lies in both the thematic and the formal innovation, in absorbing modern prose and poetry, albeit influenced by the environment or region. Sikora was not allowed to publish in Czechoslovakia after 1968, yet he continued to write and some of his texts were published in a book form across the border in Poland during the so-called normalization in Czechoslovakia in the 1970s and 80s. Sikora's writings belong to the Polish literature in terms of their language, but they simultaneously fall into literature produced within the Czech territory (parallel could be drawn with Prague Jewish or German literature in the past). Literature written within the territory of the Czech Republic is impoverished as a whole by the fact that no collection of Sikora's poetry or prose in Czech translation has been officially published to date. Władysław Sikora's writings greatly enriched the Polish literature of the Czech Těšín region and partially also the Polish national literature because some of his texts were either directly published in Poland or distributed there in large numbers.

MATERIÁLOVÉ STUDIE

Pavel Š o p á k

**KNIHOVNA JOSEFA POHLA
(PŘÍSPĚVEK K INTELEKTUÁLNÍMU PROFILU SLEZSKÉHO
HOSPODÁŘSKÉHO ÚŘEDNÍKA NA POČÁTKU 19. STOLETÍ)**

Abstract

The analysis of the library of judiciary Josef Pohl (1768?–1822) working in Silesian Rudoltice documents the spread of the Enlightenment ideas among the economic clerks of the Hungarian part of Silesia within the period around 1800.

Keywords: *Silesian Czech, historic libraries, the Enlightenment, Montaigne, Michel de-Wolff, Christian, Pohl, Josef, Silesian Rudoltice*

Zdá se, že stále ještě můžeme rozšiřovat pramennou bázi, jež by poodhalila intelektuální *milieu* opavské společnosti v době založení Gymnazijního muzea. Takovýmto pramenem je soupis knihovny justiciára Josefa Mathiase Pohla. Pohl zemřel 25. dubna 1822 v Opavě v domě č. 313; podle úmrtní matriky mu bylo 54 let, tj. rok jeho narození můžeme stanovit na rok 1768.¹ Knihovnu, kterou zemřelý po sobě zanechal, 3. května 1822 sepsali pracovníci opavského magistrátu – dokument signoval magistrátní rada Paul Uwira a dva aktuárové.

Soupis obsahuje celkem 82 položek povícero jednosvazkových děl, výjimečně též časopisů nebo sešitových vydání děl;² některá čísla nejsou v seznamu obsazena, naproti tomu čísla 5 a 31 jsou dublována a mezi čísly 52 a 53 je jedna položka bez čísla. Knihy jsou psány výhradně německy, nepočítáme-li slovníky, kde se objevuje francouzština. Místy vydání jsou povětšinou Vídeň, Štýrský Hradec a německá města (Frankfurt am Main, Göttingen, Karlsruhe); německo-jazyčné tisky pocházely rovněž z Brna (Trasslerovo nakladatelství) a Prahy. Těžiště knihovny tkví v pracích legislativní a obecně právní povahy: jde o sbírky zákonů (např. občanský zákoník z roku 1811) a vyhlášek, o předpisy a podobné tiskoviny, a dále o praktické příručky, umožňující spolehlivou orientaci v právní problematice (například je to příručka právníka a vysokého soudního úředníka Johanna Michaela von Zimmerl (1758–1830), určená pro advokáty a justiciáry), tedy o tisky, jež primárně souvisely s výkonem Pohlovy profese.

Daleko zajímavější je samozřejmě skupina tisků, odhalujících Pohlovy širší ekonomické, národohospodářské, agronomické, literární nebo dokonce filozofické zájmy. A tu je na prvním místě nutno vzpomenout filozofii, reprezentovanou Michelem de Montaigne (1533–1592), který anticipuje osvícenské myslitele skepticismem, onou provokativní „*snahou...postihnouti život v jeho pravé tvářnosti a podívatí se skutečnosti odvážně do očí*“³, a současně na svou dobu neobyčejným důrazem na myšlenku osvěty a boje proti církevní autoritě. S časovým odstupem se

¹ ZA v Opavě, Sběrka matrik, úmrtní matrika Proboštského kostela Nanebevzetí Panny Marie, sign. Op–I–33, fol. 66b; Pohlovu smrt zaregistrovala Troppauer Zeitung č. 35, 3. května 1822, s. 226.

² SOkA Opava, Archiv města Opava, inv. č. 1541, karton 200.

³ Otakar CHLUP, *Vývoj pedagogických idejí v nové době*, Brno 1925, kapitola o Montaignerovi s. 18–24, cit. ze s. 18. Důležitý motiv je Montaignea pozorování přírody jako součást edukace, což lze považovat za anticipaci funkce veřejných muzeí kolem roku 1800.

v knihovně ocitají spisy mimořádně vlivného filozofa raného německého osvícenství Christiana Wolffa (1679–1754), více instruktivní než originální, ale o to v německojazyčném prostředí rozšířenější. Nazíráno zpětně k právní problematice, je zjevné, že se Pohl snažil porozumět historickým peripetiím právních zvyklostí, jak dokládá spis Josefa Vratislava Monse (1733–1793) *Versuch einer kurzgefaßten Landesgeschichte des Markgraftums Mähren* (1795), reprezentující moravskou osvícenskou právně-historickou vědu. Ještě závažnější jsou tituly, autorsky spjaté s Josefem Sonnenfelsem (1732–1817) a s jeho žákem, profesorem statistiky na vídeňské univerzitě Ignazem von Luca (1746–1799), autorem prací se sociální a politickou tematikou. Bezesporu do širších souvislostí dobové knižní produkce z oblastí práva a politiky, vyznačující se specifickým pojetím absolutistické moci panovníka, je zařaditelný instruktivní spis *Der Souverain oder die erst Haupt und Grundsätze einer monarchischen Regierung* (1780), dílo právníka Franze von Grossing. Znalost aktuálního dění se nezastavovala jen u vznešených a vážných témat. Poslední položka seznamu, jímž je 36 sešitů tzv. *Eipeldauer-Briefe*, ukazuje na Pohlovu komplexní znalost aktuálního dění více než dobře. Ony Eipelauer-Briefe jsou satirickým literárním dílo vídeňského spisovatele Josefa Richtera, sledujícím život současných Vídeňanů ze všech možných aspektů. Richter svými texty vyvolal takový zájem čtenářů, že se rozhodl pro jejich pravidelné vydávání v podobě jakéhosi časopisu.⁴

Tímto opusem na pomezí politiky, žurnalistiky a zábavné literatury se dostáváme ke skupině beletristických děl v Pohlově knihovně. Napětí mezi klasicistní a romantickou estetikou vyjadřuje přítomnost děl Christiana Gellerta, Johanna Wolfganga Goetha a Friedricha Klopstocka, ale i dnes pozapomenutého Karla Friedricha Kretschmanna (1738–1809). Toto napětí koneckonců vystopujeme i v oblasti filozofických spisů, kde vedle vzpomenutého Christiana Wolffa nacházíme jeho příkrého odpůrce *Christiana Augusta Crusia* (1715–1775), což dosvědčuje jistou preromantickou orientaci Pohlovy knihovny, problematizující názorově až příliš vyhraněný životní postoj, jenž byl doposavad založen výlučně na osvícenských autoritách.

Poslední výraznou skupinou jsou práce z oblasti národohospodářství, techniky, technologie, agronomie, pokusnictví a ovocnářství – zde vynikají práce vynikajícího znalce ovocnářství Johanna Ludwiga Christa (1739–1813). Racionalistický pohled na společnost, dějiny nebo náboženství vysvítá i ze spisů, orientovaných k člověku, jeho chování, vývoji a životnímu rytmu (Christoph Wilhelm Hufeland, Adolph von Knigge). Spíše v menšině jsou pak práce geografické nebo lingvisticko-lexikografické, tvořící ovšem pevnou součást každé knihovny sledované doby a funkce.

O Pohlovi dosud mnoho nevíme; snad byl příbuzným příznivců muzea Josefa⁵ a Karla Pohlů – jedním z podporovatelů Gymnazijního muzea v Opavě v době jeho vzniku, snad Josefa Antonína Pohla, jenž je k letům 1780–1803 zmiňován jako sekretář Královské slezské zemědělské společnosti.⁶ Zjevně však jde o Mathiase Pohla, který se oženil v Opavě 14. ledna 1799 s Annou Salomonovou,⁷ pročež je v matrice zapsán jako justiciář na panství Slezské Rudoltice. Další matriční záznam se vztahuje k 3. září 1812, kdy ve Slezských Rudolticích jeho manželka Anna zemřela; ta je zapsána již jako choť *vrchního úředníka* panství.⁸ Matriky obsahují záznamy o narození třech dětí: Josefa Leopolda (23. března 1818; zemřel krátce po narození), Aloisie

⁴ Z regionu zaznamenáváme výskyt periodika také v zámecké knihovně v Ropici, viz Veronika MARKOVÁ, *Zámecká knihovna v Ropici. Sonda do knižní kultury těšínské šlechty 18.–20. století*, Těšínsko 55, 2012, č. 2, s. 19.

⁵ Snad jde o Josefa Pohla, který byl radním a členem směnečného a merkantilního soudu první instance pro vévodství slezské, např. *Titularkalender oder Schematismus für Mähren und Schlesien sammt einem Schreibkalender für das Jahr 1804*, Brünn, s. 156.

⁶ Marta MATÝSKOVÁ, *Královská slezská zemědělská společnost Opava 1770–1811*. Inventář, Zemský archiv v Opavě 2001, s. 10.

⁷ ZA v Opavě, Sbírká matrik, sign. Op–I–28, fol. 58.

⁸ ZA v Opavě, Sbírká matrik, sign. Os–IX–12, fol. 11.

Anny (2. března 1810) a Karla Heinricha (14. července 1811).⁹ Slezkorudoltické panství od roku 1791 vlastnil význačný slezský podnikatel Karel Czeike von Badenfeld (1732–1809) a po jeho smrti jeho čtyři synové a právě odtud lze odvozovat recepci moderních trendů, jež z Pohlovy knihovny vyčteme.¹⁰ Každopádně ji můžeme chápat za vzorový případ profilace bibliotéky poučeného správního a hospodářského vrchnostenského úředníka v závěru osvícenství – příslušníka intelektuální elity na slezské periférii, náležejícího ke generaci opavského purkmistra Johanna Josepha Schösslera (1761–1834), tedy společnosti, již je opavské Gymnaziální muzeum ve svých počátcích symbolem i konkrétním, hmatatelným produktem.¹¹

Verzeichniss der nach dem am 25ten April zu Troppau verstorbenen Justizieur Jos[eph] Pohl gefundenen Bücher

1. Gesetzen und Verfassungen im Justizfache von Jahr 1780 bis 1798, 5 svazků.
2. Gesetzen und Verfassungen im Justizfache von Jahr 1784 bis 1786, 2 svazky.
3. Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch, Wien 1811.
4. Gesetzbuch über Verbrechen, Wien 1802.
5. Gesetzbuch über schwere Polizei-Übertretungen, [Wien 1815].
- 5 ½. Allgemeines Register [über seiner Majestät des Kaisers und Königs Franz des zweyten Gesetzbuch über Verbrechen und schwere Polizey-Übertretungen] von [Anton] Schwarz, Brünn 1804.
6. Allgemeines bürgerliches G[esetz] B[uch] von Kaiser Joseph, Wien 1786.
7. Allgemeine Gerichtsordnung, Wien 1781.
8. Handbuch für Richter, Advocaten und Justizbeamte [in den k. K. Erbstaaten] von [Johann Michael] Edlen von Zimmerl 1–2, Wien 1802.
9. Österreichische Rechte, bearbeitet in dem Sinne der Vorlesungen auf der Wiener Hochschule, Wien 1793.
10. Praktische Beobachtungen über die allgemeine G[esetz] O[rdnung] von Anton Edlen von Födransperg 1–4, Wien 1787.
11. Praktische Beobachtungen über die Conv. Ordnung, Wien 1787.
12. Handbuch der österreichischen Rechte unter Joseph II., Wien 1783.
13. Normalienbuch im politischen Fache, Wien 1786.
14. Anzeige der Gesetze, die mit den bürgerlicher G[esetz]–B[uch] im Zusammenhang stehen von Magy [?].
15. Auszug der politischen Verwendung von Jahr 1740 bis 1781 von [Franz] Kroehni, Wien 1782.¹²
16. Handbuch der alten bürgerlichen Gesetze für das Königreich Böhmen von Leonhard Stöhr, Wien 1788 [?].
17. Einleitung zur Kenntniss der österreichischen Rechte von [Johann Udarlik] Donner, Wien 1778.
18. Gerichtlich praktische Rechtsgelehrtheit von Dr. [Ernst?] Schwabe 1–4, [Wien 1808].¹³
19. Gesetze und politische Verordnungen von Leopold II., Wien 1791.
20. Erklärung des allgemeinen bürgerlichen G[esetz]–B[uches] von Scheitlein, Wien 1790.
21. Commentar der allgemeinen G[esetz]–O[rdnung] von [Franz Georg] Edlen von Kees, Wien 1789.

⁹ ZA v Opavě, Sbírka matrik, sign. Os–IX–5, fol. 2, 7 a 10.

¹⁰ Milan MYŠKA, *Měšťák šlechticem. Příklad opavského nobilitovaného kupce a manufakturisty Karla Antona Czeike z Badenfeldu*, in: *Člověk na Moravě ve druhé polovině 18. století*, Brno, Centrum pro studium demokracie a kultury 2008, s. 279–291.

¹¹ Čtení jmen autorů a názvů děl jsem konzultoval s Mgr. Zdeňkem Kravarem, Ph.D., jemuž děkuji za cenné rady a připomínky k přepisu a jeho doplnění.

¹² Ověřeno dle Josef PAUSER, *Landesfürstliche Gesetzgebung (Policey-, Malfiz- und Landesordnungen)*, in: Josef Pauser – Martin Scheutz – Thomas Winkelbauer (eds.), *Quellenkunde der Habsburgenmonarchie (16.–18. Jahrhundert)*. Ein exemplarisches Handbuch. Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung, Ergänzungband 44, München 2004, s. 246.

¹³ Datum vydání díla dle *Neue Annalen der Literatur des österreichischen Kaiserthumes* 2/1, Wien 1808, s. 104.

22. Der Souverain oder die erster H[au]pt und Grundsätze einer monarchischen Regierung von [Franz Edler von]¹⁴ Großing, Wien 1780.
23. System der bürg[erlichen] Rechtslehre aus dem sämtlichen römischen Recht von Dr. [Franz Aloys] Tiller 1–5, s. l., s. d. [Graz 1787–?].
24. Das alte und neue Recht Mährens und Schlesiens [nach der Ordnung des bürgerlichen Gesetzbuches] von Johann Luksche 1–2, Brünn, [Johann Georg Trassler] 1818.
25. Besondere Rechte der Personen Mährens und Schlesiens [vorzüglich in politischer Hinsicht] von Johann Luksche, Brünn, [Johann Georg Traßler] 1814.
26. Adeliches Richteramt 1–3 von [Joachim] Füger, Wien 1804. [27.]¹⁵
28. Stadtrecht in Böhmen und Mähren, Wien 1721.
29. [Theoretische und praktische] Anleitung zur Erlangung der dinglichen Rechte [und Führung der Dienst- Gewähr- und Vormerkbücher] von [Anton Edlen von] Födransperg, Wien 1791.
30. Commentar des L[andes] G[esetz-] B[uch] 1–6 von Hofrath Edlen von Heiler, Wien 1811.
31. Der Unterthanen-Advocat 1–2 von [Johann Baptist] Hage[n]müller, Wien 1792.
- 31½. Corpus Juris Civilis, Lugduni 1589.
32. Justiniani Instituciones Autore Arnoldo Vinio,¹⁶ Vienna 1758.
33. Strikii¹⁷ examen juris feudalis, Frankfurt [an der Oder?] 1795.
34. Erklärung der römischen Justitium und der Pandecten [?] von [Johann Gottlieb] Haeneccius, Wien 1796.
35. Erklärung des deutschen Staatsrechts nach [Johann Stephan Pütter nebo] Püttner, Wien 1793.
36. Lexicon der Ges[etz-] und Verfassungen Jos[eph] II. von [Joseph von] Krisch, Wien 1787.
37. Vermehrtes Handbuch der Gesetze [durch verlässige Auszüge vielfältiger, in die öffentlichen Angelegenheiten, das Polizeiwesen etc. einschlagender Verordnungen v. 1740–1784,] [1–5] Graz [1784]. [38.]¹⁸
39. [Joseph] Sonnenfels, Grundsätze der Handlung, Polizei und Finanz [zu dem Leitfaden des politischen Studiums] 1–3, Wien 1771.
40. Dessen [Josef Sonnenfels], Politische Abhandlungen [ed. Ignaz de Luca], Wien 1777.
41. [Johann Friedrich von Pfeiffer,] Grundriß der Finanz-Wissenschaft [nebst einem Anhang über die Unausführbarkeit nach dem] physiokratischen System, Frankfurt [am Main] 1781.
42. Justis¹⁹ Politische und Finanz-Schrift, Kopenhagen 1761.²⁰
43. [Jacob Friedrich] Freiherrn von Bielfeld Lehrbegriff der Staatskunst 1–2, Breßlau [–Leipzig] 1761. [44.]²¹
45. [Karl Anton von] Martini, [Lehbegriff des] Naturrecht[s], Wien 1787.
46. Grundsätze der Natur- und Volksrechts von [Christian] Wolf[f], Halle 1769.
47. Logik und Methaphysik von [Johann Georg Heinrich] Feder, Göttingen 1786.
48. Von deb Wirkungen der Natur von [Christian] Wolf[f], Halle 1743.
49. Von dem Gebrauch der Theile in Menschen, Thieren und Pflanzen, von [Christian] Wolf[f], Halle 1737.
50. Von Gott der Welt und der Seele der Menschen von [Christian] Wolf[f], Halle 1731.
51. [Christian] Wolffs Mathematik, Wien 1777.

¹⁴ Např. Friedrich SCHMITTHENNER, *Zwölf Bücher vom Staate oder systematische Encyklopädie der Staatswissenschaften* 3, Giessen 1842, s. 380.

¹⁵ Seznam neobsahuje položku číslo 27.

¹⁶ Arnoldus Vinnius (1588–1657).

¹⁷ Míňen Samuel Stryk (1640–1710), německý teolog, právník a autor latinských pojednání o právní problematice.

¹⁸ Seznam neobsahuje položku číslo 38.

¹⁹ Johann Heinrich Gottlob von Justi (1717–1771), německý myslitel, věnující se otázkám politiky a národohospodářství, působící mj. v Kodani.

²⁰ Míňeny *Gesammelte politische und Finanzschriften* 1–3, 1761–1764, resp. jeden ze svazků souboru.

²¹ Seznam neobsahuje položku číslo 44.

52. Johann Wolfgang Goethes Schriften 1–3, Carlsreich 1778.
- [–]. Handbuch der allgemeinen Geschichte von Rem[mer] 1–2, Wien 1786.
53. [Christian Fürchtengott] Gellerts Werke 1–2, Wien 1772.
54. Weltgeschichte von [August Ludwig von] Schlözer, Göttingen 1785.
55. Lüdigers [berühmte] Staaten des Alterthums, Wien 1775.
56. [Karl Friedrich] Kretschmanns Werke, Karlsruhe 1785.
57. [Johann] Hübners Fragen aus der alten und neuen Geographie.
58. Nouveau Dictionaire du Voyageur Francois-Alleman-Latin et Allemann-Francois-Latin, Genève 1732.
59. Lokmanns [?] Naturlehre, Karlsruhe 1775.
60. Gleines [?] Schriften, Karlsruhe 1780.
61. Der Baumgärtner von [Johann Ludwig] Christ, Frankfurt am Main 1795.
62. [Josef Vratislav Monse], Versuch einer kurzgefaßten Landesgeschichte [des Markgraftums Mähren], Brünn 1795.
63. Einleitung zur kreisämtlichen Wissenschaft [im Königreiche Böhmen...] von [Johann Mayer von] Mayern, Prag 1776.
64. [Rudolph Graser, Verschiedene Predigten auf Sonn- und Festtage nebst einem Vorschlage, das Predigtamt zu erleichtern, und einem Entwurfe einer vollständigen Christenlehre] für das Landvolk, Augsburg 1762.
65. Crusii²² Logik und Vernunftwissenschaften 1–2, Leipzig 1762.
66. Veneronis²³ italienische Sprachlehre, Wien 1783.
67. [Benjamin Hederich (ed.),] Anleitung zu den gemeinnützigsten Kenntnißen und Wissenschaften 1–2, Wien 1795.
68. Die Kunst, das menschliche Leben zu verlängern von [Christoph Wilhelm] Hufeland, Wien 1797.
69. [Karl Wilhelm] Rammler, [Kurzgefaßte] Mythologie [oder Lehre von den fabelhaften Göttern, Halbgöttern und Helden des Alterthums nebst einem Anhang, welcher die Allegorie und Register enthält 1–2], Wien 1794.
70. [Friedrich Gottlieb] Klopstock, Eden, Carlsreich 1776.
71. desselben Lieder.
72. [Michel de] Montaignes Gedenken und Meinungen über allerlei Gegenstände 1–4, Wien 1797.
73. [Mein] Oekonomischer Briefwechsel von [Johann Friedrich] Mayer, s. l., s. d. [Frankfurt am Main].
74. Der Oekonomische Hausarzt von Raimann, Passau 1798.
75. [Ignaz de Luca], Geographisches Handbuch, Wien 1775.
76. Mährisches Magazin der Geschichte, Statistik, Brünn 1792.²⁴
77. Handbuch der Obstbaumzucht [und Obstlehre] von [Johann Ludwig] Christ, Frankfurt am Main 1797.
78. Umgang mit Menschen von [Adolph von] Knigge, Wien, [Franz Haas] 1793.
79. Technologie von [Johann] Beckmann, Brünn 1789.²⁵
80. Holtz, 6 Gedichte, Frankfurt am Main 1785.
81. [Josef Richter], Eipeldauers Briefen-Hefte, [Wien], 36 sešitů.

²² Miněn Christian August Crusius (1715–1775).

²³ Miněn patrěně lingvista a lexikograf Giovanni Veneroni (1642–1708).

²⁴ Správně: *Mährisches Magazin oder Beiträge zur Geschichte, Statistik Naturgeschichte und Litteratur, zur Kenntniß der Beschaffenheit und Verfassung der natürlichen und künstlichen Produkten, endlich der Merkwürdigkeiten und Seltenheiten des Markgraftums Mähren.*

²⁵ Správně: *Anleitung zum Studium der Technologie oder kurze und faßliche Beschreibung verschiedener Künste und Handwerker.*

Jmenný rejstřík

Bielfeld Jacob Freidrich von	43	Luca Ignaz de	40
Crusius Christian August	65	Luca Ignaz de	75
Donner Johann Udarlik	17	Lüdiger	55
Feder Johann Georg Heinrich	47	Luksche Johann	24
Föderansperg Anton von	10, 29	Martini Karl Anton von	45
Füger Joachim	26	Mayer Johann Friedrich	73
Gellert Christian Fürchtengott	53	Mayer von Mayer Johann	63
Goethe Johann Wolfgang	52	Monse Josef Vratislav	62
Graser Rudolph	64	Montaigne Michel de	72
Großing Franz von	22	Pfeiffer Johann Friedrich von	41
Haeneccius Johann Gottlieb	34	Pütter (Püttner) Johann Stephan	35
Haggenmüller Johann Baptist	31	Raimann	74
Hederich Benjamin	67	Rammmler Karl Wilhelm	69
Heiler von	30	Remmer	52,53
Holtz	80	Richter Josef	81
Hübner Johann	57	Scheitlein	20
Hufeland Christoph Wilhelm	68	Schlözel August Ludwig von	54
Christ Johann Ludwig	61, 77	Schwabe [Ernst?]	18
Josef II.	6,12,36	Schwarz Anton	5½
Justi Johann Heinrich Gottlob von	42	Sonnenfels Joseph	39, 40
Kees Franz Georg von	21	Stöhr Leonhard	16
Klopstock Friedrich Gottlieb	70, 71	Stryk Samuel	33
Knigge Adolph von	78	Tiller Franz Aloys	23
Kretschmann Karl Friedrich	56	Traßler Johann Georg	24, 25
Krisch Joseph von	36	Veneroni Giovanni	66
Kroehni Franz	15	Vinio Arnold	32
Leopold II.	19	Wolff Christian	46, 49, 50, 51
Lokmann	59	Zimmerl Johann Michael von	8

Summary

Josef Pohl Library

(Contribution to the Intellectual Profile of the Silesian Economic Clerk at the Beginning of the 19th century)

Josef Pohl worked as an economic clerk at Czeiks of Badenfeld manor house in Silesian Rudoltice; the Registry of Births, Deaths and Marriages records concerning his marriage (1799) and death (1822) show his close relation with Opava environment. The estate document includes also the list of his private library. There are nearly 90 items (rewritten and completed where the title in question was obvious, name index which refers to authors or the publishers of the quoted works is included for easier orientation). It is mostly legal literature, codes and handbooks of political and economic administration; more important is the second part which includes philosophic, belletristic, geographical or economic statistical works and also philological works (dictionaries). The composition of the library, in which works of philosopher Christian Wolff are predominant, shows strong influence of German Enlightenment on the reception of the current publications concerned with the modernization of economic activities as well as religious and social issues.

KRATŠÍ PŘÍSPĚVKY

Pavel Š o p á k

**NÁHROBEK FRANZE JOSEPHA WERNERA V OPAVĚ
(PŘÍSPĚVEK K SEPULKRÁLNÍ PLASTICE ČESKÉHO SLEZSKA NA POČÁTKU
19. STOLETÍ)**

Sepulkrální památky doby kolem roku 1800 v českém Slezsku byly doposud opomíjeny z pohledu jejich výpovědní hodnoty coby svědků modernizačního procesu, který tehdejší slezskou společnost zasáhl. Poukaz k dílu neznámému v rámci tvorby dosud neidentifikovaného opavského sochaře, který krátce po roce 1800 vytvořil několik náhrobních desek, dochovaných do dnešní doby na zevním plášti Proboštského kostela Nanebevzetí Panny Marie v Opavě, tento deficit nemůže nahradit, a to především proto, že jde o díla z hlediska dějin umění bez výraznější výpovědní hodnoty. Jisté napětí mezi starým a novým hodnotovým systémem, vtělené do proměněné ikonografie a nenápadně se měnící morfologie, však z nich vyčteme, a bylo by chybou alespoň heslovitě na ně nepoukázat.

Na výstavě *Znamení vertikál*, uspořádané Slezským zemským muzeem (SZM) v roce 2013, byl připomenut pískovcový náhrobek Antonína a Anny Suchánkových z roku 1818. Je to jeden z těch, které se dochovaly v nice při závěru kostela Nanebevzetí Panny Marie v Opavě. Pochází z hrobu dětí obchodníka s vínem Jakuba Suchánka, konkrétně dcery Anny a syna Antonína. Děti byly pohřbeny na novém opavském hřbitově, jenž byl založen v důsledku josefínských reforem pohřebnictví na konci 18. století v dostatečně distanci od centra města v prostoru nynějšího náměstí Svaté Hedviky. Náhrobek byl na stěnu kostela osazen až v průběhu 30. let 20. století, tedy až v době, kdy se odstraňovaly poslední zbytky tohoto hřbitova, snad s odkazem na kvalitu reliéfního provedení, tedy jako projev soudobé památkové péče.¹

Na tzv. novém městském hřbitově bylo reliéfně pojednaných náhrobků bezesporu více, bohužel pouze jednotliviny jsou fotograficky zdokumentovány. Je neuvěřitelné, že ještě v dubnu 1953 mohl muzejní fotograf Arnošt Pustka (1925–1981) pořídit snímky několika desek, které se zde povalovaly! V Pustkově konvolutu snímků identifikujeme další ze skupiny náhrobků shodné atribuce a datace [obr. 1],² s náhrobkem sourozenců Suchánkových analogickou výzdobou a typem užitého písma. Jde o projev piety k Franzi Josephu Wernerovi, doktorovi obojího práva, zemskému notáři a advokátu, jenž zemřel 12. července 1818 ve věku 37 let v Opavě v domě č. 314.³ Datum úmrtí je současně terminum post quem vzniku tohoto sochařského díla. Ikonografie reliéfu na náhrobní desce, mající obdélný tvar a horní část půlkruhově vyklenutou, je barokně obligátní: kříž jetelového typu nese tělo Ukřižova-

¹ Pavel ŠOPÁK a kolektiv, *Znamení vertikál. Církevní a náboženský život českého Slezska od středověku po první světovou válku*, Opava, Slezské zemské muzeum 2013, s. 326–327. – Tento text vznikl v rámci řešení projektu NAKI *Slezsko: paměť – identita – region* (reg. č. DF11P01OVV018), jehož držitelem je Slezské zemské muzeum.

² SZM, fotopracoviště, inv. č. A12.191.

³ Dnes Opava-město, Horní nám. č. or. 53. – K úmrtí ZA v Opavě, Sběrka matrik, sign. Op–I–33, fol. 33, Opava – fara u Proboštského kostela Panny Marie, matrika úmrtí. Noticku o smrti dr. Wernera otiskla *Troppauer Zeitung* č. 58, 20. července 1818, s. 512.

ného s hlavou nachýlenou na anatomicky pravou stranu, pata kříže míří na svíjejícího se hada, symbolizujícího pokoření dědičného hříchu, u paty je dále dobře rozeznatelná lebka se zkříženými hnáty – symbol Golgoty. Terén, do něhož je kříž vetknut, je stylizován jako skalnatý. Shody reliéfu s dochovaným reliéfem z náhrobku sourozenců Suchánkových jsou nápadné: identický je typ jetelového kříže, analogické je v obou případech řešení figury Ježíše Krista a drapování bederní roušky. Čitelná část pětiřádkového nápisu, provedeného kapitálou, odhaluje datum smrti a jméno zemřelého, boční a dolní okraj desky byl poškozen mechanicky nebo zvětráním pískovce, takže přestal být čitelný.

Již tato dvě díla umožňují vytvořit pomyslnou řadu ikonografické proměny, kdy barokní zbožnost a pieta k zemřelému, vyjádřená konvenčním motivem Krucifixu, resp. Golgoty (Wernerův náhrobek), je rozvinuta směrem k výjevu adorace (náhrobek sourozenců Suchánkových), moderní tím, že adoranty jsou děti, a dále formálně, vyjádřením draperie na figurách klečící dvojice, a motivicky, konkrétně prvkem piniové šišky s přeloženou drapérií, rovnými sklady kontrastující s oblaky, barokně zvichřenými, z nichž slétají andílci, aby dali dětem na hlavy věnečky.

Další proměnu ikonografie od baroka ke klasicismu naznačuje náhrobek, dosud existující, vsazený do vnitřní strany hřbitovní zdi při farním kostele ve Velkých Hošticích [obr. 2]. Spočívá v desce obdélného tvaru, mající v dolní třetině osmiřádkový nápis provedený kapitálou, obtížně čitelný, prozrazující však, že jde opět o dětský náhrobek syna tehdejšího majitele části Malých Hoštic.⁴ Výjev, zabírající dvě třetiny plochy, představuje Golgotu, analogickou Golgotě z Wernerova opavského náhrobku (tj. shodně užitý jetelový typ kříže, had, lebka u paty kříže, skalisko), doplněnou o nový prvek, jímž je sedící figurka truchlícího putta, což byl běžný doplněk výzdoby dětských hrobů v době kolem roku 1800,⁵ s loktem opřeným o skalnatý terén. Užitý materiál, kompozice, tj. postavení textu vůči reliéfu, typ písma, vročení a v neposlední řadě sochařské zpracování reliéfu hovoří pro společné autorství s opavskými náhrobky Wernerovým a děti Suchánkových.

Jak vidno, výtvarné dílo v novém ikonograficky a formálně novém pojetí, jež by odpovídalo měnící se opavské společnosti po roce 1800, se utvářelo velmi klopotně, s absencí tvůrčí osobnosti, jež by lokální umělecký kontext rázně pozměnila novou morfologií a ikonografií. Autor náhrobků byl rutinér, přejímající ve formě vzdálených ohlasů vlivná řešení z uměleckých center, neschopen zbavit se barokní stylizace v traktamentu draperie a ikonografické konvence. Přesto jsou vzpomenuté náhrobky *moderní*: pietou k dětem, spjatou s preromantickým sentimentem, a v případě Wernerova náhrobku i s reprezentací jednoho z členů protoobčanské společnosti. Není totiž bez zajímavosti, že zvěčněný F. J. Werner vystupuje v nejstarších dějinách Gymnazijního muzea jednak jako jeho mecenáš (hned na jaře 1814 přispěl jedním zlatým na budoucí finanční fond muzea), jednak jako spolupracovník Faustina Ense a Franze Mückusche von Buchberg při evidenci muzejních sbírek. Wernerovou zálibou byla numismatika, a tak jej řadíme k prvním známým numismaticům ze slezské oblasti, kteří s opavským museem spolupracovali.⁶

⁴ Za konzultaci a cenné rady jsem povinován díky Mgr. Zdeňku Kravarovi, Ph.D.

⁵ Roman PRAHL, *Umění náhrobku v českých zemích let 1780–1830*, Praha, Academia 2004, s. 141.

⁶ Heslovitě jen Karel ČERNOHORSKÝ, *K počátkům numismatického zájmu v opavském Slezsku. Slezský numismatic Johann Beidtel*, ČSM–B 20, 1971, s. 97–110; Pavel ŠOPÁK, *Rok 1814 – rok počátků. (Pokus o reinterpretaci Gymnazijního muzea v Opavě)*, Museum. Muzejní a vlastivědná práce 2014, č. 1, s. 42–54.

1. Opava, tzv. nový městský hřbitov, náhrobek Franze Josepha Wenera, 1818, nezvěstné nebo zničeno, SZM, foto Arnošt Pustka, 16. dubna 1953

2. Velké Hoštice, hřbitov u farního kostela, náhrobek, 1806?, pískovec

Jana KOUDELOVÁ, *Stavebně historický vývoj městských jader Příbora, Místku a Brušperku. Historická města a památková péče, Slezské zemské muzeum, Opava 2012, 365 s + 120 s. obrazové přílohy.*
ISBN 978-80-86224-93-0

Jako výstup řešení výzkumného úkolu č. 31GS1209 vydalo Slezské zemské muzeum poměrně obsáhlou publikaci, jejíž hlavní téma vyjadřuje název. Není to ale téma jediné. A to do té míry, že lze hovořit spíše o třech samostatných knihách ve společné vazbě. Po úvodních metodických poznámkách následuje první oddíl: *Úvod do problematiky – východiska a předpoklady*, která tvoří přibližně třetinu knihy. Tento úvod se opět skládá ze tří samostatných částí. První je *Problematika městských historických jader na území Čech, Moravy a Slezska*. Je to poměrně dobrý přehled dosavadního poznání tohoto velmi širokého tématu, nahlížený z více úhlů. Doprovázen je velmi početnými odkazy na literaturu. Relativně omezený prostor ovšem neumožnil zabývat se naznačenými otázkami do potřebné hloubky. Není také snadné stanovit, zda zde autorka přišla i s něčím novým, vlastním. Při četbě má člověk spíše pocit, že mnohá konstatování již dříve někde četl. Někde naopak dochází k matoucím zjednodušením. Autorka správně konstatuje, že města, která se vyvinula z předlokačních sídelních celků se vyznačují nepravidelným rostlým půdorysem. Naproti tomu půdorys městských útvarů založených na předem daném schématu označuje – rovněž správně – jako pravidelný plánovitý, jenže vzápětí jej charakterizuje jako šachovnicový, ve kterém se z nějakého důvodu (technického, obranného) mohou vyskytnout i zakřivené směry ulic (již neříká, že jsou to nejčastěji ulice sledující ovál hradeb s tím, že oválný obvod byl z obranného hlediska jednoznačně výhodnější). „Vedle těchto dvou stručně popsanych půdorysných osnov se setkáváme i s dalšími typy městských půdorysů, které jsou víceméně jejich modifikacemi“, vyrovnává se s šíří a hloubkou problematiky středověkých městských půdorysů autorka. O půdorysech jsme se tedy nedověděli téměř nic, autorka navíc zcela chybně spojuje plánovitě založené město výhradně s ortogonálním uspořádáním. Přitom velmi početnou skupinou našich středověkých měst jsou sídla založená také jednorázově, ale na zcela nepravoúhlém schématu: města s vřetenovitým náměstím (různé šířky a velikosti), s náměstím oválným až okrouhlým a podobně. Obávám se, že pokud bychom i další shrnutí tohoto oddílu podrobili kritickému zkoumání, mohli bychom dojít k podobným konstatováním.

Druhá část je věnována *Vytváření stavebních předpisů, změnám v konstrukcích a použití materiálů ve městech na území Čech, Moravy a Slezska*. To je již méně frekventované téma, které je podáno velmi přehledně a zajímavě. Po zkušenosti s první částí se ovšem i zde má čtenář na pozoru a váhá, nakolik jde o objevené zpracování problematiky autorkou a nakolik o zdařilou kompilaci. I zde se na některé citované práce odkazuje velmi často, nicméně pochybnosti o přínosu autorky naštěstí rozptylují poměrně četné citace archivních fondů.

Třetí část je opět samostatným tématem: *Městská historická jádra v Čechách, na Moravě a ve Slezsku ve vztahu k památkové péči*. Zde je dojem převyprávění přehledů obsažených v některých z citovaných prací asi největší. Uprímně řečeno, přinést zejména pro období před 70. lety 20. století něco nad rámec vynikající Hlobilovy studie z roku 1985 je skutečně velmi těžké. O zpracování problematiky mladší pak lze konstatovat, že nic nového opravdu nepřináší a nepostihuje ji ani v dostatečné úplnosti, což platí zejména pro období po roce 1990, kdy byly prohlášeny první městské památkové zóny. Kdy a jak následovaly další, se již čtenář nedozví, stejně jako se autorka nepokusila o nějaké vyhodnocení této kategorie, která by si to přitom zasloužila, protože zahrnuje městské celky velmi široké kvalitativní škály: od „opomenutých“ rezervací až po města, která plošně zřejmě nikdy chráněna být neměla (Budišov nad Budišovkou, některé zóny v okrese Zlín aj.). Chybí prostě hlubší pohled do problematiky nebo alespoň do její části. Když autorka mluví o tzv. legislativních mapách památkových zón (jež jsou součástí vyhlášek, jimiž jsou zóny vyhlášovány), tak pouze konstatuje, že zónu dělí na území určující, dotvářející a doplňující. Zde by bylo na místě upozornění, že různí zpracovatelé takové dělení chápali principiálně různě: někteří preferovali „určující“ území podle exponovanosti v rámci městského organismu („náměstí je vždy určující“), jiní jej vymezovali pouze podle kvality dochované zástavby, a to často včetně rozdělení jediného urbanistického bloku do nepřehledné

mozaiky, ze které se zcela vytratil urbanistický pohled na věc; další pak uvedené postupy kombinovali. Výsledkem je skutečnost, že plány jednotlivých zón jsou natolik metodicky odlišné, že jsou navzájem neporovnatelné. Není proto divu, že jedním ze směrů současného přístupu k historickým městům (který já osobně preferuji, jak autorka uvádí) je pohled „od detailu k celku“, tedy vyhodnocení hodnotových kategorií jednotlivých objektů na celém území, což dá mnohem objektivnější pohled na skutečnou památkovou hodnotu a integritu celku. Autorce z toho naopak vyplývá, „zcela jednoznačně, že v současné české památkové péči převládá neoddiskutovatelně prakticismus“ s tím, že to hodnotí jako nedostatek. S tím, že „v podstatě jediným, kdo byl schopen v řadě studií podat ucelený vývoj a pojmenovat jednotlivé koncepce více než staletého úsilí o ochranu našich historických měst, zůstává Ivo Hlobil“. To je nepochybně, navíc to udělal prakticky vyčerpávajícím způsobem, k němuž je obtížné něco přidat. A to se nepodařilo ani autorce.

Celý první oddíl, jehož tři části o sobě vlastně moc neví, působí nejspíše jako vysokoškolská skriptka na dané téma. Hlavně však vůbec není jasné, proč je součástí knihy o třech městech na severovýchodní Moravě. Člověk by čekal, že se úvodní oddíl k těmto třem městům (případně k dalším v této oblasti) alespoň občas vztáhne, ale to se nestalo. Důvod spojení do jedné knihy proto zůstává nesrozumitelný.

Druhý oddíl knihy se nazývá *Stavebně historický vývoj městských jader Příbora, Místku a Brušperku*. Až tady, na straně 143, vlastně kniha doopravdy začíná. První kapitola se nazývá *Počátky vybraných měst. Vymezení městských historických jader Příbora, Místku a Brušperku*. Dělí se do podkapitol *Geografické prostředí*, kde je velmi stručně nastíněn geomorfologický rámec všech tří měst s důrazem na polohu při vodním toku a s charakteristikou dostupných stavebních materiálů, *Osídlení a komunikace*, kde jsou jen stručně naznačeny starší teorie o případných předchůdcích lokačních měst, ale nejsou dále rozvedeny. Společným rysem všech tří měst je poloha na významné cestě ze střední Moravy do Těšína a Krakova. Výstižně je představen základní dějinný rámec oblasti až po osobnosti Franka z Hückeswagenu a olomouckého biskupa Bruna ze Schauenburku, s nimiž je spojen vznik všech tří lokačních měst v podobě, jak je známe. V podkapitole *Počátky měst Příbora, Místku a Brušperku* autorka správně konstatuje, že ačkoli byla počátkům těchto měst v literatuře věnována značná pozornost, není přesto dodnes jejich založení dostatečně objasněno. Při vyčerpání dostupných archivních pramenů přitom představuje hlavní nadějí na prohloubení poznání archeologie. Autorka také připomíná pozoruhodnou studii Oldřicha Tabáška (1986) o vytýčení pluzin na hukvaldském panství, v níž identifikoval použité plošné a délkové míry a doložil, že celé území bylo koncipováno jednotně s tím, že nejdříve byla v letech 1240–1242 vytýčena pluzina města Příbora s užitím menšího franského lánu. První lokátor (agrimensor) Franka z Hückeswagenu pak navázal vyměřením Místku. Vyměření Brušperku za užití selského lánu staré zemské míry bylo pravděpodobně dílem agrimensora Bruna ze Schauenburku. Pak již autorka podrobně rozebírá počátky jednotlivých měst. Příbor je spolu s kostelem první doložen v roce 1251. Autorka pak podává vyčerpávající přehled písemných dokladů spojených s jeho středověkou existencí, zmiňuje nejasnost vztahu českého a německého (Vriburch, Freiburg) jména a velmi podrobně se zabývá otázkou právozárečných domů, jejichž počet známe od roku 1564, kdy jich bylo 44 (stejný počet platil i v roce 1676, ale též v Josefském katastru). Překvapivě zde však postrádáme jedinou zmínku o půdorysu města. Tím se autorka zbavila možnosti zapojit do svého výkladu vůbec nejstarší dochovaný hmotný doklad středověkého města a například srovnáním s jinými městy dospět popřípadě k rozšíření poznatků. Otázka počátků Místku je mnohem složitější a existuje několik výkladů. Doložen je v roce 1267 jako trhová ves se 40 lánů. Představa vývoje je komplikována jednak předpokládaným předlokačním sídlištěm (jehož polohu ovšem neznáme, jednak nedostatkem pramenů ze 14. století. Komplikací je i vývoj jména: 1267 Frideberch, 1277 Vridberg, 1395 Frydberk, ale 1402 Newestetil („nové městečko“), evokující představu o novém založení (vyměření) městečka. Dosud spolehlivě nevyřešenou otázkou je i předpokládaná poloha původní trhové vsi ze 13. století v poloze Lipina související s fortifikací na Štandlu, o čemž vypovídá i popis Místku z roku 1729. Autorka poctivě a nezaujatě rekapituluje všechny vyslovené teorie a pokouší se dokonce o srovnání půdorysů Místku a Příbora. Připomíná neopominutelný výsledek studie Oldřicha Tabáška, ale nezbývá jí, než správně konstatovat, že bez archeologie nelze problém vyřešit. Třebaže jsem se ve své encyklopedii přiklonil k jedné z uvedených teorií, plně uznávám, že spolehlivě ji prokázat zatím nelze a skutečnost mohla být jiná. Také v Místku autorka neopomíná problematiku šenkovních domů, kterých bylo v roce 1580 42 a tento počet byl i později stabilní. Založení Brušperka

v letech 1268–1268 je vcelku neproblematické. Autorka podává zasvěcený výklad písemných pramenů z nejstaršího období města včetně otázky vsi založené současně s městem a kostela. Samozřejmostí je pak podrobný rozbor 44 šenkovních domů, kterému autorka věnuje ještě větší prostor než v ostatních dvou městech.

Poslední podkapitolou je *Vymezení městských historických jader Příbora, Místku a Brušperku*. Takové vymezení je poměrně snadné u měst s dochovanými nebo alespoň jednoznačně dochovanými hradbami. Termín městské historické jádro je ovšem až novodobý urbanistický termín, což autorka pominula. To, co usiluje vymezit, je ve skutečnosti „město“, respektive „vnitřní město“, tedy tu část intravilánu, která nepatřila mezi předměstí. Situace všech tří zkoumaných měst je komplikovaná tím, že ačkoli jejich „vnitřní města“ mají celkem jasně definovaný souvislý obvod, skutečné hrady zde patrně nikdy neexistovaly, možná ani v Příboře ne. Bezpečně doloženými „body rozhraní“ vnitřního města a předměstí jsou ve všech třech polohy městských bran či branek. V dalším průběhu nezbývá než vycházet z logických parcelních linií doložených mapami stabilního katastru. Autorka se vymezení vnitřního města (linie opevnění) pokusila poměrně úspěšně rekonstruovat (zakreslit) do map stabilního katastru. Přitom si je vědoma pravděpodobných dílčích změn tehdejší situace oproti středověku. A skutečně lze předpokládat, že v některých místech mohl být průběh hledané linie malíčko jiný. Problematika vymezení „vnitřního města“ nicméně není omezena na města plně či částečně ohrazená. Je třeba ji řešit i u měst neohrazených. Dokonce u řady městeček na jižní Moravě se v berních soupisech rozlišují měšťané a předměšťané, aniž by to odpovídalo struktuře jejich půdorysů. Je tedy zřejmé, že otázka vymezení „města“ s „měšťany“ je mnohem složitější než by bylo možno usuzovat z řešení tří sledovaných měst. Kromě hledisek urbanistických vstupují do hry i hlediska výrazně odlišná, která „z mapy nepoznáme“. Celá problematika by si rozhodně zasloužila další pozornost. Další poznámky na toto téma by ovšem přesahovaly rámec této recenze.

Následuje kapitola *Vývoj urbanistické struktury a zástavby městských historických jader Příbora, Místku a Brušperku. Podoba a změny půdorysné struktury a zástavby historického jádra města Příbora*. Autorka v úvodu přibližuje dosavadní zpracované elaboráty stavebně historických průzkumů města. Dále analyzuje existující historické veduty a nabádá k obezřetnosti při posuzování hodnověrnosti zobrazení jednotlivých objektů vyjma hlavních dominant. Poté je konečně popsán vlastní půdorys vnitřního města včetně některých doložených změn, k nimž v posledních stoletích došlo. Souvislost textu na počátku trochu narušuje velmi podrobný popis zbořeného chudobince, ale potom se již autorka vyváženě věnuje popisu změn v rámci jednotlivých bloků i samotných staveb, které je tvoří. Tato kapitola je nepochybně jedním z těžišť a jedním z největších přínosů celé knihy. Totéž platí o následujících státech věnovaných *Místku a Brušperku*. Je ale škoda, že se autorka nepokusila tyto neobyčejně cenné a početné poznatky vyjádřit rovněž graficky, formou mapy (map). V přílohách na konci knihy sice najdeme množství vedut, výstižných fotografií celku i jednotlivých budov a detailů, stejně jako stavební plány některých staveb, ale mapy zůstaly omezeny na císařské otisky všech tří měst v soutisku s nynější katastrální mapou. Jsou zde vyznačeny hranice památkové zóny, obvod vnitřního města a šenkovní domy. Soutisk dává zajímavou možnost srovnání, ale logicky snižuje čitelnost obou stavů. Vedle toho zde mohly být otištěny i obě originální mapy samostatně. Cenné by bylo i přehledné vyznačení demolice či novostaveb od doby stabilního katastru či dalších zjištěných změn, které autorka tak podrobně v textu popisuje.

Památkově chráněná území měst Příbora, Místku a Brušperku. Příkladová studie interdisciplinárně pojaté analýzy historického objektu. V kapitole *Vývoj památkové ochrany historických měst Příbora, Místku a Brušperku* autorka připomíná, že snahy o ochranu těchto celků začaly podstatně dříve, než se stala chráněnými územími podle památkového zákona. Připomíná zásluhy Jiřího Gwuzda a porovnává konkrétní památkové regulativy s mezinárodními dokumenty o ochraně památek. V textu však překvapivě nenajdeme informaci o tom, kdy se dotyčná města dočkala památkové ochrany (Příbor se stal městskou památkovou rezervací v roce 1989, Brušperk a Místek jsou městskými památkovými zónami od roku 1992). Autorka se věnuje hodnocení nynějšího stavu zástavby v porovnání s 80. léty 20. století, vývojem dopravního režimu, ale i programům regenerace a pokouší se definovat zásady, které by památková péče měla v chráněných sídlech uplatňovat a poté se věnuje charakteristice souborů kulturních památek v jednotlivých městech. Přehlednost celé práce komplikuje následující kapitola *Městská památková rezervace Příbor a Městské památkové zóny Místek a Brušperk*, protože až zde se dozvíme o legislativních aktech prohlášení památkové rezervace a památkových zón. Dále

rozebírá rozpory textové a mapové části vymezení památkové rezervace v Příboře, zjištěné při revizi v roce 2007, a rovněž nepřesnosti v plánu rezervace obsaženém v katalogu městských památkových rezervací z roku 1995. V dalším textu pak charakterizuje území obou památkových zón. Není pochyb o tom, že kdyby byly obě kapitoly spojeny v jediný, logicky členěný text, byl by výsledek mnohem přehlednější.

Podkapitulu *Dílčí průzkumy měšťanského domu č. p. 44 v Příboře se zaměřením na dokumentaci stropu velké nádvorní světnice* lze považovat za exkurs, který dokumentuje možnosti poznání jednotlivé stavby při zapojení různých vědních disciplín.

Třetí oddíl knihy představuje *Závěr – poznatky ze stavebně historického vývoje městských jader Příbora, Místku a Brušperku*. Kapitola *Výsledky s uvedením nových poznatků a náměty pro další výzkum* má spíše charakter rozvinutějšího resumé, v němž se sumarizují poznatky předchozích kapitol věnovaných těmto třem městům. Víceméně totéž platí o *Shrnutí podmínek památkové ochrany historických sídel s ohledem na městská jádra Příbora, Místku a Brušperku*. Řada principů zde uvedených pouze opakuje to, co bylo řečeno již dříve. Tím je čtenář poněkud dezorientován a nucen k pracnému porovnávání rozdílů či shod obou kapitol.

Závěr knihy tvoří velmi podrobná *Literatura, Prameny, Prameny vydané, dále Seznam právních předpisů (od roku 1945), Ostatní použité materiály, Seznam zkratk, Místní rejstřík, Jmenný rejstřík a Summary/Fazit*, po němž následuje *Seznam příloh*. Poměrně bohaté grafické *Přílohy* knihu uzavírají a byly již zčásti charakterizovány výše.

Přes výhrady k prvnímu obecnému oddílu knihy není pochyb o tom, že její těžiště, věnované podrobnému poznání tří severomoravských měst, představuje zásadní přínos a množství velmi cenného materiálu. To knize zajišťuje trvalé místo v historiografii těchto měst. Je škoda, že knize nebyla věnována větší pozornost (i ze strany redakce) z hlediska logiky uspořádání. Možná by bývalo lepší a přehlednější, kdyby byly jednotlivé kapitoly uspořádány primárně podle měst. Zvolené tematické členění přitom není opodstatněno dostatečnou pozorností věnovanou porovnání jak těchto tří měst mezi sebou, tak s jinými městy v daném regionu. Nepříliš praktické je i vyčlenění obrazové přílohy na konec publikace, ačkoli je celá kniha vytištěna na křídovém papíru. Tyto výhrady však nemohou snížit zásadní význam, který kniha pro města Příbor, Místek a Brušperk znamená.

Karel Kuča

Martin ŠIMŠA, *Knihy krejčovských střihů v českých zemích v 16. až 18. století*, Strážnice, Národní ústav lidové kultury 2013, 303 s.

ISBN 978-80-87261-87-3

Nejen historiky odívání potěšila nová publikace našeho předního etnografického pracoviště. Na základě archivního průzkumu se podařilo autorovi shromáždit celkem dvanáct knih krejčovských střihů z území našeho státu, zastupujících období od 16. století až do konce 18. století. Úvodní stránky paralelního českého a anglického textu jsou věnovány detailnímu rozboru tohoto specifického a vzácného pramene. Autor osvětluje okolnosti vzniku knih krejčovských střihů, které přinesl rozmach krejčovského řemesla na přelomu 15. a 16. století, spojený s výrazným zmnožením oděvních součástí i s přejímáním cizích vzorů. Detailně pak probírá jednotlivé typy oděvů, od liturgických, přes mužské a ženské pláště a sukně, až po speciální obleky pro jezdce, vozové závěsy a vojenské stany, přičemž odkazuje na analyzované exempláře, které se staly předmětem edice. Úvod doprovázejí četné názorné ilustrace popisovaných oděvů, převzaté ze starých rukopisů a tisků, převážně ale zahraniční provenience. Velkoryse je pojata vlastní edice jednotlivých knih střihů. Každé jejich straně je vyhrazena samostatná stránka knihy, na níž je barevně fotograficky reprodukována, přepsán připojený text v němčině či v češtině a doplněn podrobný editorův komentář v české a anglické verzi. Německé texty jsou navíc v příloze na konci publikace přeloženy do češtiny a součástí knihy je též česko-anglický slovník tkanin, rejstřík oděvů a seznam literatury. Celkově jde tedy o komfortně vybavenou edici přístupnou i pro uživatele, kteří se v problematice orientují jen povrchně. Z dvanácti knih krejčovských střihů pochází deset z Čech a dvě ze Slezska. Z naší oblasti je to na prvním místě kniha cechu krejčích z Těšina z roku 1564, dochovaná v opise z roku 1686, který těšínští krejčí poskytl

kolegům z Jablunkova. Dnes tento česky psaný rukopis uchovává Książnica Cieszyńska v polském Těšíně. Mezi šestnácti zobrazenými stříhy zaujmou zvláště stříhy na dva stany a pokrývku koně. Druhá kniha náležela cechu krejčích v Opavě, pochází z roku 1769 a dnes je uložena mezi ostatními písemnostmi tohoto cechu v opavském okresním archivu. Obsahuje 14 nákrešů stříhů několika liturgických rouch, mužského i ženského oblečení a jednoho velkého stanu. Pozoruhodný je jeden ze stříhů určený pro „španělské mužské šaty užívané při zemském právu“ (zde se editor v doprovodném komentáři mylí v tvrzení, že zemský soud v Opavě zasedal až od poloviny 18. století). Autorem německy psaného rukopisu byl Josef Antonín Novack, který samotné strohé stříhy doprovodil kaligraficky provedenými nadpisy, kresbou vojáka v uniformě a především erbem knízat z Lichtenštejna na titulní dvoustraně. Zde mu ale posloužil nějaký starší vzor, neboť jde o erb ještě karolinské linie rodu a nikoliv o znak gundakarské větve, která držela opavské knížectví od počátku 18. století. Z polygrafického hlediska snad nelze Šimšově knize nic vytknout, zásadní připomínky však lze mít z přísně editorského pohledu. V publikaci naprosto postrádáme jakékoliv zmínky o přístupu k editaci textů, ať už jde o titulní listy knih, nebo průvodní poznámky k jednotlivým stříhům. Texty jsou nedůsledně a promiskue transkribovány i transliterovány, přičemž druhý přístup ale převažuje. Zkratky jsou většinou rozváděny, na což je někdy graficky upozorněno, jindy ne. Fotografické reprodukce umožňují kontrolu, která odhaluje četná chybná čtení, jejichž výčet by zde zaplnil mnoho řádků (stačí jen popatřit na krátký německý úvod knihy z Českého Krumlova o devíti slovech, v němž pozorné oko odhalí přinejmenším tři editorské prohřešky). Chyby jsou markantní především u mnohdy uváděných jmen cechovních mistrů (Keichel místo Reichel, Schartig místo Hartig, Tschertt místo Eckertt atd.). Martin Šimša je si vědom, že dvanácti zpřístupněnými knihami stříhů není jejich výčet zdaleka vyčerpán. Nepochybně se další nacházejí v muzeích či v dosud nezpracovaných cechovních fondech státních archivů a jeho publikace tak může mezi muzejníky i archiváři vyvolat oprávněný zájem o identifikaci i zpřístupnění dalších exemplářů tohoto pozoruhodného pramene.

Karel Müller

Tomáš SKALÍK, *Tiché dominanty veřejného prostoru. Opavské sochy I. – historické centrum, Občanské sdružení Za Opavu, Opava 2012, 123 s.*
ISBN 978-80-905039-1-5

V roce 2012 vydalo tehdy ještě občanské sdružení Za Opavu svou druhou publikaci o sochách coby tichých dominantách města. Autorem je aktivní člen sdružení Za Opavu, vysokoškolský pedagog, sochař a restaurátor MgA. BcA. Tomáš Skalík. Původní text vznikl jako autorova kvalifikační práce na Institutu restaurování a konzervačních technik v Litomyšli, který T. Skalík revidoval u příležitosti publikování jeho částí v regionálním tisku.

Útlá a sympatická publikace je vlastně katalogem sochařských realizací v historickém centru města, řazených chronologicky dle doby svého vzniku. Každé z 80 realizací je věnována jedna strana s uvedením názvu, její lokace, aktuální fotografie, stručného popisu a dějinných osudů. Jednotlivé medailonky jsou psány věcně a přehledně se snahou o vyváženost informací v textu a bohatě ilustrovány kvalitními fotografiemi. Pozorného čtenáře zaskočí několik drobných překlepů v datech (např. 1932 namísto 1732 apod.).

Autor začíná výzdobou průčelí kostela sv. Ducha z počátku 18. století coby nejstarší realizací v centru města, byť dle mého soudu např. okna s erby na severní straně presbytáře kostela Panny Marie jsou nesporně starší. Ke cti je autorovi, že se stejnou měrou jako historické věnuje i moderní plastice ve městě, a tak končí zatím nejnovějším přírůstkem z roku 2008 – bustou architekta Josefa Maria Olbricha na Náměstí osvoboditelů.

Vlastnímu katalogu předchází několik úvodů – průvodní slovo náměstka primátora města Opavy Dalibora Halátka, autora a historický úvod se snahou vysvětlit, jak a v jakých souvislostech se rodila sochařská výzdoba města od 18. století do současnosti. Čtenářsky velmi přátelské je zařazení mapky města s označením jednotlivých děl (je však otázkou k diskuzi, zda by se lépe nevyjímala na počátku

publikace), dále stručných medailonků tvůrců, slovníčku užívaných pojmů z výtvarného umění, přehledu použité literatury a samozřejmě rejstříku osob.

Publikace, která prvoplánově cílí na zvědavé návštěvníky či obyvatele města, jistě splní očekávání zájemců o ni. Poskytuje přehlednou základní orientaci mnohdy nenápadných památek města a je jistě přínosem i pro knihovničku (kunst)historika. Rozhodně jí nechybí originalita, a to nejen zpracováním, ale i tím, že pokrývá dosud komplexně nezpracovanou oblast uměleckých a kulturních dějin města. Vzhledem k označení římská jedna lze snad očekávat další díly, a proto nezbyvá než se těšit na další pokračování sochařských realizací mimo centrum města a případně i dnes již neexistujících soch.

Petr Tesář

Jan POHRIBNÝ – Jiří GRYGAR – Petr HORA HOŘEJŠ, *Opava dnem i nocí / by Day and Night*, Nakladatelství DHD, Opava 2013, nestr.

ISBN 978-80-260-5215-9

V uplynulých letech bylo vydáno několik publikací o městě Opavě, jejichž autoři se soustředili na vizuální aspekt této lokality, který lze sledovat již od středověku. Kolektiv autorů pod edičním vedením Dalibora Halátka připravil výpravnou publikaci s názvem „Proměny. Opava v obrazech a fotografiích“. Kniha, vydaná v roce 2014, přináší kompletní soubor dochovaných vedut Opavy a srovnává různá místa ve městě na dobových fotografiích. V roce 2010 vyšla kniha autorů K. Müllera a P. Šopáka „Zmizelá Opava“ v edici nakladatelství Paseka s názvem Zmizelá Čechy, Morava a Slezsko, v níž se autoři zaměřili na podobu města zachovanou na fotografiích, jak ji současník již nezažije.

Autorský kolektiv Opavy dnem a nocí si jako svůj cíl stanovil pozorování současné podoby města Opavy, avšak pojal knihu nikoli jako průvodce po všech zdejších významných budovách, úřadech, památkách a pomnicích. Výběr byl podmíněn několika hledisky. Tím prvním byl pohled fotografa, který – tak, jak je to uvedeno v názvu knihy – přizpůsobil hledáček svého přístroje denní či noční době. Tento do jisté míry subjektivní náhled na Opavu, kterou dokládají fotografie, je těžištěm knihy. Snímky doplňuje objektivní komentář historika, jenž nahlíží na město s odstupem, bez osobního zaujetí. Třetím pohledem je ryze subjektivní náhled či komentář člověka, který v Opavě prožil několik let svého dětství, a to krátce po druhé světové válce.

Jan Pohribný působil do nedávna na Institutu tvůrčí fotografie Slezské univerzity. Není opavským rodákem, pochází z Prahy, avšak v Opavě již dříve fotografoval a měl zde také svou výstavu. Pro studenty Slezské univerzity připravil Pohribný workshop, v rámci něhož si měli všimnout vizuálních proměn města právě za denního či nočního času. Když jej grafička Dagmar Hlubučková oslovila s koncepcí této knihy, její nabídku rád přijal.

Také astronom Jiří Grygar přijal nabídku ke spolupráci, avšak z jiného důvodu. Byl osloven jako pamětník, jako člověk, který v Opavě prožil své dětství mezi svým 9. a 14. rokem. Vzpomínky chlapce na město, které právě v těžké poválečné době prožívalo jedno z nejhorších období své historie, byly pro Grygara, jak píše v úvodu, návratem do dětství. Velmi zajímavý je pro čtenáře pohled mladého astronoma, vlastně ještě spíše chlapce, který se chce naučit poznávat na nebi souhvězdí. Malý Jiří v poválečné Opavě měl pro svou zálibu ideální podmínky, protože ve městě ještě nefungovalo pouliční osvětlení, takže za jasných nocí nebyl pohled na nebeskou klenbu ničím oslňován. Pro čtenáře tyto střípky jeho vzpomínek představují zajímavý prvek autenticity v historickém komentáři k jednotlivým fotografiím. Ten pochází od historika Petra Hory Hořejše, autora známého popularizačního seriálu Toulky českou historií.

Tato trojice provází čtenáře a diváka více než stovkou snímků z různých částí Opavy. Jsou zde jak celkové pohledy, momentky ze života města, tak i detaily architektonické výzdoby budov či památek. Na úvod tohoto pomyslného putování městem a jeho historií shrnuje Hora Hořejš v krátkém pojednání dějiny Opavy od počátků města do současnosti. Opomíjí při tom nejnovější historická zjištění, když například první zmínku o Opavě (dnes považovanou historiky za spornou) klade do roku 1195. Podobně se autor nevyhnul několika prohřeškům proti faktografii i v komentářích k fotografiím, což lze

přičíst na vrub především skutečnosti, že se dějinami Opavy a Slezska intenzivně nezabývá, takže informace pro své texty čerpal z jemu dostupné literatury. Znalý čtenář takové drobné nedostatky zjistí například při čtení o historii a současnosti zemské sněmovny (dnes zemský archiv).

První z číslovaných obrázků je pro Opavu skutečně symbolický – pohled z ochozu Hlásky. Řazení snímků jen obecně respektuje směr od centra k okraji, nejsou opomenuty žádné z důležitých budov ve vnitřním městě (kostely, divadlo, obchodní dům atd.). Svou pozornost věnoval fotograf i na první pohled méně důležitým objektům – například skříňce s barometrem (v němčině tzv. Wetterhäuschen) v dnešních Dvořákových sadech u střední zdravotní školy. Tyto pohledy doplňují postřehy o současnosti města. Je zde zmíněn rovněž model sluneční soustavy, jehož centrem je fontána, tzv. Koule, u radnice. Poznámky J. Grygara se vždy váží ke konkrétním stavbám, jak si je jako chlapec pamatoval. V kostele sv. Ducha na dnešní Masarykově třídě byli sezdáni jeho rodiče, do dnešní knihovny Petra Bezruče (tehdy ovšem budovy obchodní a živnostenské komory) chodil s rodiči na koncerty a poprvé zde slyšel hrát na klavír Ilju Hurníka. Na kostel sv. Hedviky, tehdy však nefunkční, jej upomínalo křestní jméno jeho maminky, zatímco v Mariannu sloužil jako ministrant. Z budov na periferii Opavy si fotograf Pohribný oprávněně všiml honosných vil na Kylešovském kopci. Na známý Soví hrádek vzpomíná Grygar jako na místo, kde měl klubovnu jeho oddíl Junáka.

Knihu symbolicky otevírá panoramatický snímek Opavy probouzející se do ranního oparu. Symbolicky ji pak uzavírá pohled na centrum se zapadajícím sluncem. Autorka koncepce, Dagmar Hlubučková, při křtu publikace v rámci festivalu Bezručova Opava prozradila, že kniha má specifický formát a je záměrně uzavřena v obalu, který na první pohled připomíná bonbonieru. Po jejím otevření může čtenář či divák vybírat a ochutnávat. Reprezentativní pojetí publikace podtrhuje i skutečnost, že textová část je v českém a anglickém provedení, takže Opava dnem i nocí se může stát vhodným dárkem pro návštěvníky slezské metropole.

Zdeněk Kravár

Pavel KOUŘIL – Markéta TYMONOVÁ, *Slovanský kostrový mohylník ve Stěbořicích*, Archeologický ústav Akademie věd České republiky, Brno 2013. 276 s. Spisy Archeologického ústavu AV ČR Brno, 34. ISBN 978-80-86023-88-5

V roce 2013 vydal Archeologický ústav AV ČR v Brně knihu Pavla Kouřila a Markéty Tymonové „Slovanský kostrový mohylník ve Stěbořicích“. Kniha je konečným výstupem grantu Slovanický kostrový mohylník ve Stěbořicích a problematika velkomoravského zásahu do prostoru severně od Moravské brány, který autoři knihy řešili v letech 2004–2006. Navázali tak na práci archeologa Lumíra Jisla (1921–1969), který v letech 1952–1961 vedl archeologický průzkum mohylníku ve Stěbořicích. Jislově památce je kniha také věnována.

Uvedená práce navazuje na Kouřilovu monografii o slovanském osídlení českého Slezska z roku 1994. Zároveň je i první knihou tak podrobně a celistvě mapující kostrový mohylník na Moravě a ve Slezsku. Začíná úvodem, po němž následuje přehled všech archeologických lokalit a nálezů na katastru obce. Nejrozsáhlejší částí knihy je podrobný katalog všech 43 prozkoumaných mohyl včetně podrobných popisů nálezů. Vše je doplněno vyčerpávající kresebnou dokumentací. V následujících pasážích je také proveden podrobný rozbor jednotlivých typů hrobového inventáře. Vše je doplněno podrobným soupisem pramenů a literatury a cizojazyčným resumé. Kromě obou hlavních autorů knihu obohatili Petr Velemínský a Jakub Likovský svým příspěvkem o lidských kosterních pozůstatcích z mohylníku a Martin Hájek příspěvkem o molekulárně-genetickém stanovení pohlaví z lidských kosterních pozůstatků. Zajímavým doplňkem je antropologická rekonstrukce podoby jedinců z mohylníku, kterou provedly Elizaveta V. Veselovskaja a Tatjana Baloueva z Laboratoře antropologické rekonstrukce Ústavu etnologie a antropologie Ruské akademie věd v Moskvě.

Není možno souhlasit s názorem autorů, že za první zmínku o mohylníku lze považovat zprávu Vincence Praska publikovanou v roce 1875 v Opavském týdeníku. (OT 41/1875): „Zlatnickými humny tu stranu k Milostovicím bylo kdysi slovanské pohřebiště a obětíště, neboť nalézají se tam, kde cihlu dělají, nádoby řečené popelnice a štěrbiný z obětních nádob.“ I z uvedené citace vyplývá, že

se zmínka nemůže vztahovat ke stěbořickému mohylníku, který leží na katastru Stěbořic ve vzdálenosti cca 400 metrů od Stěbořicko-zlatnických hranic. Navíc i v dalším textu Prasek pohřebiště jednoznačně lokalizuje do Zlatník („To jsou památky po obyvatelích, jenž tuto více než před tisíci lety sídlili, důkaz to zároveň, že Zlatníky, jsou obcí prastarou...“) Rovněž i ve zprávě z mimořádné valné hromady Matice opavské konané ve Zlatníkách (OT 40/1885) se zmíněné informace z přednášky Vincence Praska o pohanském pohřebišti (a s tím souvisejícím nálezem popelnice) netýkají Stěbořic, ale Zlatník. Prasek ve své přednášce místo nálezu vcelku přesně lokalizuje do okolí zlatnického větrného mlýna (dnes už neexistujícího), který stával na mírném návrší po levé straně dnešní cesty ze Zlatník do Milostovic. Nevyřčený předpoklad, že by Vincenc Prasek (jako rodák z blízkých Milostovic) mohl nálezy chybně lokalizovat, není podle mého názoru možný. Za první skutečnou zmínku o mohylníku ve Stěbořicích je tak potřeba považovat (v souladu s Lumírem Jislem) až anonymní zprávu publikovanou ve Věstníku Matice opavské z roku 1896. Přestože je nepodepsaná, lze myslím s jistotou mírou pravděpodobnosti její autorství přisoudit Vincenci Praskovi. Právě tehdejší Praskovo přesídlení do Olomouce by pak mohlo být důvodem, proč „mohylník“ upadl na dalších více než 50 let do zapomnění.

Přes výše uvedené drobné připomínky kniha úspěšně mapuje a také vyčerpávajícím způsobem shrnuje více než stoletou historii „stěbořických vykopávek“. Autorům se v ní podařilo zpřesnit časové období, ze kterého mohylník pochází a posunout jeho počátek do staršího období (asi 870–900/905). V návaznosti na starší hypotézy se podařilo také prokázat, že mohylník nepatří místní populaci, ale jednalo se v případě Stěbořic o obyvatelstvo pocházející z jádra Velké Moravy. Otevřenou zůstává otázka k mohylníku příslušného sídliště, byť autoři upozornili na případnou spojitost sídliště s dříve nerozpoznaným valem nacházejícím se v blízkosti mohylníku. Cennou součástí knihy je bohatá fotografická i kresebná dokumentace. Pro svou kvalitu a celistvost zpracování se kniha může stát příkladem pro obdobné publikace.

Pavel Solnický

KRONIKA

Jiří Urbanec

(25. 5. 1932 Lískovec u Frýdku-Místku – 15. 11. 2014 Opava)

Vždy, když na budově Filozoficko-přírodovědecké fakulty Slezské univerzity v Opavě zavlaže černá vlajka, zamrazí mne v zádech, neboť jsem na Ústav bohemistiky a knihovnictví (zprvu šlo o Katedru literární vědy, muzeologie a výtvarné fotografie) nastoupil v roce 1993 (externě jsem zde vyučoval již o rok dříve), takže pamatuji – jak se říká – starou gardu vědecko-pedagogických pracovníků fakulty. Ke smutné bilanci z posledních let, kdy naše řady opustili např. vynikající stylist a prof. Milan Jelínek, komparativní lingvista a slavista doc. Vladimír Šaur nebo literární kritik doc. Drahomír Šajtar, se přidala smutná skutečnost o odchodu jednoho ze zakladatelů Slezské univerzity v Opavě a dlouholetého vedoucího ÚBK doc. Jiřího Urbance.

Doc. PhDr. Jiří Urbanec, CSc., byl významný literární historik a kritik se zaměřením na oblasti severní Moravy a Slezska, měl však daleko širší badatelský záměr, např. byl členem společnosti F. X. Šaldy, jehož kritické dílo obdivoval a byl i jeho velkým znalcem. Jednou z Urbanceových posledních publikací byla například studijní opora v podobě elektronické publikace *Teorie literatury* (pro dálkové studium oboru Česká literatura).

Po maturitě na gymnáziu ve Frýdku-Místku Jiří Urbanec studoval na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity v Brně obor čeština – ruština. Studium zakončil v lednu 1955 (diplomová práce *První ročník Novin Těšínských* u prof. Josefa Hrabáka). V listopadu 1954 nastoupil jako středoškolský učitel na Střední pedagogické škole v Krnově. V letech 1956–1960 dálkově studoval historii na Filozofické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci. V roce 1961 byl přijat na místo vedoucího Památ-

niku Petra Bezruče v Opavě. V 60. letech působil jako tajemník komise pro přípravu kulturního festivalu Bezručova Opava. V roce 1967 získal na FF UJEP tituly doktor filozofie a kandidáta věd o umění na základě obhajoby práce „Mladá léta Petra Bezruče“, která vyšla tiskem v roce 1969. Působil jako redaktor sborníků a časopisů, recenzent a popularizátor literatury i divadla v denním tisku (divadlo se stalo jeho další velkou vášní), v němž se signatura „ju“ stala často frekventovanou. Za tzv. normalizace byl zbaven možnosti publikovat, v roce 1972 byl odvolán z funkce vedoucího Památníku Petra Bezruče, v němž však nadále působil jako jeho pracovník, až se v lednu 1990 opět ujal vedení PPB. Byl zvolen prvním děkanem Filozofické fakulty (od září 1990 do května 1991) nově založené Slezské univerzity v Opavě. Po založení Katedry literární vědy, muzeologie a výtvarné fotografie se stal jejím prvním vedoucím, později po vnitřních organizačních změnách došlo ke vzniku Ústavu bohemistiky a knihovnictví. V lednu 1991 se habilitoval na FF MU v Brně jako docent pro dějiny české literatury a teorii literatury prací „Petr Bezruč – Vladimír Vašek 1904–1928“. V době od 1. 4. 1995 do 1. 3. 2001 zastával funkci prorektora pro rozvoj a výstavbu Slezské univerzity v Opavě, zároveň působil jako zástupce vedoucího Ústavu bohemistiky a knihovnictví, posléze v letech 2000–2008 jako jeho vedoucí. V letech 2000–2006 funkci předsedy výboru ostravského střediska Obce moravskoslezských spisovatelů a byl členem Obce spisovatelů ČR, po několika let členem její rady. Dále byl členem Společnosti T. G. Masaryka, Literárněvědné společnosti AV ČR, členem vědecké rady Slezské univerzity v Opavě i členem vědecké rady Filozoficko-přírodovědecké fakulty SU. Zastával také funkci předsedy poroty soutěže prózy autorů do 30 let Hlavnice A. C. Nora. Dlouhodobě se věnoval osobnosti Petra Bezruče. Zasloužil se o shromáždění jeho základních životopisných údajů od narození až do roku 1928. Připravil k vydání edici korespondence *Petr Bezruč píše přáteli dopisy z mládí* (Ostrava 1963). Šlo o Bezručovy dopisy z let 1881–1932 s Jaroslavem Kunzem. Kniha *Mladá léta Petra Bezruče s podtitulem Život a dílo 1867–1903* (Ostrava 1969) neanalyzuje přímo autorovo literární dílo, ale podává obraz složité cesty k němu; uzavírá se rokem 1903. Na materiál zpracovaný ve své vědecké prvotině navázal brožurou *Petr Bezruč ve Frýdku a Místku* (1987). Další období Bezručova života zpracoval v knize *Petr Bezruč–Vladimír Vašek 1904–1928, Základní životopisná fakta* (Ostrava 1989). Svou odbornou pozornost neomezoval pouze na slezské autory či na problematiku literatury v této oblasti, ale zajímala ho česká literatura a její autoři obecně, sledoval také širší evropský kontext (autoři exilu, polská a slovenská literatura atp.). Přispěl hesly regionálních autorů do *Biografického slovníku Slezska a severní Moravy* (Ostrava, 1993–1997). S doc. Ladislavem Soldánem napsal obsáhlé kapitoly *Od února 1948 do kritiky kultu osobnosti (1948–1956)* a *Dvacetiletí „normalizace“ (1970–1989)* pro *Přehledné dějiny literatury* 3 (Praha 1997).

Od roku 1990 se Jiří Urbanec více zaměřoval na výzkum české literatury po 1945, mj. publikoval soubor studií a článků *Strídavý čas naděje, K české literatuře po roce 1945* (Opava 2002), monografii *Čtení o A. C. Norovi, Život a dílo 1903–1986* (Opava 2003), *Tradice a antitradicionalismus v české literatuře*, in *Wielkie tematy kultury w literaturach słowiańskich. Slavica Wratislaviensia CXXII* (Wrocław, Uniwersytet Wrocławski, 2003, s. 321–328) atd.

V letech 1961–1972 redigoval Listy Památníku Petra Bezruče, v letech 1962–1964 Časopis Slezského zemského muzea – vědy historické, v letech 1969–1972 Slezsko – Kultura a země, v letech 1995–2001 Noviny Slezské univerzity, v letech 1994–1998 byl členem redakční rady literárního měsíčníku Alternativa Nova. Spoluorganizoval pravidelné literárněvědné konference v rámci kulturního festivalu Bezručova Opava, na kterých participoval rovněž Ústav pro českou literaturu AV ČR v období, kdy jeho ředitelem byl dr. Vladimír Macura, a v letech 1995–2010 během měsíce listopadu také česko-polské literárněvědné konference na Slezské univerzitě (z konferencí pravidelně vycházely sborníky) nejprve ve spolupráci s těšínskou pobočkou Slezské univerzity (Uniwersytetu Śląskiego) v Katovicích, později s Univerzitou v Opolí (Uniwersytet Opolski).

Libor Martinek

František Šustek (1914–2014): jubilejní vzpomínka

Geograficky obtížně vymežitelný region, sahající od Moravského Berouna přes Budišov nad Budišovkou, Vítkov, Spálov, Odry po Bílovec postrádal před rokem 1945 silnější tradici historické vlastivědy. Snad proto, že na jedné straně přirozeně inklinoval ke Kravaňsku a tamním periodikům, snad proto, že byl rozdělen zemskou hranicí na slezskou a moravskou část: Spálov nebo Fulnek náleží Moravě, Vítkov s Odrami Slezsku. Před rokem 1945 sice vznikla muzea v Bílovci, Odřách a ve Fulneku, avšak šlo o nepříliš úspěšné pokusy, o kterých s výjimkou Bílovce nemáme určitějších zpráv. Po roce 1945 se kulturní identita regionu ještě více znejasnila, negativně ovlivněna dvojitým státotoprným změnou – jednak vznikem okresů (od 1. ledna 1949), jednak jejich zánikem (v dubnu 1960), dále direktivním prosazením principu jednotné muzejní sítě, vedoucím k zániku řady lokálních muzeí, zformovaným vzdor všemožným obtížím po roce 1945, jednak snížením atraktivity regionu existencí vojenského prostoru, sahajícího prakticky až po Spálov.

Tyto skutečnosti spolu s dalšími jevy, zejména s odsunem Němců po roce 1945, zhoršily, resp. přímo znemožnily profesionální muzejní práci a ochranu památek, jež by byla rozvíjena přímo v těchto menších městech. Region kdysi mezi Opavou a Novým Jičínem se jevil jako by územím nikoho; jednotná slezská idea vzala za své po roce 1928, resp. 1945 s likvidací původní demografické struktury, a napříště nemohlo jít již o Opavsko s jeho kulturními specifiky, ale ani o Kravaňsko, ostatně v druhé polovině 20. století tvořící jakési předpolí průmyslovému Ostravsku. Zdejšími měšťtům chyběly administrativní a z toho plynoucí materiální podmínky k rozvoji institucionální báze vlastivědy, jež vyznačovaly Nový Jičín, k němuž region inklinoval jako k okresnímu městu. Ostatně proto také muzejní expozice ve Fulneku a Bílovci připadly novojičínskému vlastivědnému ústavu; muzea ve Vítkově nebo ve Spálově byla rovnou zrušena jako nepotřebná.

Tento region, zajímavý svými přírodními krásami a kulturními památkami, měl však to štěstí, že zde působilo hned několik agilních českých vlastivědných pracovníků, kteří povědomí o jeho historii udržovali vzdor nepřízní poměrů. Vedle Josefa Kresty, Antonína Brňáka nebo Josefa Krakoviče k nim patřil František Šustek, jehož sté výročí narození připadlo na 26. červenec 2014.

Šustek se narodil a ve stáří žil ve Spálově, dnes městyse, kdysi tvořícím českou enklávu uprostřed kontinuálního německého osídlení. Měšťtanka ve Vítkově, učitelství v Slezské Ostravě, na kterém maturoval v roce 1934, zkoušky učitelské způsobilosti v letech 1940, 1942 a 1951 a neúspěšný pokus o studium etnografie v Praze (1945/1946), to byla jeho veškerá odborná průprava pro historickovlastivědnou práci. Ideu historické vlastivědy, snoubící se zcela přirozeně s učitelskou profesí, však přijal za svou natolik, že byl organizačně a publikačně činný na stránkách Záhorské kroniky, Slezského sborníku, Vlastivědného věstníku moravského, Zpravodaje genealogů a heraldiků Ostrava nebo Vlastivědných listů Severomoravského kraje, čímž se řadil k profesionálním pracovníkům, pro něž práce v muzeu nebyla posláním, jak tomu bylo pro Šustka, nýbrž často pouze zaměstnáním.

Vlastivěda jej poutala od studentských let, inspirován Vilibaldem Ševčíkem a Rudolfem Míkem. V době ostravských studií jej silně ovlivnili historik Alois Adamus nebo Vojtěch Martínek. S hledáním smyslu vlastivědné práce v moderní době byl konfrontován již v době svého prvního učitelského působitě v Jablunkově, kde krátce učil a současně koordinoval zdejší pobočku Slezské muzejní společnosti v Orlové. Další pokusy o zřízení regionálního muzea, jichž se účastnil, se odehrály po roce 1945 v Odřách, Spálově a ve Vítkově; při těchto aktivitách – sám trvale spjat se školstvím jako řadový učitel i vedoucí pracovník – jej vřadily do kruhu regionálních vlastivědných pracovníků.

Podobnou diskontinuitou, jakou trpí muzejnictví sledovaného regionu, a zároveň až urputnou snahou překonat vnější obtiže, se vyznačuje historie regionálních vlastivědných časopisů. Šustek již v roce 1942 spoluzaložil vlastivědný kroužek Oderské vrchy, přičemž periodikum stejného názvu vycházelo v letech 1968–1972. Ambiciózní pokus o lokální vlastivědná periodika Ostravského kraje byl motivován shora, ze strany Slezského studijního ústavu v Opavě, a ve sledovaném regionu zahrnoval hned dva časopisy, odpovídající tehdejšímu členění území na okresy – Vítkovsko a Bílovecko. Na jejich stránkách se se Šustkovým jménem potkáváme nejčastěji. Ambice Slezského studijního ústavu vytvořit jednotou bázi pro slezskou vlastivědu v jakési až praskovské vizi kulturní práce, sčítající mikroregiony, na něž se české Slezsko po roce 1945 rozpadlo, do jednoho celku, přilákalo Šustka rovněž k ústavním periodikům Radostná země a Slezský sborník.

Šustkovy badatelské a publikační zájmy byly rozmanité; vycházely z pestrosti lokálních tradic a zvláštností. Šustek psal o dobách starších i novějších, o památkách, například o větrných mlýnech, o významných osobnostech spjatých s krajem, o kulturních aktivitách nově přišedších Čechů. Byl to ale i hudebník a sběratel památek, organizátor památkové péče a iniciátor aktivit, motivujících zejména mladou generaci k lásce k domovině. Osud mu dopřál dlouhý a plodný život, jenž se završil v roce 1999. Jubilejní články a nekrology, které nalezneme v regionálních periodikách, nebo heslo v Biografickém slovníku Slezska a severní Moravy dosvědčují, že František Šustek se vždy těšil značně úctě a respektu. To ostatně dokládá pamětní deska na základní škole ve Spálově, kterou po roce 1945 založil, a z poslední doby zejména výstava, uspořádaná v muzeu katovna v Odrách v létě roku 2014.

Pavel Šopák

Mistrovství Evropy preparátorů 2014, Longarone v Itálii

V rámci Mistrovství Evropy preparátorů, konaného ve dnech 23.–27. dubna 2014, byly v italském Longarone prezentovány mimořádné ukázky preparátorského umění. V této souvislosti navštívili Vilém Borůvka a Mgr. Pavel Petr veletržní komplex v Longarone. Nejen že zde obdivovali nejnovější výtvořivé světové preparátorské špičky, současně navštívili mezinárodní veletrh s loveckou tematikou „Caccia, Pesca, Natura“, jehož konání bylo spojeno s Mistrovstvím. Akce byla pořádána ve spolupráci Evropským svazem preparátorů (ETF) a Italskou asociací preparátorů (ATI). Také letošní ročník Mistrovství přilákal velký počet zájemců, veletržní centrum bylo doslova v obležení návštěvníků. Mistrovství se aktivně účastnilo 98 soutěžících ze 14 zemí a vystaveno bylo celkem 209 preparátů. Letos byla v Longarone poprvé uplatněna nová pravidla pro bodování, udělování oceňování a rozdělení exponátů přesně podle seznamu druhů, které byly schváleny v roce 2013 vedením ETF. Porota posuzovala soutěžní preparáty v pěti základních divizích: mistr, profesionál, nováček, „excellence“ a kolektivní umělci. Novými evropskými mistry se stali vítězové jednotlivých sekcí v rámci hlavní „mistrovské“ divize: ptáci (Peter Spannenburg z Holandska, preparát králíčka ohnivého – *Regulus ignicapillus*), savci (Jan Panniger z Německa, preparát chvostana bělolícího – *Pithecia pithecia*), trofejní hlavy (Leopold Gerdej z Slovinska, preparovaná hlava prasete divokého – *Sus scrofa*), ryby (Michael Witzke z Německa, preparát krunýřovce ostnitého – *Ancistrus spinosus*) a reprodukce (Bo Wessmann ze Švédska, model hlaváče černého – *Gobius niger*).

Kromě prvotřídních zoologických preparátů se návštěvníci veletržního centra seznámili s dalším pozoruhodným rozměrem preparátorského umění – s uměleckořemeslnou tvorbou podstavců. Za tímto účelem jsou využívány nejmodernější technologie ve spojení s tradiční rukodělnou zručností. Takto se i v parném létě rodí dokonalá iluze zimní krajiny a mnoho dalších typů prostředí. Do programu Mistrovství bylo zahrnuto i šest seminářů od předních evropských preparátorů. Zástupci Slezského zemského muzea se zúčastnili speciálního semináře pod vedením Umberta Graziana z Itálie, jež byl věnován moderním technologiím preparace ptáků „3D Birds“. Mimořádnou podívanou na fantastické exponáty, k jejichž popisu již netřeba dalších slov, vhodně doplnil prodej preparátorských přípravků, materiálů a pomůcek. Příští hostitelskou zemí Mistrovství Evropy v preparaci bude v roce 2015 finské Oulu.

Pavel Petr

Konference Textil v muzeu Technické muzeum v Brně, 10.–11. 6. 2014

Letošní jubilejní desátý ročník konference, jež se opět konala ve velkém přednáškovém sále Technického muzea v Brně, byl tentokrát věnován problematice stejnojmenných vlajek a praporů. Téma konference bylo zvoleno s ohledem na skutečnost, že v roce 2014 uplyne již sto let od zahájení první světové války.

V rámci všech přednáškových bloků, probíhajících ve dnech 10.–11. června zazněly příspěvky muzejních kurátorů i restaurátorů na téma péče o sbírkové předměty vyrobené z textilu. V této souvislosti zde věnují zvláštní pozornost příspěvkům s tematikou konzervátorských a restaurátorských zásahů. Dana Fagová z Národního muzea představila kolekci dětských kostýmů ze zámeckého divadla na Kačíně. V současnosti probíhá revize stavu těchto mimořádně hodnotných oděvních součástí a jejich postupné restaurování. Soukromá restaurátorka Hana Tefal Juránková prezentovala zkušenosti, které získala v rámci hledání vhodného přístupu k restaurování svetru rtm. Josefa Gabčíka. Díky fixaci, realizované prostřednictvím síťoviny z tylu, byl zachován charakter pružného historického textilu. Tomuto problému, který je nejvíce patrný právě u hrubších úpletů, dosud nebyla věnována náležitá pozornost. Díky podnětné prezentaci zástupců výroby vyšivaných praporů, vlajek a znaků (Alerion) získali účastníci konference přehled o aktuálních podobách a typických formách výroby materiálů, které lze využívat jako kopie unikátních sbírkových předmětů pro účely muzejních expozic. Principy konzervace a restaurování archeologického textilu nastínila Zuzana Jarůšková z Muzea Boskovic na příkladu hedvábného renesančního praporu, pocházejícího z hrobky kostela sv. Jakuba v Boskovicích. Zásah byl realizován akad. mal. Vendulkou Otavskou, která provedla celkovou rekonstrukci devatenácti hedvábných fragmentů, přičemž zjistila rozměry praporu 404 x 170 cm. Díky velikosti, stavu dochovanosti i stáří se jedná o památku, jež je unikátní v rámci celé České republiky.

Lucie Radoňová z Muzea hlavního města Prahy přednesla příspěvek věnovaný problematice restaurování plátové zbroje, konkrétně částem vyrobeným z usní. Tříslučinné usně, sloužící ke spojení jednotlivých kovových částí zbroje, byly v minulosti prakticky opomíjeným artefaktem. V této souvislosti byla prezentována zvolená metoda doplnění chybějících částí usní včetně fixace. Veronika Šulcová z Národního muzea upoutala pozornost účastníků konference svým příspěvkem na téma restaurování slavnostního závěsu z královské lóže Národního divadla. Tato rozměrná textilie, která je spojena nejen s dějinami divadla, ale úzce souvisí s českými dějinami, byla restaurována v roce 2013 v restaurátorských atelierech Národního muzea. Příspěvek Jindřišky Drozenové z Muzea hlavního města Prahy, jež byl věnován novému sbírkovému evidenčnímu systému Musaion, rozpoutal četné diskuse mezi účastníky. Vzhledem k uživatelským problémům s databází DEMUS, bylo v roce 2011 rozhodnuto o vytvoření nové databáze sbírkových předmětů. Poté, co byl v roce 2013 do Musaionu implementován modul pro konzervátory - restaurátory, probíhá dokumentace a evidence sbírkových předmětů Muzea hlavního města Prahy výlučně v databázi Museion.

V průběhu konference dále zazněla více než desítka příspěvků kurátorů českých a slovenských muzeí, kteří referovali o možnostech identifikace, třídění a uložení textilních materiálů v depozitářích. Setkání se specialisty v oboru konzervace a restaurování bylo využito ke konzultacím aktuálních otázek. Na závěr se zájemci přesunuli do budovy Uměleckoprůmyslového muzea, jež je součástí brněnské Moravské galerie. Vedení komentované prohlídky stálo u expozicí „Užité umění a design“ se ujala Andrea Březinová, kurátorka sbírky textilu a oděvních doplňků.

Pavel Petr

Domov na hranici – kulturní život Hlučínska v proměnách času

Poslední listopadový čtvrtek, 27. 11. 2014, proběhla v bývalém evangelickém kostele v Hlučině vědecká konference studentů a vyučujících Filozofické fakulty Ostravské univerzity. Konferenci uspořádala Katedra germanistiky a Ústav pro regionální studia FF OU za podpory Muzea Hlučínska, Sdružení obcí Hlučínska a FF OU. V roce 2014 šlo již o druhou konferenci vycházející z iniciativy katedry germanistiky, která se zabírala problematikou Hlučínska. Oproti červnovému studentskému sympoziu byla listopadová vědecká konference pojata interdisciplinárně, takže jednotlivé příspěvky pokrývaly širokou škálu témat; historickými a kunsthistorickými počínaje, rozbory českých a německých literárních textů konče. Předneseno bylo celkem 11 referátů a to pedagogy, studenty nebo bývalými studenty FF OU.

Jako první vystoupil historik Pavel Kladiwa s příspěvkem *Řeč moravská, duše pruská. Česko-německé soupeření na Hlučínsku v meziválečném období*, kde výstižně nastínil složitou problematiku konfliktů mezi sebeidentifikací Hlučičanů a normativním udělováním identity státní mocí. Neopomněl zmínit moderní historiografické koncepty identit a pohraničí, přičemž zůstával pevně zakotven v bohaté pramenné základně. Svůj referát navíc obohatil o zajímavé ukázky z pramenů. Druhý v pořadí, kunsthistorik Jiří Jung, se zaměřil na *charakter a proměny architektury na Ratibořsku*

v průběhu dlouhého 19. století. Referát nebyl pojat „Hlučínskocentricky“, jak bývá na Hlučínsku smutným zvykem, ale naopak zasadil místní architekturu do širšího kontextu Ratibořska, respektive Pruska. Díky doprovodné prezentaci obrazového materiálu tak nabídl divákovi zajímavý a neotřelý pohled na vývoj a souvislosti v oblasti regionální architektury, zejména pak na odraz oficiálních představ pruského státu do místních veřejných budov. První jednání konference zakončil Adam Hubáček příspěvkem o meziválečné architektuře na Hlučínsku. Referent v podstatě jen shrnul základní rysy architektury v daném období, aniž by téma výrazněji konceptualizoval.

Po krátké pauze pokračovala konference příspěvkem Marty Dragonové *Barokní kazatel B. H. Bílovský o českých světcích*, v němž byla rozebrána především Bílovského kázání týkající se sv. Jana Sarkandera. Prostřední referát druhého panelu byl věnován spisovateli Augustu Scholtisovi. Hana Šústková z vítkovického archivu se v něm mimo jiné zabývala osobnostními rysy slavného spisovatele a jeho vztahem k rodnému kraji. Mimo to se zaměřila na dvě známá Scholtisova díla *Železárný a Baba a její děti*, kterážto díky zdařilému překladu nejvíce rezonovaly v českém prostředí. Na literárním poli zůstal i příspěvek dvojice autorů Petra Hrtánka a Stanislava Drastika. Pedagog se svým studentem prezentoval obsáhlý rozběr zatím jediného románu Petra Čichoně. Autoři se zaměřili především na Čichoňovo pojetí identity, vlasti, respektive mateřského kraje.

Třetí panel započala Svatava Urbanová z katedry české literatury zamyšlením nad tvorbou hlučínské autorky Evy Tvrde a jejím pojetím ženských hrdinek. Irena Šebestová pak auditorium seznámila se svým pojetím Hlučínska, v jehož rámci můžeme zkoumat interkulturní dimenzi literárních textů a to na příkladu místních periodik, lidové slovesnosti, ale také hlučínských spisovatelů. Další příspěvek náležel Nicole Blokeschové, která se v něm vrátila k Augustu Scholtisovi. Tentokrát byl představen odraz Hlučínska v jeho autobiografické tvorbě, tedy v románu *Ein Herr aus Bolatitz*. Předposlední referát patřil Adamu Bernatovi, který vystoupil s osobností sochaře Johannese Baltazara Jandy a jeho kulturního dědictví. Jelikož se Bernat mimo jiné pustil také na tenké kunsthistorické pole, následovala po jeho příspěvku živá diskuse. Na závěr konference pak vystoupila Michaela Šrámková, jež nadnesla působení německých spolků na Hlučínsku v meziválečném období.

Téměř polovinu přednášejících představovali studenti, což se sice občas projevilo na určité nejistotě, či nedostatcích ve výzkumných otázkách ale i samotných referátech. Je však třeba pozitivně kvitovat, že právě účast na konferenci znamená pro studenty pozitivní motivaci a konec konců i možnost se profesně zdokonalovat. A protože již někteří z referentů s dlouhou před konferencí úspěšně zakončili své studium na katedře germanistiky, je nutno ocenit jejich ochotu, kdy omezili své profesní aktivity, aby na konferenci mohli vystoupit.

Sympatický dovětek představuje i to, že se konference konala za relativně bohaté účasti širší veřejnosti. Ne každý sice vydržel sedět a poslouchat na tvrdém sedadle celý den, ale i přes to můžeme ocenit, že konference splnila svým způsobem také edukační cíl. Nejenže mohlo být přítomné auditorium seznámeno s některými přístupy ve světě vědy, ale především si spousta posluchačů našla oblíbené téma, v jehož rámci si rozšířila své obzory.

Závěrem nezbývá, než konstatovat, že pořádání podobných konferencí, které dávají prostor studentům a zároveň jsou otevřeny veřejnosti, má význam. Nebylo by ale na škodu lépe promyslet obsahovou náplň konference a především apelovat na referenty, aby zajímavěji koncipovali své příspěvky. Není přece toužebným cílem informovat o kdejakém detailu daného problému, vulgárně řečeno podat *telefonní seznam* a zdemoralizovat tak přítomné posluchačstvo. Daleko zajímavější většinou bývá uvedení věci do souvislostí, ověřování tezí či nadnesení originálních interpretací. Takovýchto neotřelých přístupů se ale na konferenci neobjevilo mnoho.

Jiří Neminář

Skladatelé ve Slezsku ve sbírkách Slezského zemského muzea

Již tradičně se rok končí čtyřkou, ve kterém si připomínáme výročí velkých českých skladatelů, označuje v české kulturní oblasti tzv. Rokem české hudby. Do oslav Roku české hudby 2014 se v letošním roce zapojilo i muzikologické pracoviště Slezského zemského muzea ve spolupráci s opavskou Církevní konzervatoří a to projektem s názvem „Hudební skladatelé působící v českém Slezsku ve sbírkách Slezského zemského muzea“.

Jádrum projektu bylo oživení zapomenutých děl skladatelů, kteří působili v českém Slezsku a zanechali tu trvalé hodnoty v podobě děl, jež byla pro tuto lokalitu napsána a současně v ní i provozována. Tyto postavy významně ovlivnily hudbu našeho regionu, přinesly zde evropskou kompoziční tvorbu špičkové úrovně, zejména italskou operu, německý singspiel a vyspělou italskou chrámovou literaturu. Na kůrech městských a někdy i vesnických kostelů díky nim zaznívaly skladby v italském koncertním stylu spolu s vyspělou barokní polyfonií starého stylu (stile antico), která částečně vytrhla české země z provincialismu. Významné evropské skladatelské osobnosti, jež hostila oblast bývalého Slezska v období 18. a 19. století, se podstatně zapsaly do povědomí šlechtických salónů, městských oper či venkovských kůrů a na čas splynuly s českým prostředím. Jejich vliv na tvorbu regionálních autorů je nesporný. Do tohoto kontextu plně zapadá osobnost hudebního skladatele a houslisty, vídeňského rodáka Carla Ditterse von Dittersdorfa (1739–1799), který prožil necelých třicet let svého života jako kapelník vratislavského biskupa Philippa Gottharda Schaffgotsche na zámku Jánský Vrch u Javorníka. Svého budoucího zaměstnavatele potkává roku 1769 na hudebním soiree u hraběte Lambergu v Opavě, jak vzpomíná ve svých pamětech. Vstupem do biskupových služeb získává honorář za kapelnický post, současně s ním i honorář za post vrchního lesmistra knížectví nisekého. Nový mecenáš mu zařídil i řadu poct, které vyvrcholily získáním šlechtického titulu v roce 1773. Postupně byl Ditters hejtnanem Jeseníku a Zlatých Hor a příležitostně zajížděl do Vídně a dalších německých měst, kde si u něj významné spolky a instituce objednávaly díla.

Své nesporné místo zde má i osobnost Johanna Antona Albrechtsbergra (1727–1772), který působil jako violoncellista na zámku Hradec nad Moravicí. Byl starším bratrem mnohem známějšího skladatele Johanna Georga Albrechtsbergra, slavného vídeňského kontrapunktika a učitele Ludwiga van Beethovena. Jeho hudební začátky jsou spjaty s klášteřem Klosterneuburg, kde začínal jako sopránista v chlapeckém sboru a získal zde i základy hudební teorie. Přibližně v 60. letech 18. století byl angažován na zámku Hradec u Opavy jako violoncellista. Současně zde mezi léty 1766–1767 působil i mladší bratr Johann Georg jako kapelník a hudební ředitel kapely barona Wolfganga Karla Neffzern-Thomagnini. Pro potřeby hradecké kapely komponoval Johann Anton typickou zámeckou hudební produkci (serenády, divertimenta, symfonie) stejně jako pro nedaleký kostel i duchovní hudbu.

Hudbu českého Slezska ovlivnili i piarističtí skladatelé, tvořící v nedalekých piaristických kolejích na Jeseníku. Jedná se především o Antonína Mašáta či Antonína Brosmanna. Antonín Jan Nepomuk Brosmann (1731–1798) se prozatím jeví jako nejvýznamnější skladatelská osobnost piaristického řádu jednak rozsahem dochovaného díla, ale především jeho kvalitou. Rodák z Fulneku vstoupil roku 1749 do noviciátu v Lipniku nad Bečvou a přijal řádové jméno **Damasus a S. Hieronymo**. Následovalo studium filozofie v Bílé Vodě, kde byl zároveň instruktorem hudby, a dále studium teologie v Mikulově. Na jaře 1756 odešel z Mikulova do Bílé Vody, zde zastával úřad katechety a subregenta hudebního semináře a současně byl profesorem rétoriky a poezie. Postupně s přestávkami se do Bílé Vody vracel, působil zde v letech 1762–1767 jako ředitel kůru a regent hudebního semináře a pak od roku 1778 jako rektor koleje. Tuto funkci vykonával plných devět let, poté se na vlastní žádost nechal přeložit do Příbora. Z bělovodské koleje učinil Brosmann důležité hudební středisko ve Slezsku – oživil divadelní představení v koleji, provozoval hudbu i v sousedních lokalitách, z nichž nejdůležitější je hudební partnerství se zámkem Jánský Vrch u Javorníka, sídlem vratislavského biskupa Philippa Gotharda Schaffgotsche. Biskup přijížděl do Bílé Vody i se svou kapelou, v jejímž čele stál znamenitý skladatel Carl Ditters z Dittersdorfu. Brosmann vnesl do bělovodské koleje i soudobý operní repertoár německé kulturní oblasti. Jeho hudební řeč, hluboce zakotvená ve výrazových prostředcích vrcholného baroka, přejímá prvky klasicismu svých současníků jen nepatrně.

Antonín Mašát (něm. Maschat, 1692–1747) vstoupil do řádu piaristů roku 1710, proto bývá v hudebních pramenech citován často pod svým řádovým jménem Remigius a S. Erasmo. Studoval gymnázium, filosofii a teologii, měl značné jazykové znalosti. Podle běžné piaristické praxe vystřídal několik působišť: ve Slezsku působil ve Staré Vodě, dále byl rektorem piaristické koleje v Příboře, krátce pobýval v Římě, posledním působištěm od roku 1742 až do své smrti byl Lipník nad Bečvou, kde vykonával funkci rektora koleje. P. Remigius byl u piaristů velkou autoritou na poli filozofie a teologie. V těchto oborech vydal tiskem několik prací, v nichž zúročil i své značné jazykové vzdělání (mj. hebrejšтина, řečtina). V řádové hierarchii dosáhl vysokého postavení jako vicerektor, provinční asistent a rektor.

Do projektu byla vybrána celkem čtyři duchovní díla výše uvedených skladatelů. Skladby pocházejí z hudební sbírky minoritského kostela sv. Ducha v Opavě, která v roce 1968 přešla do muzikologické podsbírký SZM, a demonstrují vyspělé hudební myšlení skladatelů českého baroka a klasicismu. Jedná se o tyto kompozice: C. Ditters von Dittersdorf, Regina coeli (SZM, muz. pracoviště, A 1295), J. A. Albrechtsberger, Regina coeli (SZM, muz. pracoviště A 1), A. Mašát, Lajdáte pudru Dominum (SZM, muz. pracoviště, A 18), A. Brosmann, Offertorium in C (SZM, muz. pracoviště, A 27).

Vědecko-výzkumný projekt, realizovaný v období od dubna do listopadu 2014, probíhal v několika etapách, ve kterých byly duchovní skladby rekonstruovány – byla provedena transkripce jednotlivých vokálních a instrumentálních partů hudebnin do podoby současné notace, spartace – sestavení kompletní partitury podle jednotlivých dochovaných hlasů, došlo k úpravě chyb písaře a kompletaci všech vokálních i instrumentálních partů, sborového particella a partitury podle edičních zásad. Další etapou bylo nastudování duchovních skladeb ve spolupráci s Církevní konzervatoří Opava a barokním orchestrem Czech Ensemble Baroque a samotné koncertní uvedení, ve kterém uvedená díla (s výjimkou Ditterse) zazněla ve svých novodobých premiérách. Koncert se uskutečnil dne 21. října 2014 od 18:00 hodin v kostele sv. Václava v Opavě pod taktovkou Romana Válka a byl ze záznamu přenášen stanicí Čro3 Vltava.

Markéta Wiesnerová

